

SVEUČILIŠTE U RIJECI

FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

Manuela Košeto

„ČOVJEK TO MORA NOSITI U SEBI“ - ISKUSTVA PROVODITELJA  
IZVANNASTAVNE AKTIVNOSTI GRAĐANSKOG ODGOJA I  
OBRAZOVANJA U GRADU RIJECI  
DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 2018

SVEUČILIŠTE U RIJECI  
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI  
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

Manuela Košeto

„ČOVJEK TO MORA NOSITI U SEBI“ - ISKUSTVA PROVODITELJA  
IZVANNASTAVNE AKTIVNOSTI GRAĐANSKOG ODGOJA I  
OBRAZOVANJA U GRADU RIJECI  
DIPLOMSKI RAD

Mentorica:

Izv. prof. dr. sc. Bojana Ćulum

Rijeka, 2018.

UNIVERSITY OF RIJEKA  
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES  
DEPARTMENT OF EDUCATION

Manuela Košet

"MAN HAS TO CARRY IT INSIDE HIMSELF" - EXPERIENCES OF  
PRACTITIONERS OF EXTRACURRICULAR ACTIVITY OF CIVIC  
EDUCATION IN THE CITY OF RIJEKA

MASTER THESIS

Mentor:

Associate Professor Bojana Čulum

Rijeka, 2018

## IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOG RADA

Ovime potvrđujem da sam osobno napisao/la rad pod naslovom: „Čovjek to mora nositi u sebi“ - Iskustva provoditelja izvannastavne aktivnosti Građanskog odgoja i obrazovanja u Gradu Rijeci te da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi i ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežnim izvorima, literaturi i drugom) u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime studentice: Manuela Košeto

Datum: 10. rujna 2018.

Vlastoručni potpis: \_\_\_\_\_

## **Zahvale**

*Veliko HVALA mojoj dragoj mentorici Bojani. Hvala Vam na Vašem vremenu, brojnim savjetima i riječima podrške. Hvala Vam što ste me kroz proces izrade diplomskoga rada još više senzibilizirali za područje građanskoga odgoja i obrazovanja. Hvala Vam na pruženoj inspiraciji te na tome što me potičete da rad na ovoj temi ne završim na ovim stranicama.*

*Zahvalna sam, ponosna i sretna što sam imala priliku imati Vas za mentoricu.*

*Posebnu zahvalu upućujem najmilijima. Zahvaljujem se mami, tati i Tini na bezuvjetnoj podršci i vjeri u nas i mene. Hvala vam što se radujete svakom mom uspjehu. Bez vas ne bih bila ovdje gdje jesam, toliko ponosna i sretna. Neizmjerno hvala Duji, s tobom sanjam veliko i vjerujem da je svaki cilj ostvariv. Hvala ti jer me podsjećaš na sve ljepote ovoga života. Hvala vam dragi moji na beskonačnoj ljubavi. Hvala Vam jer činite moj život ljepšim i ispunjenim. Ni još tisuću hvala ne bi bilo dovoljno da vam se zahvalim za sve što je bilo i što će biti...*

*Zahvaljujem se svim djelatnicima Odsjeka za pedagogiju koji su svojim radom doprinikli mom profesionalnom i osobnom razvoju. Hvala mojim dragim prijateljima i kolegama s kojima sam proživjela svoje predivne studentske dane. Razlog ste zbog kojeg će mi pomisao na Rijeku uvijek vraćati osmijeh na lice.*

*Hvala Mariji i Dini koji su tehnički pridonijeli izradi ovoga diplomskoga rada.*

*Hvala mojoj dragoj mentorici pedagoginji Snježani na brojnim savjetima i riječima podrške.*

*Zahvalna sam što imam priliku učiti od osobe kojoj se kako profesionalno, tako i privatno divnim te koju iznimno cijenim i poštujem.*

*Posebnu zahvalu upućujem svim sudionicima istraživanja koji su spremno i nesebično izdvojili svoje vrijeme i sa mnom podijelili svoja iskustva provedbe građanskog odgoja i obrazovanja.*

*Hvala Vam jer ste ovom radu dali poseban značaj.*

*...a sada krećem u novu avanturu u kojoj ću s radošću živjeti svoj poziv, a to je biti pedagoginja.*

*I za kraj...*

*...hvala životu jer je toliko lijep ☺*

## Sadržaj

SAŽETAK.....	9
ABSTRACT .....	10
<b>1. UVOD.....</b>	<b>1</b>
<b>2. UVOD U GRAĐANSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE .....</b>	<b>2</b>
<b>3. DEFINIRANJE GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA .....</b>	<b>6</b>
<b>4. GRAĐANSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE U EUROPKSIM POLITIKAMA .....</b>	<b>10</b>
4.1. <i>Međunarodni i europski normativni okvir .....</i>	<i>11</i>
<b>5. GRAĐANSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE U NACIONALNIM POLITIKAMA .....</b>	<b>13</b>
5.1. <i>Građansko obrazovanje u hrvatskom odgojno obrazovnom sustavu od 1990 do 2017. ....</i>	<i>13</i>
5.2. <i>Hrvatski normativni okvir .....</i>	<i>16</i>
<b>6. GRAĐANSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE U GRADU RIJECI .....</b>	<b>19</b>
<b>7. ISTRAŽIVANJA KOJA ISTIČU VAŽNOST UVOĐENJA GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA U HRVATSKI ODGOJNO-OBRAZOVNI SUSTAV .....</b>	<b>20</b>
<b>8. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA .....</b>	<b>23</b>
8.1. <i>Opis problema .....</i>	<i>23</i>
8.2. <i>Cilj istraživanja.....</i>	<i>24</i>
8.3. <i>Temeljno istraživačko pitanje i specifična istraživačka pitanja .....</i>	<i>25</i>
8.4. <i>Uzorak istraživanja i metode prikupljanja podataka .....</i>	<i>25</i>
8.5. <i>Obrada i analiza podataka .....</i>	<i>27</i>
<b>9. ANALIZA I RASPRAVA .....</b>	<b>28</b>
<b>9.1. ŠTO PODRAZUMIJEVA GRAĐANSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE ZA PROVODITELJE .....</b>	<b>28</b>
9.1.1. <i>Platforma za stvaranje informiranih, odgovornih i aktivnih građana.....</i>	<i>29</i>
9.1.2. <i>Platforma za osnaživanje učenika i njihovo djelovanje u školi i zajednici .....</i>	<i>30</i>
<b>9.2. MOTIVACIJA ZA ANGAŽMAN U IZVANNASTAVNOJ AKTIVNOSTI GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA.....</b>	<b>31</b>
9.2.1. <i>Nezadovoljstvo aktualnom društveno-političkom situacijom u Republici Hrvatskoj.....</i>	<i>32</i>
9.2.2. <i>Nezadovoljstvo aktualnim stanjem u hrvatskom odgojno obrazovnom sustavom.....</i>	<i>39</i>
9.2.3. <i>Nezadovoljstvo aktualnom međupredmetnom provedbom .....</i>	<i>42</i>
9.2.4. <i>Osobni stav o važnosti učiteljske profesije i njezina utjecaja na učenike .....</i>	<i>48</i>
9.2.5. <i>Obogaćivane znanja iz područja vlastite struke .....</i>	<i>49</i>
9.2.6. <i>Utjecaj značajnih drugih na motivaciju za angažman provoditelja u građanskom odgoju i obrazovanju .....</i>	<i>50</i>
9.2.7. <i>Događaji iz osobnih života koji su ih potaknuli na djelovanje .....</i>	<i>51</i>

<b>9.3. PROCJENA DOPRINOSA STRUČNIH USAVRŠAVANJA KOMPETENTNOSTI PROVODITELJA</b>	<b>52</b>
9.3.1. <i>Korisni aspekti stručnog usavršavanja provoditelja</i>	52
9.3.2. <i>Doprinos supervizijskih grupa</i>	55
9.3.3. <i>Kompetencije važne za rad u izvannastavnoj aktivnosti Građanskog odgoja i obrazovanja</i>	56
<b>9.4. OSOBNO ISKUSTVO PROVEDBE IZVANNASTAVNE AKTIVNOSTI GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA</b>	<b>58</b>
9.4.1. <b>POZITIVNI ASPEKTI PROVEDBE IZVANNASTAVNE AKTIVNOSTI GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA</b>	<b>58</b>
9.4.2. <b>IZAZOVNI ASPEKTI PROVEDBE IZVANNASTAVNE AKTIVNOSTI GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA</b>	<b>64</b>
<b>9.5. PROCJENA DOPRINOSA GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA ZA UČENIKE</b>	<b>71</b>
9.5.1. <i>Promjena stavova i razvoj kritičkog mišljenja učenika</i>	72
9.5.2. <i>Usvajanje novih znanja</i>	73
9.5.3. <i>Angažman učenika u zajednici</i>	74
9.5.4. <i>Samoaktualizacija i razvoj samopoštovanja učenika</i>	75
<b>9.6. PROCJENA UTJECAJA GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA NA ODNOS PROVODITELJA I UČENIKA</b>	<b>77</b>
9.6.1. <i>Prisniji odnos i poboljšana komunikacija provoditelja i učenika „meni se sada dolaze požaliti/povjeriti“</i>	77
9.6.2. <i>Važan odnos povjerenja</i>	77
9.6.3. <i>Novi prostor za kvalitetniji odnos s učenicima – „ljudskiji“</i>	79
<b>9.7. PROCJENA DOPRINOSA PROVEDBE IZVANNASTAVNE AKTIVNOSTI GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA ZA PROVODITELJE</b>	<b>80</b>
9.7.1. <i>Proaktivni u učenju tema koje su dio građanskog odgoja i obrazovanja</i>	80
9.7.2. <i>Više promišljaju o osobnom radu, angažmanu, pristupu poslu, podučavanju i utjecaju koji imaju na učenike</i>	81
9.7.3. <i>Usvojena nova znanja, metode i oblici rada</i>	82
9.7.4. <i>Veći osobni angažman „veći umor, podočnjaci i bore“</i>	83
9.7.5. <i>Bolji građanin – aktivniji i tolerantniji, češće odlaze na prosvjede, prenose nova znanja i GOO energiju na svoju obitelj</i>	83
<b>9.8. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE</b>	<b>85</b>
<b>9.9. ZAKLJUČAK</b>	<b>93</b>
<b>9.10. ZAVRŠNA PROMIŠLJANJA</b>	<b>93</b>
<b>10. LITERATURA</b>	<b>95</b>
<b>11. PRILOZI</b>	<b>99</b>

Prilog 1. <i>Informirani pristanak</i> .....	99
Prilog 2. <i>Kodno stablo</i> .....	101



## SAŽETAK

Ovim radom čitatelje se želi upoznati s konceptom građanskog odgoja i obrazovanja te iskustvima provoditelja izvannastavne aktivnosti „Građanski odgoj i obrazovanje“ u školama Grada Rijeke. U radu se polazi od shvaćanja građanskog odgoja i obrazovanja kao „koncepta koji (mladima) omogućuje odgoj i obrazovanje za odgovorne i aktivne članove društva koji će biti sposobni djelovati za opće dobro te donositi informirane i promišljene odluke“ (Baketa i Ćulum, 2015, str. 5). Rad je podijeljen na dvije temeljne cjeline. Prva cjelina odnosi se na teorijsku analizu građanskog odgoja i obrazovanja. U njoj se definira koncept građanskog odgoja i obrazovanja, prikazuje se način provedbe i normativni okviri u europskim i nacionalnim politikama te istraživanja koja naglašavaju važnost građanskog odgoja i obrazovanja. U drugome dijelu rada, prikazuje se metodologija provedenog istraživanja te se analiziraju prikupljeni navodi sudionika istraživanja. Temeljno istraživačko pitanje ovoga diplomskoga rada je: *Koji su motivacijski razlozi za angažman provoditelja u izvannastavnoj aktivnosti Građanskog odgoja i obrazovanja i što njihova iskustva govore o (nekim) ključnim aspektima uspješnosti i izazovima njegove provedbe?* Odgovori na temeljno istraživačko pitanje u radu su prikazani kroz sedam specifičnih pitanja. Sudionici istraživanja bili su provoditelji izvannastavne aktivnosti „Građanski odgoj i obrazovanje“ u Gradu Rijeci te ih je bilo ukupno dvanaest. Istraživanje je provedeno u svibnju 2018. godine, kvalitativnom metodom istraživanja - fokus grupama. Navodi prikupljeni istraživanjem upućuju na to da su provoditelji izvannastavnu aktivnost „Građanski odgoj i obrazovanje“ prepoznali kao prostor koji im omogućuje djelovanje i obrazovanje nove generacije društveno odgovornih građana koji će biti spremni ujediniti hrvatsko društvo. Teže ka tome da mlađe generacije potaknu njihovoj aktivnoj participaciji u budućnosti naše zajednice i da uz njihovu emancipaciju postanemo naprednije društvo. Građanski odgoj i obrazovanje smatraju jedinim načinom za spas našeg društva i države.

**Ključne riječi:** građanski odgoj i obrazovanje, građanstvo, demokracija, aktivno građanstvo, izvannastavna aktivnost,

## ABSTRACT

The aim of this paper is to introduce the reader with the concept of civic education and the experiences of practitioners of extracurricular activity named “Civic education” in the school across Rijeka. The paper is based on the notion of civic education as a “concept that offers education to the youth to become responsible and active members of the society that will be able to act for common good as well as make informed and calculated decisions. (Baketa i Ćulum, 2015, str. 5). The paper is based on two basic units. The first unit offers theoretic analysis of civic education. It defines the concept of civic education, covers the ways of implementation and normative frameworks in European and national policies as well as studies that emphasize the importance of civic education. In the second unit, the paper presents methodology of the conducted study followed by the analysis of the acquired data. Fundamental research question of this master thesis is Which are the motivational reasons for the engagement of practitioners of the extracurricular activity of civic education and what their experiences suggest about certain key aspects of successfulness and challenges of its implementation?

In this paper, the answers to the fundamental research question are shown through seven specific questions. There were 12 research participants who are practitioners of extracurricular activity “Civic education” in the city of Rijeka. The study was conducted in May 2018 using qualitative method – focus groups. The acquired data suggest that the practitioners have recognized the extracurricular activity “civic education” as an area that enables them to act and educate new generation of socially responsible citizens that will be ready to unite Croatian society. They strive towards encouraging younger generations of their active participation in the future of our community so we can, with their emancipation, advance as a society. They deem civic education as the only way to save our society and nation.

**Key words:** civic education, citizenship, democracy, active citizenship, extracurricular activity

## 1. UVOD

Građanski odgoj i obrazovanje predstavlja temelj parcipativnog demokratskog društva koji je posebice neophodan „mladoj“ demokraciji koja je prisutna u Republici Hrvatskoj. Na nacionalnoj se razini, građanski odgoj i obrazovanje, u odgojno-obrazovni sustav pokušao uvesti još devedesetih godina prošloga stoljeća. Međutim, izostanak ozbiljnije političke volje za njegovom integracijom u kurikulum te nestabilnost u odgojno-obrazovnom sustavu rezultirali su njegovim opstruiranjem. Usprkos brojim istraživanjima (Baranović i Ilišin, 2004; Bagić, 2013; Ilišin, Bouillet, Gvozdanić i Potočnik, 2013; Spajić-Vrkaš, 2014; Bagić i Gvozdanić 2015; Spajić-Vrkaš 2015)<sup>1</sup> koji upućuju na nedovoljno razvijenu građansku kompetenciju mladih te nedostatak znanja o temama važnima za aktivnu participaciju u zajednici, građanski odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj nije pronašao svoje 'mjesto pod suncem'.

S druge strane, u europskim je kontekstima prepoznata važnost provedbe građanskog odgoja i obrazovanja te je on usustavljen u mnoge nacionalne odgojno-obrazovne sustave. Njegovom glavnom svrhom navodi se mogućnost poboljšanja političke pismenosti, vještina kritičkog razmišljanja i aktivnog sudjelovanja pojedinca u zajednici (Eurydice, 2005). Građanski odgoj i obrazovanje nastoji educirati pojedince u svrhu njihova uključivanja u demokratski život, kako bi im se omogućilo da svoje znanje i aktivnosti provedu u školskom kontekstu te u široj društvenoj zajednici (Ramazan i Ezlam, 2017). Građanstvo daje učenicima učinkovitu ulogu u društvu i regiji, kao i znanje, vještine i razumijevanje na nacionalnoj i međunarodnoj razini (Davies, 2000. prema Ramazan i Ezlam, 2017) što upućuje na potrebu za još većom težnjom i radom na njegovom uvođenju u hrvatski odgojno-obrazovni sustav.

O pozitivnom utjecaju građanskog odgoja i obrazovanja na učenike postoji razna literatura, no manje se piše o *motivacijskim razlozima koji su potaknuli provoditelje „Građanskog odgoja i obrazovanja“ na angažman te o tome što njihova iskustva govore o (nekim) ključnim aspektima uspješnosti i izazovima njegove provedbe*. Navedeno će se kroz ovaj diplomski rad istražiti te prikazati.

Rad je podijeljen u dvije ključne cjeline. U prvoj će se dati teorijski okvir građanskog odgoja i obrazovanja, a u drugoj će se predstaviti metodologija istraživanja, analiza i zaključci ovog

---

<sup>1</sup> Pregled istraživanja nalazi se u sedmom poglavlju u kojem se ističe nužnost uvođenja građanskog odgoja i obrazovanja u hrvatski odgojno-obrazovni sustav.

diplomskog rada te preporuke za daljnje kretanje građanskog odgoja i obrazovanja u Gradu Rijeci i generalno u Republici Hrvatskoj.

## **2. UVOD U GRAĐANSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE**

Građanski odgoj i obrazovanje Baketa i Ćulum (2015, str. 5) definiraju kao „koncept koji (mladima) omogućuje odgoj i obrazovanje za odgovorne i aktivne članove društva koji će biti sposobni djelovati za opće dobro te donositi informirane i promišljene odluke“. Kako bi razumjeli navedeni koncept, važno je objasniti temeljne pojmove koji mu prethode. Temeljni pojmovi koji će se u nastavku opisati su: demokracija, liberalna demokracija, građanstvo, demokratsko građanstvo, participativna demokracija, aktivno građanstvo, odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo, odgoj i obrazovanje za ljudska prava, kompetencije, građanska kompetencija i međuljudska kompetencija.

Demokracija predstavlja oblik vladavine u kojemu vlada narod (Kurikulum građanskog odgoja i obrazovanja, Narodne novine, 150/11,2012). U suvremenim demokracijama pravo sudjelovanja dodjeljuje se svim punoljetnim državljanima neke političke zajednice bez obzira na sve razlike koje postoje među njima kao što su, primjerice, razlike s obzirom na spol, dob, klasu, imovinski status, etničku pripadnost i drugo. Uz suvremenu demokraciju javlja se i pojam liberalne demokracije koji se odnosi na oblik demokracije utemeljen na vladavini prava i zaštiti slobode pojedinca, stoga je mogućnost vlasti da donosi zakone ograničena postojanjem prava koja su, najčešće, ugrađena u ustave i štite pojedinca. Uz demokraciju veže se i pojam građanstva koji se s jedne strane promatra kao status, a s druge kao uloga. Shvaćanje građanstva kao statusa javlja se još u rimskom pravu i tradiciji gdje se građanstvo primarno uzimalo kao pravni status na temelju kojega posjedujemo određena prava. Shvaćanje građanstva kao uloge povezano je s tradicijom antičke Grčke gdje se građanstvo shvaćalo kao politička uloga koja se ne temelji na određenom teritoriju niti na određenoj etničkoj pripadnosti, već na aktivnom sudjelovanju u političkom životu zajednice. „Ovakvo poimanje građanstva proizlazi iz shvaćanja da puko dodjeljivanje prava nije dovoljno, već treba postaviti pitanje o mogućnostima korištenja i ozbiljenja tih prava, pa tako možemo reći da u suvremenim demokratskim društvima razliku između građanina i podanika ne čini posjedovanje prava – jer gotovo svi punoljetni posjeduju prava – razlika je u mogućnosti i

spremnosti da se uključimo u procese kritičkog propitivanja političke vlasti i u raspravu o javnim problemima“ (Šalaj i sur., 2013, str.17). Demokratsko se građanstvo određuje kao iskustvo aktivnog sudjelovanja koje se stječe u različitim okruženjima: od obitelji preko obrazovnih institucija, radnoga mjesta, lokalne zajednice, slobodnoga vremena, masovnih medija do akcija vezanih uz zaštitu i poboljšanje prirodnog i izgrađenog okoliša (Audiger, 2000).

Život u visokorazvijenom demokratskom društvu, kakav se njeguje u Europskoj Uniji, donosi brojne prednosti pojedincu, a one mu olakšavaju svakodnevni život u suvremenom svijetu. Da bi do tih prednosti došlo, od njega se zahtjeva i preuzimanje uloge aktivnog građanina koji je sposoban snositi odgovornost za svoje odluke i postupke (Sablić, 2014). Aktivno građanstvo pritom označava „sudjelovanje u civilnom društvu, zajednici i/ili političkom životu te je karakterizirano međusobnim poštovanjem i nenasiljem, a u skladu je s ljudskim pravima i demokracijom“ (Hoskins i sur. 2010. prema Baketa, Ćulum, 2015, str. 10). „Aktivno građanstvo esencijalni je element strategije, fokusiran na vrijednosti, predstavničku demokraciju i civilno društvo“ (Hoskins i sur. 2006. prema Baketa, Ćulum, 2015, str. 57). Europska komisija (2017, str. 2) ističe da je u „zajedničkom interesu svih država članica da iskoriste pun potencijal obrazovanja i kulture kao pokretača otvaranja novih radnih mjesta, postizanja socijalne pravednosti i aktivnog građanstva, ali i sredstva za doživljavanje europskog identiteta u svojoj njegovoj raznolikosti“.

Unatoč mimoilaženjima u perspektivama „aktivnog građanina“ odnosno „najboljeg tipa“ građanina koji odgovara demokraciji te mimoilaženjima u projekcijama ostvarenja samog građanskog odgoja i obrazovanja koje postoje među brojnim znanstvenicima, stručnjacima i kritičarima koji se bave ovim područjem, postoji jedan konsenzus – pojam (aktivnog) građanstva je apstraktan, nerazumljiv i beznačajan ukoliko se o njemu ne uči i ukoliko se uloga (aktivnog) građanina ne „vježba“ (Baketa i Ćulum, 2015, str. 4). Aktivno građanstvo definira se kao: sudjelovanje u civilnom društvu, zajednici i / ili političkom životu, obilježeno međusobnim poštovanjem i nenasiljem i u skladu s ljudskim pravima i demokracijom (Hoskins, 2006, str. 6), a njegova su obilježja: poštovanje prema individualnim razlikama, prepoznavanje različitosti u društvu, zajednički rad za zajedničko dobro i rješavanje (Stubbs, 1995, prema Sibel i Basak, 2017). Kako bi mladi bili sposobni za takav život, nužna je određena priprema u čemu, osim obitelji, veliku ulogu imaju odgojno-obrazovne institucije, odnosno škole (Sablić, 2014). Pred

škole se stavlja novi zahtjev da mlade bolje pripreme za promicanje demokracije i stvaranje ozračja u kojemu se uče i poštuju ljudska prava i vrijednosti drugih kultura (Spajić-Vrkaš i sur., 2004). Odgoj i obrazovanje pridonose aktivnom sudjelovanju svih građana tako što potiču razvoj odgovornih građana koji posjeduju potrebna znanja i vještine i koji prihvaćaju i promiču temeljne vrijednosti demokratskog društva. Takvo učenje započinje u najranijoj dobi (Spajić-Vrkaš i sur., 2004).

Preporuke međunarodnih dokumenata ukazuju na potrebu kvalitetnog uvođenja građanskog odgoja i obrazovanja: Povelja Vijeća Europe o obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava ističe: „Načela i praksa obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava vitalni su dio primjene i održivosti učinkovitog obrazovanja pa ga je u skladu s time potrebno primjereno opremiti i planirati te treba osigurati da učitelji steknu temeljno znanje i razumijevanje ciljeva, načela i odgovarajućih metoda učenja i poučavanja, kao i drugih ključnih vještina koje su primjerene njihovim strukama“ (Spajić-Vrkaš i sur., 2013). Povelja Vijeća Europe o odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i odgoju i obrazovanju za ljudska prava, koja je usvojena u sklopu Preporuke CM/Rec (2010) odbora ministara, navodi da „odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i odgoj i obrazovanje za ljudska prava međusobno su usko povezani i uzajamno se podržavaju. Razlikuju se više u usmjerenju i djelokrugu nego u ciljevima i praksi. Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo odnosi se ponajprije na demokratska prava i odgovornosti te na aktivno sudjelovanje u odnosu na građanske, političke, socijalne, ekonomske, pravne i kulturne sfere društva, dok se obrazovanje za ljudska prava bavi širim spektrom ljudskih prava i temeljnih sloboda u svakom području ljudskog života.“ (Gollb i sur., 2010). Prema Gollb i suradnicima (2010), cilj je odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava osposobiti i potaknuti učenike u njihovoj ulozi mladih građana te ih potaknuti da se aktivno uključe u društveni i politički život svoje zajednice. Kako bi participirali u demokratski ustrojenom društvu, učenici trebaju razviti široki raspon kompetencija uključujući znanje i razumijevanje, vještine te vrijednosti i stavove poput tolerancije i odgovornosti.

Pritom, prema Kurikulumu građanskog odgoja i obrazovanja (2012), pojam kompetencije funkcionalno objedinjuje odgoj, obrazovanje, izobrazbu, usavršavanje i samoučenje sa svrhom ispunjenja potreba pojedinca, društvene zajednice i tržišta. Europske zemlje se opredjeljuju za holistički pristup u kojemu se ona definira kao višedimenzionalna i transferalna kvaliteta

djelovanja. Ona uključuje znanja, vještine, vrijednosti, stavove, osobine ličnosti, motivaciju i obrasce ponašanja kojima pojedinac raspolaže i koje po potrebi pokreće kako bi riješio neki problem ili zadatak (Kurikulum građanskog odgoja i obrazovanja, Narodne novine, 150/11 (2012)). Usmjerenost na kompetenciju u obrazovanju znači stavljanje naglaska na ishod ili rezultat učenja (Spajić-Vrkaš i sur., 2013). Kompetentna osoba jest ona koja zna i umije, ali i koja djeluje u skladu sa svojim znanjima i vještinama ne zato što mora ili zato što joj to donosi puku materijalnu korist, nego zato što vjeruje da je takvo djelovanje ispravno i dobro za nju, posao koji obavlja i zajednicu u kojoj živi (Kurikulum građanskog odgoja i obrazovanja, Narodne novine, 150/11 (2012)).

Vijeće Europe i Europski parlament prepoznali su građansku i međuljudsku kompetenciju kao jednu od osam ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje koju treba razvijati od predškolskog do visokoškolskog obrazovanja. Ona je važna za “osobno ispunjenje i razvoj, aktivno građanstvo, socijalnu uključenost i zapošljavanje” (Recommendation 2006/962/EC). Diković (2013) navodi da se građanska kompetencija (prema Europskom referentnom okviru za sve članice Europske unije iz 2006. godine) određuje kao skup kompetencija koje pojedincu omogućuju sudjelovanje u građanskom životu društva. Građanskim odgojem i obrazovanjem stječe se i razvija građanska pismenost kojom se postiže građanska kompetencija.

Građanska kompetencija čini jedinstvo individualne i društvene dimenzije učenja što je ključno za razvoj demokratskog, tj. aktivnog i odgovornog građanstva (Kurikulum građanskog odgoja i obrazovanja, Narodne novine, 150/11 (2012)). Građanska kompetencija uključuje tri međusobno povezane funkcionalne dimenzije: građansko znanje i razumijevanje, građanske vještine i sposobnosti te građanske vrijednosti i stavove. Te su dimenzije izdvojene temeljem Preporuke Vijeća Europe o obrazovanju za demokratsko građanstvo iz 2002. i Povelje Vijeća Europe o obrazovanju za demokratsko građanstvo i obrazovanju za ljudska prava iz 2010. U navedenim dokumentima, one se ističu važnima u osposobljavanju građana za aktivno sudjelovanje u građanskoj, političkoj, socijalnoj, gospodarskoj, pravnoj i kulturnoj sferi društva (Kurikulum građanskog odgoja i obrazovanja, 2012). Nadalje, međuljudska kompetencija obuhvaća sve oblike ponašanja kojima treba ovladati da bi osoba učinkovito i konstruktivno mogla sudjelovati u društvenom životu i rješavati probleme kada je to potrebno. One su potrebne za učinkovitu interakciju između dvoje ili više ljudi i primjenjuje se u javnoj i privatnoj domeni (Spajić-Vrkaš i Lončarić Jelačić, 2012).

S ciljem stvaranja demokratskog društva, u kojemu živi i djeluje aktivno građanstvo koje posjeduje građanske i međuljudske kompetencije, u odgojno-obrazovne sustave nužno je implementirati građanski odgoj i obrazovanje koje ima ključnu ulogu u promicanju istoga. U sljedećem će se poglavlju opisati i definirati pojam građanskog odgoja i obrazovanja, navest će se cilj njegove provedbe, modeli provedbe i poželjne metode poučavanja koje učitelji koriste u njegovoj provedbi.

### **3. DEFINIRANJE GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA**

Analiza literature (znanstvenih radova, izvještaja, policy dokumenata, strategija, deklaracija i dr.) koja se bavi građanskim odgojem i obrazovanjem, upućuje na konceptualno, terminološko, sadržajno i pojmovno nesuglasje što predstavlja izazov u prikazu aktualnog stanja i dosega obrazovnih programa u ovom području (Baketa i Ćulum, 2015). Pojam građanskog odgoja i obrazovanja koristimo kao generički pojam koji objedinjuje sve vrste formalnog i neformalnog obrazovanja za ljudska prava, mir, demokraciju i aktivno građanstvo. U tome smislu, pojam građanskog odgoja i obrazovanja ustaljen je u Hrvatskoj, ali nipošto ne i jedini (GOOD, 2015). Uvidom u, međunarodnu i domaću, literaturu susrećemo se s konceptima/pojmovima kao što su obrazovanje za demokratsko građanstvo, odgoj i obrazovanje za građansko društvo, obrazovanje za demokraciju, građanski odgoj, političko obrazovanje, građansko obrazovanje, odgoj za demokraciju, odgoj i obrazovanje za ljudska prava (u engleskom govornom području najučestaliji koncepti/pojmovi su *political education*, *citizenship education*, *civic education*, *civics*, *citizenship and human rights education*, *active citizenship education*, *education for democratic citizenship*, *common good civics* i dr.) (Baketa i Ćulum, 2015). S obzirom da je od ranije navedenih pojmova u Republici Hrvatskoj pojam *građanski odgoj i obrazovanje* naprepoznativlji i najčešće korišten, u ovom će se radu on koristiti.

Batarelo i sur. (2010, str. 10) ističu da je građansko obrazovanje „priprema ljudi za aktivno uključivanje u pitanja i probleme političke zajednice, odnosno za ostvarivanje uloge građanina, a podrazumijeva njegovanje stavova, znanja i vještina nužnih za političku participaciju“. *Građanski odgoj i obrazovanje* podrazumijeva usvajanje vrijednosti, stavova i znanja, ali i vještina i sposobnosti kako ta znanja iskoristiti u svakodnevnim situacijama.



Građanski odgoj i obrazovanje posebno je područje odgoja i obrazovanja, srodno odgoju i obrazovanju za ljudska prava, kojemu je cilj osigurati mladima stjecanje znanja, razvijanje vještina i vrijednosti te formiranje stavova sukladnih ideji Europe građana. Odnosi se na aktivnosti koje se odvijaju u školskom, formalnom, sustavu i u izvanškolskom kontekstu kako bi učenici postigli građansku kompetenciju te prihvaćali, vježbali i primjenjivali svoja prava i odgovornosti i aktivno sudjelovali u demokratskom životu svoje zajednice. Inicijalno obrazovanje, cjeloživotno stručno usavršavanje i razvoj učinkovitoga praktičnog djelovanja učitelja u građanskom odgoju i obrazovanju vitalni su dio njegove primjene i održivosti (Diković, 2013).

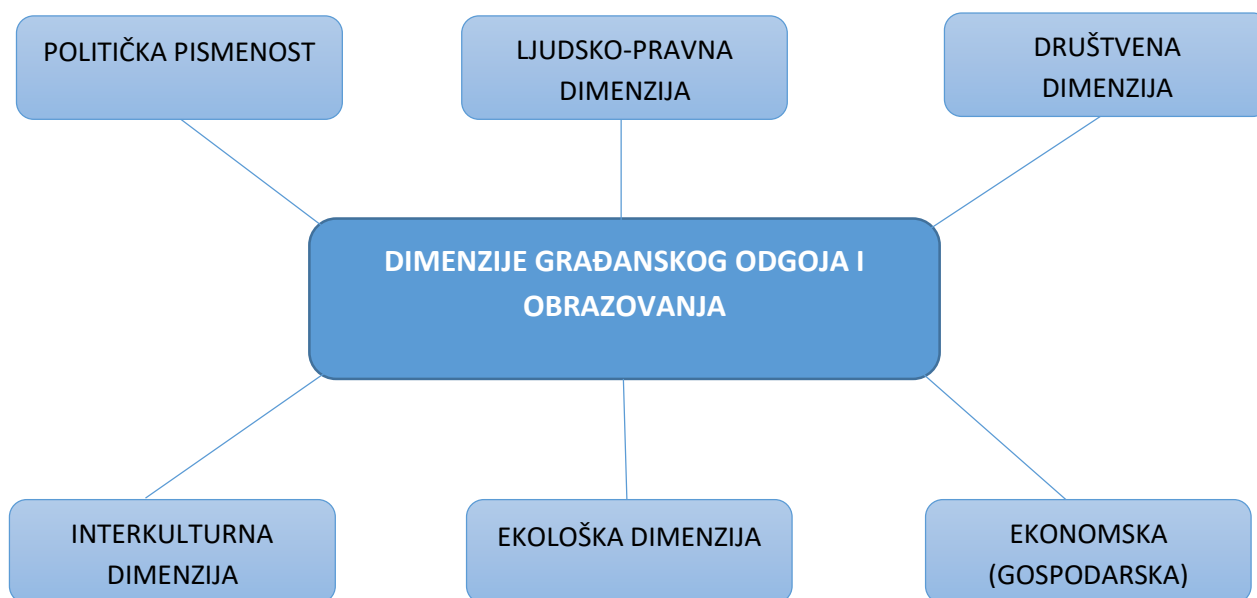
Građanski odgoj i obrazovanje jedan je od temeljnih stupova demokratskog društva. Postavljanje ljudskih prava i aktivnog sudjelovanja građana u okvire obrazovnog sustava čini društvo pluralističkim, aktivnim, inkluzivnim i otvorenim, a njegove građane odgovornim i punopravnim članovima zajednice, sposobnima donositi informirane i promišljene odluke o važnim pitanjima za društvo u kojem žive i djeluju. Uključivanje građanskog odgoja i obrazovanja u sve razine obrazovnog sustava izravno utječe i na razinu sudjelovanja mladih u društvu te na njihovu participaciju u procesima donošenja odluka, predstavljajući tako jedan od važnijih preduvjeta za poticanje društvenog angažmana mladih (GOOD, 2015). Konceptom građanskoga obrazovanja želi se jače naglasiti participativna dimenzija, tj. važnost uključivanja mladih u društvene i političke procese u lokalnoj zajednici i u udrugama civilnoga društva, ali i u život škole (Šalaj, 2005, str. 28).

Prema Eurydice (2005. prema Klemenčić, 2007) ciljeve građanskog odgoja i obrazovanja možemo podijeliti u tri glavne, međusobno povezane kategorije: ciljevi koji se odnose na razvoj političke pismenosti, ciljevi čija je namjera razvoj kritičkog mišljenja te razvoj stajališta i vrijednosti koje odlikuju odgovornoga građanina i, konačno, ciljevi koji se odnose na poticanje aktivne participacije učenika. Nadalje, Gajić (2011) navodi da je cilj građanskog odgoja stvaranje odgovornih i informiranih građana te se u današnje vrijeme široko provodi u cijeloj Europi. Osim što pruža građanima znanja i kompetencije potrebne za aktivno sudjelovanje u demokratskome građanskom društvu, građansko obrazovanje razvija svijest o važnosti aktivnog sudjelovanja građana u procesima donošenja odluka i njihove odgovornosti za budućnost građanskog društva (Gajić, 2011). Spajić-Vrkaš (2004) navodi da je glavni cilj građanskog obrazovanja priprema informiranog, aktivnog i odgovornog građanina koji,

sudjelovanjem u procesu odlučivanja, pridonosi razvoju demokracije i građanskog društva. Osim razumijevanja temeljnih načela i ustroja demokratske vlasti, odnosa građanina i institucija te nužnosti zaštite prava i sloboda te vladavine prava, građansko obrazovanje treba razvijati participativne vještine timskog rada i dijaloga, kao i privrženost temeljnim vrednotama demokracije te jačanju individualne i kolektivne odgovornosti za stabilnost građanskog društva (Spajić-Vrkaš i Čehulić, 2016).

Značaj građanskog odgoja i obrazovanja unutar formalnog obrazovnog sustava ogleda se u funkcionalnim dimenzijama kurikulumu građanskog odgoja i obrazovanja. On podrazumijeva djelovanje na 3 dimenzije: stjecanje građanskih znanja, razvoj građanskih vještina i sposobnosti i stjecanje građanskih stavova i vrijednosti. Međusobna isprepletenost tih dimenzija stvara kompetentnog i aktivnog demokratskog građanina koji posjeduje određena znanja, ali i vještine i sposobnosti kako ta znanja iskoristiti u svakodnevnim situacijama (Mreža mladih hrvatske, 2012). Sadržaji građanskog odgoja i obrazovanja razrađuju se u 6 međusobno višestruko povezanih strukturnih dimenzija: politička pismenost, ljudsko-pravna dimenzija, društvena dimenzija, interkulturalna dimenzija, ekološka dimenzija, ekonomska (gospodarska) dimenzija (prikazano u Graf. 1). One bi se trebale provoditi kroz koreliranje jer su višestruko životno povezane i nije ih moguće promatrati niti obrađivati izolirano. Shvaćanje politike u širem smislu od stranačke, kroz građansku participaciju u cilju smanjenja društvene nejednakosti i postizanja društvene solidarnosti, neodvojivo je od razumijevanja mehanizama i poštivanja ljudskih prava, prihvaćanja različitosti, održivog (društvenog i ekonomskog) razvoja te razumijevanja sukoba kojima demokratsko društvo obiluje, a valja ih transformirati dijalogom (Spajić-Vrkaš i sur., 2013).

Graf. 1. Strukturne dimenzije građanskog odgoja i obrazovanja <sup>2</sup>



Šalaj (2002) navodi tri ključna modela građanskog obrazovanja:

- Prvi model ne predviđa posebne aranžmane za obrazovanje građanstva unutar školskih programa, ali ga tretira kroz, takozvane, skrivene nastavne planove i izvannastavne aktivnosti. Temelji se na pretpostavci da će učenici stjecati znanje, kompetencije i mišljenja građana i građanstva kroz cijeli proces školovanja. Pretpostavlja se da su određeni elementi povezani sa školskim sustavom više nego dovoljni za razvoj društvenih i građanskih kompetencija kao što su, primjerice, svakodnevna školska i učiteljska atmosfera, školska organizacija ili način na koji učenici i učitelji međusobno komuniciraju. Preduvjet za ovaj model jest da se škola organizira na demokratski način kako bi potakla studente na razvoj demokratske političke kulture.
- U drugom modelu, obrazovanje za građanstvo smatra se obrazovnim načelom koje treba integrirati u cjelokupni kurikulum ili, drugim riječima, biti formaliziran kao kroskulikularna tema. Pretpostavka ovog modela je da obrazovanje za građanstvo funkcionira na interdisciplinarnom smislu i načelu te da prožima sve postojeće predmete školskog kurikulumu; od matematike do umjetničkih studija. Međutim, posebna se pažnja stavlja na teme poput povijesti, materinskoga jezika, književnosti i stranih jezika koji se smatraju najprikladnijima za provedbu građanskog obrazovanja.

<sup>2</sup> Autorska obrada prema Spajić-Vrkaš i sur. (2013).

- Treći je model najjednostavniji; građansko obrazovanje u formalnom kurikulumu ima svoje mjesto u obliku jednog ili više zasebnih školskih predmeta ili integriranog društvenog znanja.

S obzirom na to da škole i učitelji u Hrvatskoj samostalno izabiru model za implementaciju građanskog odgoja i obrazovanja, važno je naglasiti da samo kompetentan učitelj može uključiti teme iz ovoga područja u svoj izvedbeni nastavni plan i program, posredovati važnim raspravama među učenicima u školi, ali i razumjeti da je važno cjeloživotno učenje i samoobrazovanje u tom području (Diković, 2013).

Prema Diković (2013) učitelj koji radi u području građanskog odgoja i obrazovanja treba biti moderator jer će jedino takav učitelj uključiti teme iz ljudskih prava i građanstva u izvedbeni nastavni plan i program, provoditi građanski odgoj i obrazovanje bez obzira na način na koji je to područje propisano normativnim obrazovnim dokumentima, shvatiti da je važno učenje (samoobrazovanje), biti posrednik i voditelj važnih rasprava i razmjena stručnih mišljenja u nastavnom procesu i, samim tim, poticati njegovo provođenje.

Osnovnim obilježjem Građanskog odgoja i obrazovanja, Lončarić Jelačić i Ogrinšak (2014) navode uporabu metoda poučavanja koje učenike aktivno uključuju u stvaranje i iznošenje stajališta o pitanjima koja se tiču pojmova vlasti, privatnosti, odgovornosti, pravde, zaštite ljudskih prava i drugo. Neke od metoda koje autori navode i opisuju su: suradničko učenje, stručnjaci iz zajednice, strategije interaktivnog učenja i poučavanja, medijacija, debate, metode radionice budućnosti, provođenje istraživačkih projekata škole i društvene zajednice i druge.

#### **4. GRAĐANSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE U EUROPKSIM POLITIKAMA**

Ključni dokumenti javnih politika, koji su oblikovali europsku suradnju tijekom posljednjeg desetljeća i koji će i dalje utjecati na razvoj do 2020. godine, prepoznali su važnost promicanja aktivnog građanstva i kao rezultat toga ono je postalo jedan od glavnih ciljeva obrazovnih sustava diljem Europe. Štoviše, u Europskom referentnom okviru o ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje predlaže se da se mladima pomogne razvijati socijalne i građanske kompetencije koje se definiraju u kontekstu znanja, vještina i stavova stečenih tijekom

školskog obrazovanja. Ovaj pristup, temeljen na kompetencijama, zahtijeva nove načine organizacije nastave i učenja u brojnim predmetnim područjima, uključujući građanski odgoj i obrazovanje. Veći naglasak na praktičnim vještinama, pristup temeljen na ishodima učenja i nove metode ocjenjivanja potpomognute trajnim stručnim usavršavanjem učitelja ključne su za uspješnu provedbu ključnih kompetencija. Nadalje, Europski okvir također zahtijeva više prilika za aktivnim sudjelovanjem učenika u, primjerice, školskim aktivnostima s poslodavcima, skupinama mladih, kulturnim aktivnostima i organizacijama građanskoga društva (Europska komisija, 2009).

#### *4.1. Međunarodni i europski normativni okvir*

Međunarodni pravni okvir vezan uz obrazovanje, sistemski se gradi od Drugog svjetskog rata pa do danas. Temelj su mu konvencije, povelje i deklaracije koje su rezultat dogovora između država članica o tome što je zajednički potrebno učiniti kako bi pojedinci, skupine, narodi, i svijet u cjelini, živjeli u miru i osigurali napredak. Ishodište tih dokumenata čini sustav ljudskih prava i sloboda, što ne uključuje samo određenje ljudskih prava nego i mehanizme njihove zaštite. Odgoj i obrazovanje čini esencijalni dio tog sustava (Buković i sur., 2016).

U nastavku teksta ukratko se prikazuju najvažniji međunarodni i europski standardi koji vrijede za djelatnost odgoja i obrazovanja:

- Opća deklaracija o ljudskim pravima: usvojena i proglašena na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda rezolucijom br. 217 /III 10. prosinca 1948. godine. Propisuje kako svatko ima pravo na odgoj i obrazovanje, a ono mora biti obvezno i besplatno za svu djecu i mlade najmanje do kraja osnovnog školovanja. Deklaracija također određuje kako odgoj i obrazovanje mora biti usmjereno cjelovitom razvoju ljudskog bića i promicati poštovanje ljudskih prava. Ono mora promicati razumijevanje, toleranciju i prijateljstvo među svim narodima, rasnim ili vjerskim grupama te podupirati djelovanje Ujedinjenih naroda u održavanju mira<sup>3</sup>
- Međunarodni pakt o ekonomskim socijalnim i kulturnim pravima: usvojen na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda, 16. prosinca 1966. godine (rezolucija br. 2200 A /XXI/), stupio na snagu 3. siječnja 1976. godine. Prema čl. 13 „Države stranke ovoga Pakta

---

<sup>3</sup> [http://www.pariter.hr/wp-content/uploads/2014/10/opca\\_deklaracija\\_o\\_ljudskim-pravima.pdf](http://www.pariter.hr/wp-content/uploads/2014/10/opca_deklaracija_o_ljudskim-pravima.pdf) (pristupljeno 25.11.2017)

priznaju svakome pravo na odgoj i obrazovanje. One su suglasne u tome da se odgoj i obrazovanje mora usmjeriti u pravcu punog razvoja ljudske osobe i svijesti o ljudskom dostojanstvu, i da mora jačati poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda. One su također suglasne u tome da obrazovanje mora omogućiti svim ljudima djelotvorno sudjelovanje u slobodnom društvu, promicati razumijevanje, snošljivost i prijateljstvo među svim narodima, rasnim, etničkim ili vjerskim grupama te podupirati djelatnosti Ujedinjenih naroda na održanju mira“.<sup>4</sup>

- Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda: usvojena u Rimu, 4. studenoga 1950. godine od strane članica Vijeća Europe, uvodi zabranu uskraćivanja prava na obrazovanje<sup>5</sup> te daje pravo na slobodan izbor obrazovanja (Britvić Metva, 2007).
- Povelja Vijeća Europe o odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava usvojena u sklopu Preporuke CM/Rec (2010) 7 Odbora ministara: Poveljom se, između ostaloga, želi doprinijeti punijem ostvarenju ciljeva UN-ova Svjetskog programa odgoja i obrazovanja za ljudska prava. Ona predstavlja zajednički europski politički okvir za izradu i provedbu nacionalnih mjera kojima se učinkovito promiče učenje za građanstvo<sup>6</sup>. U Povelji se od država članica Vijeća Europe traži da svakoj osobi, na svom teritoriju, osigura mogućnost učenja za demokratsko građanstvo i ljudska prava, odnosno da odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava (građanski odgoj i obrazovanje) uvede u sve formalne kurikule na predškolskoj, osnovnoškolskoj i srednjoškolskoj razini te u opće i strukovno obrazovanje i usavršavanje. Države članice trebaju informacije o građanskom odgoju i obrazovanju prenositi drugim dionicima, osobito medijima i javnosti, kako bi se povećao njihov doprinos tom području. One trebaju izraditi i kriterije za ocjenu učinkovitosti programa odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava, a povratne informacije učenicima učiniti sastavnim dijelom vrednovanja kvalitete provedenih programa. Konačno, države članice trebaju vrednovati svoje

---

<sup>4</sup> [http://www.pariter.hr/wp-content/uploads/2014/10/medjunarodni\\_pakt\\_o\\_gospodarskim\\_socijalnim\\_i\\_kulturnim-pravima.pdf](http://www.pariter.hr/wp-content/uploads/2014/10/medjunarodni_pakt_o_gospodarskim_socijalnim_i_kulturnim-pravima.pdf) (pristupljeno 25.11.2017)

<sup>5</sup> (Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Narodne novine, 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10 (1950)

<sup>6</sup> [http://www.azoo.hr/index.php?option=com\\_content&view=article&id=5484:povelje-vijea-europe-o-obrazovanju-za-demokratsko-graanstvo-i-ljudska-prava-&catid=500:preporueni-dokumenti-vijea-europe&Itemid=623](http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=5484:povelje-vijea-europe-o-obrazovanju-za-demokratsko-graanstvo-i-ljudska-prava-&catid=500:preporueni-dokumenti-vijea-europe&Itemid=623)

strategije i politike vezane za provedbu Povelje i informirati sve dionike odgoja i obrazovanja, kao i javnost, o ciljevima i načinima provedbe Povelje te o rezultatima vrednovanje kvalitete provedbe. Iz navedenih Preporuka i Povelje, vidljivo je kako je GOO jedan od političkih prioriteta Vijeća Europe (Kerr 2004; Eurydice 2005; 2012; Spajić-Vrkaš 2007, prema Buković i sur., 2016, str. 9). Iako države članice nisu pravno obavezne provoditi europske dokumente na razini preporuke, snažno ih se na to potiče. Razlog tomu je to što međunarodna i europska stabilnost ovisi o suradnji zemalja članica na usuglašavanju i punom poštovanju zajedničkih političkih prioriteta te posljedično, njihovom dosljednom provođenju u praksi. Ugled države članice u Vijeću Europe počiva i na tome koliko ulaže istinskog napora u promicanju dogovorenih zajedničkih standarda, što je slučaj i s ovom Preporukom.

## **5. GRAĐANSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE U NACIONALNIM POLITIKAMA**

### **5.1.        *Građansko obrazovanje u hrvatskom odgojno obrazovnom sustavu od 1990 do 2017.***

Hrvatska se devedesetih godina prošloga stoljeća susrela s tranzicijom iz autoritarnog u demokratski režim pa se može postaviti pitanje je li vlast u „mladoj“ demokraciji prepoznala da je, uz izgradnju demokratskih institucija, ključno graditi i demokratsku političku kulturu u kojoj je građansko obrazovanje važan alat (Kuća ljudskih prava, 2016). Batarello i sur. (2010) ističu da je glavni poticaj pokretanju odgojno-obrazovnih programa bila Rezolucija UN-a o Desetljeću obrazovanja za ljudska prava 1995. – 2004., a povodom koje je Vlada Republike Hrvatske osnovala Nacionalni odbor za odgoj i obrazovanje za ljudska prava i 1999-e godine usvojila Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava koji obuhvaća predškolski odgoj, razrednu nastavu i predmetnu nastavu u osnovnim školama te nastavu u srednjim školama. Osim međunarodnog poticaja, bitnu su ulogu odigrala i dva projekta, „Mir i ljudska prava za hrvatske osnovne škole“ i „Građanin“, čiji su rezultati odredili pravac razvoja Nacionalnog programa (MMH 2014). Međutim, iako je donesen, Nacionalni program nikada nije sustavno proveden, nego su pojedine aktivnosti bile provođene sporadično, od strane različitih aktera. (Baketa i Čulum, 2015).

Da se, u nacionalnome kontekstu, zapostavlja pitanje obrazovanja za demokratsko građanstvo, tj. pitanje građanskoga odgoja i obrazovanja, sustavno ističe Spajić-Vrkaš (2003, prema Baketa i Ćulum 2015). Navedena autorica navodi kako se u nijednoj (obrazovnoj) reformi i strateškom dokumentu u periodu od 2000. do 2003. godine, ni u Strateškim mjerama za razdoblje između 2002. i 2004. godine, ne stavlja jasan naglasak na obrazovanje za demokratsko građanstvo, a tadašnji Zakon o osnovnom i Zakon o srednjem obrazovanju nisu pružali mogućnosti provedbe ove vrste obrazovanja. Promjene postaju vidljive tek u kasnijem periodu kad obrazovanje za demokratsko građanstvo dobiva važno mjesto u dokumentima poput Nacionalnog plana aktivnosti za prava i interese djece 2006. – 2012., Akcijskog plana za inkluziju Roma 2005. – 2015., Nacionalne strategije stvaranja poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva 2006. – 2011. i 2012. – 2016. (Spajić-Vrkaš i sur. 2013), kao i u Nacionalnom programu zaštite i promicanja ljudskih prava od 2008. do 2011. godine te Nacionalnom programu za mlade za razdoblje od 2009. do 2013., odnosno u Nacionalnom programu za mlade za razdoblje od 2014. do 2017. godine (Baketa i Ćulum, 2015).

Promjene u pristupu građanskom odgoju i obrazovanju događaju se 2010. godine kad se odlukom Vlade Republike Hrvatske osniva novi Nacionalni odbor za obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo kao savjetodavno tijelo koje promiče odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo na svim razinama odgojno-obrazovnog sustava te u svim oblicima, od formalnog do neformalnog obrazovanja. Zadaća odbora bila je pružiti smjernice za izradu novog programa građanskog odgoja i obrazovanja. Nacionalni okvirni kurikulum donesen je 2010. godine, a njime je građanski odgoj i obrazovanje definiran kao zasebno obrazovno područje što je upućivalo na pozitivni pomak prema izradi i provedbi predmetnog kurikuluma. Dvije godine kasnije, 2012. godine, Agencija za odgoj i obrazovanje, u suradnji sa grupom stručnjaka, predložila je Kurikulum građanskog odgoja i obrazovanja koji je Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta prihvatilo za eksperimentalnu provedbu. Kurikulumom su predviđeni ishodi za razvoj stavova / vrijednosti, vještina i sadržaja koji za cilj imaju razvijanje građanske kompetencije učenika kao aktivnih i odgovornih građana koji znaju svoja prava i odgovornosti te se ponašaju u skladu s njima (Kuća ljudskih prava, 2016).

U školskoj godini 2012./13., Kurikulum je eksperimentalno uveden u dvanaest škola, kao međupredmetno područje, ali za pojedine dobne skupine i kao zaseban predmet ili izvannastavna aktivnost. Praćenje i vrednovanje provedbe povjereno je Nacionalnom centru



za vanjsko vrednovanje obrazovanja i Istraživačko obrazovnom centru za ljudska prava i demokratsko građanstvo Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu koji su ga provodili u suradnji s Agencijom za odgoj i obrazovanje, Mrežom mladih Hrvatske, Centrom za mirovne studije i GONG-om. Praćenje i vrednovanje eksperimentalne provedbe trebalo je osigurati empirijske podatke za završnu verziju Kurikuluma kojeg je stručna radna skupina, koju je okupilo ministarstvo, trebala revidirati prema rezultatima praćenja eksperimentalne provedbe. Prijedlog te radne skupine je objavljen i o njemu je održana javna rasprava, međutim, nikad nije došlo do objave rezultata javne rasprave (Kuća ljudskih prava, 2016).

Umjesto uvođenja Kurikuluma građanskog odgoja i obrazovanja, savjetnici iz Agencije za odgoj i obrazovanje (AZOO) po nalogu Ministarstva, znanosti, obrazovanja i sporta (MZOS), odustaju od kurikuluskog pristupa usmjerenog na učenika i izrađuju novi program građanskog odgoja koji podrazumijeva isključivo međupredmetnu provedbu, ponavljaju javnu raspravu te ga uvode u školskoj godini 2014./15. U uvedeni program nisu uključene preporuke učenika i učitelja dobivene tijekom eksperimentalne provedbe ni prijedlozi stručnjaka i rezultati već provedenih istraživanja. Uveden je građanski odgoj isključivo kao međupredmetna tema, ali bez sadržajnog proširenja, adekvatne metodičke i sadržajne pripreme učitelja te bez osiguranog prostora u nastavi da bi se ostvarili postavljeni ishodi. Nakon što je Hrvatski sabor, krajem 2014. godine, donio Nacionalnu strategiju obrazovanja, znanosti i tehnologije, u kojoj je jedna od predviđenih mjera Cjelovita kurikularna reforma, veliki se broj učitelja bio uključio u još jedan pokušaj izrade novih kurikuluma (Kuća ljudskih prava, 2016).

Proces i pokušaje uvođenja građanskog odgoja i obrazovanja u hrvatski odgojno-obrazovni sustav možemo podijeliti u nekoliko razdoblja, ali ukupnim pregledom možemo potvrditi da nije sustavno i kvalitetno uveden. Organizacije civilnoga društva organiziraju programe građanskog obrazovanja i sudjeluju u podršci i pripremi učitelja, ali mladima u Hrvatskoj i dalje nije dostupno dovoljno prilika za razvoj građanske i socijalne kompetencije (Baketa i Čulum, 2015).

Politički potezi nakon promjene vlasti kreću u smjeru usporavanja i odustajanja od reforme te zanemarivanja napora 430 učitelja i odgojno-obrazovnih stručnjaka koji su sudjelovali u osmišljavanju reforme što je dovelo do javnih prosvjeda podrške cjelovitoj kurikularnoj reformi pod motom „Hrvatska može bolje“. U cijeloj Hrvatskoj okupilo se oko 50 000 ljudi koji

su uz reformu obrazovanja tražili i da ulaganje u obrazovanje postane nacionalni javno-politički prioritet. Nakon promjene vlastiti, odabrano je i novo povjerenstvo zaduženo za reformu odgoja i obrazovanja koje je javno iskazivalo svoju nezainteresiranost za njezinu provedbu što je, u konačnici, rezultiralo odustajanjem od iste (Kuća ljudskih prava, 2016).

## 5.2. *Hrvatski normativni okvir*

U Ustavu Republike Hrvatske utvrđeno je da „u Republici Hrvatskoj vlast proizlazi iz naroda i pripada narodu kao zajednici slobodnih i ravnopravnih državljana“ (čl.1. st. 2) te da su „sloboda, jednakost, nacionalna ravnopravnost i ravnopravnost spolova, mirotvorstvo, socijalna pravda, poštivanje prava čovjeka, nepovredivost vlasništva, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, vladavina prava i demokratski višestranački sustav najviše vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske i temelj za tumačenje Ustava“<sup>7</sup>. Građanskim se odgojem i obrazovanjem učenici pripremaju za oživotvorenje navedenih ustavnih odredbi. Sustavno uče o tome što je vlast, koja je uloga vlasti, koja su prava i odgovornosti građana u demokraciji te na koji ih način i pod kojim uvjetima ju mogu koristiti. Takvim učenjem potrebno je osposobiti učenika za aktivnog i odgovornog građanina koji sudjeluje u razvoju demokratske građanske kulture ili etosa svoje škole, mjesta, države, Europe i svijeta; odnosno za nositelja vlasti u kojoj su građani politički subjekti, a to znači nositelji vlasti. (Odluka o donošenju programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja građanskog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole, Narodne novine, 105/10 (2014).

U nastavku se ukratko prikazuju najvažniji hrvatski normativni okviri na temelju kojih se, u hrvatskim školama, provodi građanski odgoj i obrazovanje:

- Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (ZOO): od 2008., kad je donesen, jedanaest je puta bio izmijenjen i dopunjen. Zadnja izmjena, kojom je tekst Zakona usklađen s direktivama Europske unije, na snazi je od 30. 12. 2014. godine. ZOO uređuje djelatnost osnovnog i srednjeg odgoja i obrazovanja u javnim ustanovama u koje spadaju osnovne i srednje škole, učenički domovi i druge javne ustanove, uključujući ustanove za obrazovanje odraslih.

---

<sup>7</sup> Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10 i 05/14 (2010).

Zakon uređuje i pitanje afirmacije mladih kao „cjelovitih bića“ u dvije odredbe kojima se određuju glavne zadaće odgoja i obrazovanja te rad vijeća učenika. Glede glavnih zadaća, Zakon propisuje da učenike treba: „odgajati i obrazovati u skladu s općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima, ljudskim pravima i pravima djece, osposobiti ih za življenje u multikulturalnom svijetu, za poštivanje različitosti i toleranciju te za aktivno i odgovorno sudjelovanje u demokratskom razvoju društva“. Mogućnosti da učenici u školi uče kako aktivno sudjelovati u procesu donošenja odluka, što bi ih trebalo pripremiti za aktivno sudjelovanje u političkim procesima u odrasloj dobi, otvara se člankom 71. koji se odnosi na rad vijeća učenika. Članak propisuje da se u školi treba osnovati vijeće učenika, koje čine predstavnici učenika svakog razrednog odjela, te da predstavnik vijeća učenika sudjeluje u radu tijela škole kad se odlučuje o pravima i obvezama učenika, no bez prava odlučivanja. Zakon određuje da se odgoj i obrazovanje u školi temelji na partnerstvu svih odgojno-obrazovnih čimbenika na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini što je osobito važno za kvalitetnu provedbu GOO-a<sup>8</sup>. S obzirom da je Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi pravno-normativni okvir, kojim se svakom učeniku jamči uživanje prava na obrazovanje, pitanje je jesu li njegove odredbe dovoljno jamstvo učeniku, ali i roditeljima, da će učenici to pravo u punoj mjeri i uživati, osobito u kontekstu njihove pripreme za aktivno i odgovorno građanstvo (Batarelo i sur. 2010; Bagić i Šalaj 2011; Šalaj 2015; Spajić-Vrkaš i sur. 2014; 2015, prema Buković i sur., 2016.).

- Nacionalni okvirni kurikulum (NOK): građanski odgoj i obrazovanje u Nacionalnom okvirnom kurikulumu usmjeren je na sveobuhvatnu građansku kompetenciju što znači da se njime podjednako razvijaju sve navedene funkcionalne i sadržajne dimenzije. Nadalje, njime se uređuju svi aspekti života i rada u školi što, osim nastave, uključuje pitanja demokratskoga upravljanja školom, suradnje škole s lokalnom zajednicom i izgradnje demokratskog školskog ozračja. Kurikulum se može provoditi na više načina ovisno o dobi učenika te potrebama i kapacitetima pojedine škole, odnosno lokalne zajednice. U skladu s tim, predložen je spiralno-razvojni model uvođenja. Svrha je poučavanja međupredmetne teme „Građanski odgoj i obrazovanje“, u Nacionalnom okvirnom kurikulumu, pridonijeti osposobljenosti učenika za aktivno i učinkovito

---

<sup>8</sup> U nastavku rada GOO koristit će se kao istoznačnica za pojam građanski odgoj i obrazovanje. Upotrebljavat će ovisno o kontekstu te o složenosti rečenice u kojoj se pojavljuje.

obavljanje građanske uloge. Među važnije elemente te međupredmetne teme ubrajaju se znanja, vještine, sposobnosti i stavovi koji razvijaju demokratsku svijest učenika i potiču ih na aktivno i učinkovito sudjelovanje u razvoju demokratskih odnosa u školi, lokalnoj zajednici i društvu te pridonose razvoju vlastitoga identiteta i boljemu upoznavanju i poštovanju drugih te senzibiliziraju i osvješčuju učenike za rješavanje globalnih problema na načelima demokracije, posebice pravednosti i mirotvorstva. Boljim upoznavanjem sebe i svoje uloge u razvoju društva te prihvaćanjem različitosti drugih učenici razvijaju samostalnost, osobni integritet te pozitivan odnos s drugim učenicima i okolinom. Nacionalni okvirni kurikulum nudi brojne inovacije s kojima se hrvatsko školstvo prvi put susreće, što će biti izazov za sve njegove sudionike, a neke od njih su: usmjerenost prema kompetencijama, podjela na odgojno-obrazovna područja, novi, suvremeni sadržaji i nastavni predmeti, visok stupanj slobode u kreiranju školskih i predmetnih kurikuluma i sl. (Sablić, 2014).

- Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije<sup>9</sup>: Strategiju obrazovanja, znanosti i tehnologije, Hrvatski je Sabor usvojio 17. listopada 2014. godine.

Strategija je snažno orijentirana na tržište i prilagodbu odgojno-obrazovne politike zahtjevima tržišta rada: „Misija hrvatskoga znanstvenog sustava jest istraživanjima unapređivati ukupni svjetski fond znanja te pridonositi boljitku hrvatskog društva, a napose gospodarstva. ... Vizija na kojoj počiva ova Strategija jest hrvatsko društvo u kojem kvalitetno obrazovanje bitno utječe na život svakog pojedinca, na odnose u društvu i na razvoj gospodarstva. ... Gospodarstvo će se velikim dijelom zasnivati na naprednim tehnologijama koje omogućuju stvaranje visoke dodatne vrijednosti, a kvalitetno obrazovani pojedinci moći će pronaći odgovarajući posao“ (Buković, 2016, str. 15).

Zaključno, odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj već više od četvrt stoljeća prolazi stalne promjene. Iako su redovito praćene retorikom o unaprjeđenju, kvaliteta, polazišta, svrha i ciljevi promjena najčešće ostaju nejasni, dijelom i zbog toga što se ne planiraju s osloncem na empirijski i racionalno argumentiran sistemski pristup. Posljedica toga je rastuće nezadovoljstvo i dionika odgoja i obrazovanja i javnosti. Propusti u planiranju i upravljanju promjenama odgojno-obrazovnog sustava osobito su vidljivi u području GOO-a. Usprkos

---

<sup>9</sup> Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije, Narodne novine, 124/2014 (2014).

zakonskim odredbama kojima se odavno uvela obveza pripreme djece i mladih za aktivno i odgovorno građanstvo, rezultati istraživačkog izvještaja Buković (2016.) potvrđuju ne samo da se GOO ne provodi u svim hrvatskim osnovnim i srednjim školama nego i da sama provedba ne uspijeva cjelovito ostvariti ishode koji su relevantni za demokratsko građanstvo.

Strategijom obrazovanja, znanosti i tehnologije uklanjaju se neki od nedostataka ranijih reformi odgoja i obrazovanja. Međutim, iako je usmjeren na podizanje kvalitete odgoja i obrazovanja, ni taj dokument ne daje odgovor na pitanje kako podignuti izrazito nisku razinu građanske i političke pismenosti hrvatskih učenika o kojima će, u budućnosti, ovisiti demokratski razvoj Hrvatske. Ostaje nam vidjeti hoće li taj propust riješiti sveobuhvatna kurikularna reforma u kojoj je GOO našao svoje mjesto kao međupredmetna tema.

## **6. GRAĐANSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE U GRADU RIJEKI**

Grad Rijeka prvi je grad u Hrvatskoj koji je samoinicijativno odlučio uvesti izvannastavnu aktivnost „Građanski odgoj i obrazovanje“ u osnovne škole, a provodi se po modelu programa „Moja Rijeka“<sup>10</sup>. U školskoj godini 2015./2016., provedene su pripremne radnje za realizaciju ovoga programa. Izrađen je priručnik za učenike „Učenik građanin“ koji obuhvaća sve dimenzije građanskoga odgoja i obrazovanja, a teme oblikuje na adekvatan i učenicima blizak i zanimljiv način. Priručnik je 2017. godine unaprijeđen sukladno preporukama koje su proizašle iz evaluacije prve, eksperimentalne, godine provedbe. To je prvi takav priručnik u Hrvatskoj u čiju su izradu bili uključeni brojni sudionici, od organizacija civilnog društva i Filozofskog fakulteta do učitelja, provoditelja programa, i škola. Zainteresirani učitelji - provoditelji prethodno su prošli edukaciju koja ih je osposobila za uspješno obrazovanje učenika o temama važnim za društvenu i političku participaciju, ljudska prava, međuljudske odnose, održivi razvoj pa i zaštitu potrošača. Nastava „Građanskog odgoja i obrazovanja“ u riječkim se školama izvodi jednom do dva puta tjedno s maksimalnim fondom od 70 sati godišnje i to u višim razredima (5. do 8. razred). Predmet se uvodi postupno tako da prvo ulazi u pete razrede s planiranim nastavkom provođenja do kraja osnovnoškolskog obrazovanja.

---

<sup>10</sup> <https://www.rijeka.hr teme-za-gradane/odgoj-i-obrazovanje/osnovne-skole/programi-i-projekti-u-osnovnim-skolama/gradanski-odgoj-obrazovanje/> (pristupljeno 10.11.2017).

Cilj je uvođenja „Građanskog odgoja i obrazovanja“ potaknuti mlade na veću participaciju u zajednici, poštivanje različitosti, preuzimanje aktivne uloge u zagovaranju ljudskih prava, održivog razvoja i općenito demokratizacije društva. Radi kontinuiteta provođenja ovog uspješnog programa, pokrenuta je izrada priručnika za učenike sedmih i osmih razreda koji će obuhvatiti sve dimenzije građanskog obrazovanja, obrađene na način primjeren dobi, a u njegovu će izradu biti uključeni predstavnici osnovnih škola, sveučilišta i civilnog sektora. U sljedećoj fazi, predviđeno je uvođenje programa u sedme razrede šest osnovnih škola Grada Rijeke u školskoj godini 2018./2019. Projekt Grada Rijeke „Građanski odgoj i obrazovanje“ nagrađen je, u ožujku 2017. g., priznanjem Udruge gradova za inovacije i najbolju praksu u lokalnoj samoupravi „INpuls“<sup>11</sup>. U školskoj godini 2017./2018., izvannastavna aktivnost „Građanski odgoj i obrazovanje“ uvedena je u dvadeset i dvije, od dvadeset i četiri, osnovne škole Grada Rijeke.

## **7. ISTRAŽIVANJA KOJA ISTIČU VAŽNOST UVOĐENJA GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA U HRVATSKI ODGOJNO-OBRAZOVNI SUSTAV**

Jedno od prvih istraživanja koje je provedeno na ovome području bilo je u sklopu projekta „Mir i ljudska prava za hrvatske osnovne škole“. Istraživanje je pokazalo da i učitelji i ravnatelji i roditelji imaju pozitivan stav prema uvođenju neke vrste obrazovnih sadržaja koji se odnose na prava djeteta i ljudska prava, nenasilno rješavanje sukoba i zaštitu okoliša, no istovremeno je samo manje od pet posto istaknulo da osnovne škole trebaju kod učenika promicati političku pismenost (GOOD, 2015). Od 2000.-ih na ovamo, provedena su brojna istraživanja o stavovima i znanjima učenika i mladih o ljudskim pravima i političkoj pismenosti. Istraživačko-obrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2005. godine, proveo je istraživanje o znanjima i stavovima o ljudskim pravima, demokraciji i građanstvu na uzorku od oko 1300 studenata završnih godina sveučilišnih i veleučilišnih studija u Zagrebu i Rijeci. Rezultati su potvrdili da studenti, osobito učiteljskih fakulteta, nedovoljno poznaju područje ljudskih prava, europski sustav zaštite ljudskih prava i pravne norme koje određuju njihova prava i odgovornosti tijekom studija.

---

<sup>11</sup> <https://www.rijeka.hr teme-za-gradane/odgoj-i-obrazovanje/osnovne-skole/programi-i-projekti-u-osnovnim-skolama/gradanski-odgoj-obrazovanje/> (pristupljeno 10.11.2017).

Prema istraživanju „Mladi i ljudska prava u Hrvatskoj” mladi u Hrvatskoj visoko prihvaćaju ljudska prava na načelnoj razini, no u konkretnim životnim okolnostima pokazuju znatno veće nepoznavanje zbilje i međusobno nesuglasje (Baranović i Ilišin, 2004). Istraživanje o političkoj pismenosti i stavovima o pristupanju Hrvatske Europskoj Uniji među učenicima završnih razreda srednjih škola, koje su 2009. godine proveli GONG i Fakultet političkih znanosti, ukazuje na nisku političku pismenost mladih koji ne razumiju osnovne političke pojmove, iskazuju razočaranje političkom situacijom, a dio njih i nedemokratske stavove. Svega 55 % učenika zna što je Ustav Republike Hrvatske, a jednak je postotak upoznat s činjenicom da je politički sustav u Hrvatskoj parlamentaran. Čak 40,8 % mladih srednjoškolaca se slaže u potpunosti s tim da bi Hrvati u Hrvatskoj trebali imati veća prava od pripadnika drugih naroda, dok se njih 30,1 % izjašnjava kako bi Ustavom Hrvatsku trebalo definirati kao državu isključivo hrvatskog naroda (GONG, 2011).

Prema istraživanju IDIZ-a „Mladi u vremenu krize” iz 2013. godine, iako većina ispitanika prihvaća temeljne vrijednosti hrvatskog Ustava, mladi imaju izrazito slabo povjerenje u određene institucije poput političkih stranaka, vlade i parlamenta te vrlo slabo sudjeluju u društvenom i političkom životu (Ilišin i sur., 2013.). Stavovi učenika i učitelja koje je obuhvatilo Istraživanje Centra za ljudska prava (2009.) pokazali su da većina učenika smatra da odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava, s osobitim naglaskom na odgoju za mir i nenasilje, treba biti intenzivnije prisutno u osnovnim školama. Stavovi učenika, učitelja i ravnatelja pokazali su kako postojeće osnovnoškolsko obrazovanje (na razini sustava, škole i razreda) nedovoljno pridonosi realizaciji ciljeva obrazovanja za demokratsko građanstvo. Sadržajna analiza udžbenika pokazala je kako udžbenici u cjelini zagovaraju vrijednosti u skladu s načelima ljudskih prava te da daju korektan prikaz različitih skupina, ali pojedine skupine ipak nisu zastupljene: npr. osobe s invaliditetom. Istovremeno, udžbenici ne daju dovoljno informacija o demokratskom političkom sustavu te nedovoljno potiču na „vježbanje demokracije”, građanski aktivizam i djelovanje za opće dobro. Analitička i normativna studija Centra za mirovne studije (2011.) iskazuje nužnost sustavnog uključivanja odgoja za mir i nenasilje u obrazovni sustav kroz stupnjeviti i evaluirani proces uvođenja te ističe važnost paralelnog zalaganja za demokratizaciju rada samih odgojno-obrazovnih ustanova.

Pored toga, Istraživanje o eksperimentalnoj provedbi građanskog odgoja i obrazovanja u šest osnovnih škola, u školskoj godini 2012./2013., Mreže mladih Hrvatske u suradnji s Istraživačko

obrazovnim centrom za ljudska prava i demokratsko građanstvo Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, potvrdilo je interes učenika za sadržaje iz područja građanskog odgoja i obrazovanja, ali i još jednom ukazalo na nedostatke (Spajić-Vrkaš, 2014). Podatak kako dvije petine ispitanih učitelja i nastavnika tijekom svog nastavničkog staža, do tada, nije uopće obrađivalo teme iz GOO-a, i njemu srodnih područja, ukazuje na to da se novi sadržaji u hrvatski odgojno-obrazovni sustav ne uvode planski, sustavno i pripremljeno. Rezultati istraživanja ukazuju na potencijal kurikulumu za poticanje odgovarajućih promjena na individualnoj i institucionalnoj razini, poboljšanje odnosa između učitelja/nastavnika i učenika, ali i između samih učenika (Spajić-Vrkaš, 2014).

U sklopu međunarodnog projekta „International Social Survey Programme“, u siječnju 2015. godine, provedeno je istraživanje koje je za cilj imalo ustanoviti, opisati i interpretirati demokratske vrijednosti, stavove i obrasce ponašanja građana Hrvatske. Istraživanje koje je proveo Institut za društvena istraživanja u suradnji s GOOD Inicijativom, potvrdilo je nalaze proteklih istraživanja o nedovoljnoj razini poznavanja političkog sustava RH, sklonosti ka relativizaciji zaštite prava i sloboda te o visokom stupnju nepovjerenja prema državnim institucijama. Rezultati ovog istraživanja dodatno naglašavaju i nezainteresiranost za aktivnim sudjelovanjem u demokratskom društvu. Participaciju prepoznaju kao građansko pravo, ali ne i kao važno obilježje uloge građanina. Tako primjerice samo 10,7 % ispitanika smatra da je biti aktivan u političkim ili društvenim udrugama poželjna karakteristika dobrog građanina (GOOD,2015).

Posljednje istraživanje o političkoj pismenosti učenika završnih razreda srednjih škola u Hrvatskoj, nacionalnog reprezentativnog uzorka od 1146 ispitanika, provedeno je u travnju i svibnju 2015. godine. Istraživanjem je obuhvaćeno nekoliko dimenzija: 1) politička znanja, 2) politički stavovi i vrijednosti, 3) ocjena zastupljenosti određenih tema u školskom programu i međuljudski odnosi u školi, te 4) razina participacije i načini informiranja maturanata. Prema rezultatima, ispitani maturanti iskazuju ispodprosječno političko znanje u pogledu temeljnih političkih pojmova, poznavanja ustavno-političkog ustrojstva, a posebno se manjkavom pokazuje njihova politička informiranost (pod političkom informiranostu se ovdje podrazumijeva razina poznavanja aktualnih društvenih i političkih procesa, događanja i aktera). Vrlo se jasno određuju prema formalnoj politici koju zaziru do te mjere da bi neke



političke stranke i ukinuli. Ispitanici prepoznaju manjkavosti i deficite školskih programa u obradi gotovo svih društveno i politički relevantnih tema, a poglavito se to odnosi na područje seksualnosti, nacionalnih manjina i kulturne različitosti, demokracije, medija i ljudskih prava (Bagić i Gvozdanić, 2016).

S obzirom na prikazane rezultate istraživanja zaključuje se da je potrebno uložiti veće napore u razvoj građanske kompetencije mladih što je dugoročno nužno potrebno želimo li unaprijediti kvalitetu demokracije i ljudskih prava. Ranije navedena istraživanja potvrđuju važnost formalnog srednjoškolskog obrazovanja za izgradnju demokratskog znanja mladih te povezanost nedemokratskih stavova i faktičkog znanja ispitanika o demokratskim institucijama i procesima. Stoga treba istaknuti da se ne smije zanemarivati važnost kognitivne komponente demokratskih kompetencija kao što ne smijemo zanemariti ni manjak vještina nenasilnog ophođenja između pojedinaca i grupa. Potreban nam je konsenzus o nužnosti postojanja segmenta političkog /građanskog obrazovanja kao bitnog dijela školskog sustava, a koji se temelji na razumijevanju da budućnost demokratskih političkih sustava ovisi o znanjima, umijećima i sposobnostima građana da bi se mogli informirano i odgovorno uključiti u društveni život u čemu je važna uloga i priprema koju mladi dobivaju u odgojno-obrazovnim ustanovama (GOOD, 2015).

Da bismo ostvarili prednosti koje se dobivaju provedbom građanskog odgoja i obrazovanja, važno je sustavno i kvalitetno educirati učitelje koji su ujedno ključni akteri u njegovoj provedbi i implementaciji. Rezultati istraživanja Spajić-Vrkaš (2014) govore da se učitelji nisu osjećali posve spremnima za promicanje nijedne od šest dimenzija kurikuluma, prilikom njegove eksperimentalne provedbe, a politička je dimenzija prošla najslabije. Diković (2013). zaključuje da samo kompetentan i motiviran učitelj može uključiti teme iz područja GOO-a u svoj izvedbeni plan i program, posredovati važnim raspravama među učenicima u školi, ali i razumjeti važnost cjeloživotnog učenja i samoobrazovanja u tom području.

## **8. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA**

### **8.1.        *Opis problema***

Brojna ranije navedena istraživanja u kojima se ispituje građanska kompetencija učitelja i učenika opravdavaju potrebu za uvođenjem građanskog odgoja i obrazovanja u odgojno-

obrazovne sustave. Iako europske politike ukazuju na važnost provedbe građanskog odgoja i obrazovanja, u hrvatskom zakonodavstvu potreba za njegovim uvođenjem još nije prepoznata. U školskoj godini 2012./2013., Kurikulum građanskoj odgoja i obrazovanja eksperimentalno se proveo u dvanaest škola na području Republike Hrvatske kao međupredmetno područje, ali za pojedine dobne skupine i kao zaseban predmet ili izvannastavna aktivnost. Iako su rezultati provedbe bili dobri te su logičnim slijedom upućivali na potrebu za njegovim uvođenjem u cjelokupan odgojno-obrazovni sustav Republike Hrvatske i to kao obavezan predmet, do istoga nije došlo. Umjesto uvođenja Kurikuluma građanskog odgoja i obrazovanja, savjetnici iz Agencije za odgoj i obrazovanje (AZOO), po nalogu Ministarstva, znanosti, obrazovanja i sporta (MZOS), odustali su od kurikulumskog pristupa usmjerenog na učenika. Izradili su novi program građanskog odgoja koji podrazumijeva isključivo međupredmetnu provedbu, ponovili su javnu raspravu te su ga uveli u škole u školskoj godini 2014./15. Uveden je isključivo kao međupredmetna tema, ali bez sadržajnog proširenja, adekvatne metodičke i sadržajne pripreme učitelja te bez osiguranog prostora u nastavi da bi se ostvarili postavljeni ishodi zbog čega su doveli u pitanje postojanje provedbe i implementaciju koja također ovisi i o motivaciji učitelja za isto.

Grad Rijeka prepoznao je potrebu za uvođenjem GOO-a u škole, stoga izrađuje priručnik *Učenik Građanin* za učenike i *Smjernice za provođenje priručnika „Učenik građanin“ za izvannastavnu aktivnost Građanskog odgoja i obrazovanja u osnovnim školama Grada Rijeke* za učitelje te se školske godine 2016./17., u šest osnovnih škola, uvodi izvannastavnu aktivnost GOO-a namijenjena učenicima viših razreda. Građanski odgoj provodi se, kao izvannastavna aktivnost, po modelu iznimno uspješnog programa „Moja Rijeka“ te je Rijeka prvi grad u Hrvatskoj s takvom inicijativom. Nakon uspješnih rezultata prve godine provedbe, projekt se ove školske godine uvodi u dvadeset i dvije osnovne škole, od ukupno 24 koliko ih u gradu djeluje, što je prilika za dobiti uvid u motivacijske razloge učitelja za angažmanom u provedbi izvannastavne aktivnosti Građanskog odgoja i obrazovanja te za spoznati što njihova iskustva govore o ključnim aspektima uspješnosti i izazovima njegove provedbe.

## 8.2. Cilj istraživanja

Cilj je ovoga istraživanja dobiti uvid u motivacijske razloge učitelja za angažman u provedbi izvannastavne aktivnosti „Građanski odgoj i obrazovanje“ u osnovnim školama Grada Rijeke

te spoznati što njihova iskustva govore o ključnim aspektima uspješnosti i izazovima njegove provedbe.

### 8.3. *Temeljno istraživačko pitanje i specifična istraživačka pitanja*

Temeljno istraživačko pitanje na koje se izradom diplomskog rada želi dati odgovor je: *Koji su motivacijski razlozi za angažman provoditelja u izvannastavnoj aktivnosti Građanskog odgoja i obrazovanja i što njihova iskustva govore o (nekim) ključnim aspektima uspješnosti i izazovima njegove provedbe?*

U skladu s ciljem i temeljnim istraživačkim pitanjem, postavljena su sljedeća specifična istraživačka pitanja:

1. Koji su motivacijski razlozi potaknuli angažman provoditelja u provedbi izvannastavne aktivnosti Građanskog odgoja i obrazovanja?
2. Što (aktualna i prethodna) iskustva provoditelja izvannastavne aktivnosti Građanskog odgoja i obrazovanja govore o njihovoj (samo)procjeni kompetentnosti za rad u ovom području i kako procjenjuju doprinos (organiziranog) stručnog usavršavanja u kontekstu razvoja/unapređenja svojih nastavničkih kompetencija za vođenje izvannastavne aktivnosti Građanskog odgoja i obrazovanja?
3. Na što (aktualna i prethodna) iskustva provoditelja izvannastavne aktivnosti Građanskog odgoja i obrazovanja upućuju u kontekstu njihove (samo)procjene koristi za učenike?
4. Kako je iskustvo provedbe izvannastavne aktivnosti Građanskog odgoja i obrazovanja utjecalo na odnos provoditelja i učenika?
5. Kako iskustvo provedbe izvannastavne aktivnosti Građanskog odgoja i obrazovanja utječe na provoditelje u kontekstu njihova promišljanja o sebi kao učitelju i kao aktivnom građaninu?

### 8.4. *Uzorak istraživanja i metode prikupljanja podataka*

Kako bi se odgovorilo na temeljno i na specifična istraživačka pitanja, u istraživanju se primjenjivala kvalitativna metodologija društvenih istraživanja. Cilj je kvalitativne metodologije razumjeti značenja koja ljudi pridaju fenomenima. Kvalitativna metodologija nam omogućuje živ, detaljan i pun opis fenomena te uporabu prirodnog jezika fenomena koji istražujemo (Eisner, 1991; Miles and Huberman, 1994; Polkinghorne, 1995, prema Ledić i

Brajdić Vuković, 2017). U svrhu prikupljanja podataka provedene su četiri eksplorativne fokus grupe. Metoda fokus grupa jest „kvalitativni oblik istraživanja koji uključuje grupnu diskusiju o nekoj zadanoj temi. Osnovni je cilj fokus grupe potaknuti dubinsku diskusiju kojom će se istražiti vrijednosti ili stavovi ispitanika prema nekom problemu ili temi, odnosno razumjeti i objasniti značenja, vjerovanja i kulturu koja utječe na osjećaje, stavove i ponašanja individua“ (Skoko i Benković, 2010, str. 217).

Prilikom odabira sudionika istraživanja odlučeno je da će uzorak biti namjeran i homogen, odnosno da će se u istraživanje uključiti provoditelji izvannastavne aktivnosti „Građanski odgoj i obrazovanje“, u osnovnim školama Grada Rijeke, koji mogu osigurati sveobuhvatnu i dubinsku refleksiju o provedbi iste. Upućivanje poziva za sudjelovanje u istraživanju provedeno je u suradnji s Odjelom za odgoj i školstvo Grada Rijeke i to u nekoliko koraka. Prvi poziv upućen je osobno, neposrednim prisustvom na supervizijskim grupama provoditelja GOO-a gdje sam ukratko predstavila istraživanje te ih pozvala i zamolila da se odazovu pozivu na sudjelovanje. Sljedeći poziv distribuirao je Odjel za odgoj i školstvo Grada Rijeke svim provoditeljima putem e-mail poruke te im je u prilogu dostavljen i službeni dopis mentorice ispred institucije Filozofskog fakulteta u Rijeci u kojemu im je još jednom opisana metodologija istraživanja i upućen poziv za sudjelovanjem. Treći poziv dobili su putem e-maila u kojemu im je bila navedena poveznica za mrežnu stranicu na kojoj su se mogli zabilježiti i rezervirati termin provedbe intervjua. Tijekom provedbe istraživanja, provoditeljima koji se nisu odazvali na poziv upućeno je još nekoliko e-mail poruka. Stoga, u odnosu na planirani uzorak od dvadeset i dva provoditelja izvannastavne aktivnosti, istraživanje je obuhvatilo njih ukupno dvanaest. Neki se provoditelji izvannastavne aktivnosti nisu uopće odazvali istraživanju, dok su drugi potvrdili svoj dolazak na unaprijed definiran termin, no nisu se pojavili usprkos višestruko upućenim pozivima i molbama za sudjelovanjem.

Istraživanje je provedeno tijekom mjeseca travnja i svibnja 2018. godine. Od ukupno dvanaest sudionika istraživanja dva su sudionika muškog, a deset ženskog spola. Prosječna godina radnoga staža u području odgoja i obrazovanja je 16,5 godina. Za ukupno devet sudionika istraživanja, školska godina 2017./2018. je prva godina provedbe izvannastavne aktivnosti „Građanski odgoj i obrazovanje“, dok su tri sudionika s provedbom započeli godinu ranije, odnosno u školskoj godini 2016./2017. Sudionici istraživanja kojima je ovo druga godina provedbe, imaju iskustva od ranije u provedbi građanskog odgoja i obrazovanja kroz projektne

nastavu, a njihova su iskustva četiri, šest i dvadeset godina. Provođitelji izvannastavne aktivnosti Građanskog odgoja i obrazovanja su u najvećoj mjeri učitelji, njih ukupno deset, i to povijesti, hrvatskog, manjinskog jezika prema Modelu C i geografije te dva stručna suradnika, psiholog i defektolog.

Prije početka fokus grupa, svi su sudionici istraživanja pročitali i potpisali u tu svrhu pripremljen informirani pristanak. Informirani pristanak sadrži ključne informacije vezane uz provedbu istraživanja i uz njihovu ulogu u istome, a to su: opis teme istraživanja, opis procesa istraživanja, mogući rizici i dobici, pravo na odbijanje i odustajanje, povjerljivost i kontakt istraživačice radi eventualne potrebe za dodatnim izvorima informacija. Uz informirani pristanak, sudionici istraživanja dobili su i obrazac s prostorom za upis općih podataka o sebi, odnosno za upis spola, godina radnoga staža u odgojno-obrazovnom sektoru, godina iskustva u provedbi GOO-a, radnog mjesta u školi te predmeta koje predaju ukoliko je riječ o učiteljima. Primjer informiranog pristanka, koji je korišten u istraživanju, dostupan je u prilogima.

Prosječno vrijeme trajanja grupnog intervjua i fokus grupa bilo je 75 minuta. Provedba istraživanja se snimala u audio obliku na temelju čega su izrađeni transkripti. Istraživanje je provedeno u Gradskoj upravi Grada Rijeke, odnosno na lokaciji koju su sudionici istraživanja prethodno predložili kao poželjnu.

U tablici 1. prikazano je koliko je određena fokus grupa uključivala sudionika istraživanja. Smatram važnim napomenuti da je planiran broj sudionika bio pet do šest po fokus grupi, no usprkos ranije dogovorenom terminu dolaska na istraživanje nekoliko se sudionika nije pojavilo.

Tablica 1. Broj sudionika istraživanja po fokus grupama

Fokus grupa 1	Fokus grupa 2	Fokus grupa 3	Fokus grupa 4
3	4	3	2

#### 8.5. Obrada i analiza podataka

Analiza podataka provedena je na temelju transkripata audio zapisa fokus grupa. Prva faza analize obuhvaćala je detaljno čitanje prikupljenih nalaza. Nakon toga se provelo otvoreno

kodiranje te je sastavljeno kodno stablo<sup>12</sup>. Zatim su kodovi grupirani u tematska područja, kategorije i dimenzije i u konačnici analizirani što će se prikazati kroz sljedeće, deveto, poglavlje. U prikazu citata koristit će se pseudonimi sudionika istraživanja s ciljem zaštite njihova identiteta.

## 9. ANALIZA I RASPRAVA

### 9.1. ŠTO PODRAZUMIJEVA GRAĐANSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE ZA PROVODITELJE

Usprkos tome što su u većini europskih zemalja prihvaćeni standardi i mehanizmi zaštite prava pojedinca, njihova je učinkovitost moguća jedino ako ih se razumije i ako ih prihvati svaki pojedinac građanin (Sablić, 2014). U školskom kontekstu, u zagovaranju ljudskih prava i vrijednosti, važna je uloga učitelja i drugih uključenih u odgojno-obrazovni rad. Pred škole se postavlja zahtjev da mlade pripremi za promicanje demokracije i stvaranje ozračja u kojemu se uče i poštuju ljudska prava i vrijednosti drugih kultura (Sablić, 2014). U odgojno-obrazovnom radu važna je osobnost učitelja, njegove osobine ličnosti, moralne i etičke vrijednosti, stoga je važno da i on sam dobro poznaje i kritički promišlja o temama koje podučava (Relja, 2010) pa tako i sudionik istraživanja (NIKOLA) navodi „Ja moram motivirati sebe da bih mogao motivirati djecu“.

Kategorija kojoj su sudionici istraživanja u svojim navodima dali veliki značaj je značenje koje pridaju i vežu uz provedbu GOO-a. Odgovori na pitanje „Što za njih podrazumijeva GOO?“ dati su iz osobne perspektive s konsenzusom oko pozitivnog doprinosa za razvoj društva i pojedinca u njemu. Navodi sudionika istraživanja podijeljeni su u dvije kategorije sukladno ključnim doprinosima i vrijednostima koje sudionici istraživanja u svojim odgovorima naglašavaju. Te kategorije su: (I) Platforma za stvaranje informiranih, odgovornih i aktivnih građana i (II) Platforma za osnaživanje učenika i njihovo djelovanje u školi i zajednici. Iskazi će se interpretirati i analizirati kroz potpoglavlja koja će se u nastavku i prikazati.

---

<sup>12</sup> Prilog 3. Kodno stablo

#### 9.1.1. Platforma za stvaranje informiranih, odgovornih i aktivnih građana

Analizom prikupljenih podataka utvrđeno je da je jedno od primarnih značenja koje sudionici istraživanja daju području GOO-a važnost koju ono ima za poticanje stvaranje informiranih, odgovornih i aktivnih građana. S odgojem i obrazovanjem takvih građana treba početi u što ranijoj dobi. Građanski odgoj i obrazovanje „osigurava učenicima, budućim građanima, stjecanje odgovarajućih znanja i vještina, društveno osjetljivih stavova koji će ih pripremiti za život u demokratskom društvu“ (Sablić, 2014, str. 91).

*Za mene GOO podrazumijeva odgoj i obrazovanje učenika kako bi postali odgovorni, informirani i aktivni građani, a mislim da današnjoj djeci GOO uvelike može pomoć da postanu senzibilizirani za pojave oko sebe. Stalo mi je da upoznaju svoja prava i obveze kao djeteta. Mislim da mi je to bila osnovna i polazišna točka za uključivanje u to područje rada. (NIKOLA)*

Stvaranje aktivnih i informiranih građana s ciljem razvoja i održavanja demokracije ključni je dio građanskog odgoja i obrazovanja. U GOO-u, obično se teži ka građanskom učenju te poticanju stvaranja aktivnog i informiranog građanstva (Reichert i Print, 2018). Važan dio razvoja mladih odnosi se na to da upoznaju svoja prava i odgovornosti te da razumiju način funkcioniranja društva i mogućnosti aktivnog djelovanja u njemu (Fettes, 2007).

Sudionici istraživanja smatraju da informirani, odgovorni i aktivni građani podrazumijevaju građane koji su informirani o načinu funkcioniranja društva te o vlastitim pravima i obvezama. To se ne temelji isključivo na glasačkom pravu, već na njihovoj cjelokupnoj ulozi te participaciji u društvu i unapređenju trenutne društvene situacije, a na to upućuju sljedeći navodi.

*Mislim da je građanski bitan jer djeca trebaju znati svoja prava i nekakve obveze u društvu. Mislim da je taj dio dosta važan. Čini mi se da se ljudi ne uključuju dovoljno u neke društvene stvari, kao npr. prosvjede. Kod nas ljudi najčešće ne koriste pravo glasanja koje je jako bitno. Mislim da je važno odgajati djecu o važnosti takvih tema jer je to ono što našem društvu nedostaje. (EDITA)*

*GOO podrazumijeva skup tema gdje bi se djeca trebala informirati i educirati o tome kako funkcionira društvo i koja je uloga njih kao budućih građanina, mislim već jesu, ali na građane koji mogu glasati, koji mogu doprinijeti svojim radom i znanjem uopće u društvu. (ANA)*

Navedeni iskazi sudionika istraživanja uvode nas u sljedeću kategoriju koja fokus stavlja na važnost građanskog odgoja i obrazovanja u osnaživanju učenika i njihovom djelovanju u školi i zajednici.

#### *9.1.2. Platforma za osnaživanje učenika i njihovo djelovanje u školi i zajednici*

Kroz obrazovanje građanstva, mlade se potiče na zauzimanje aktivne uloge u demokratskom procesu tako što ih se potiče da izražavaju svoje stavove, glasaju i poduzimaju radnje koje čine razliku u zajednicama u kojima djeluju čime postaju učinkovitiji članovi društva (Fettes, 2007). Postoji konsenzus sudionika istraživanja oko važnosti GOO-a u osnaživanju djece koje ih potiče da svoja znanja, odgovornost i aktivnosti usmjere na vlastito djelovanje u školi i zajednici. Sudionici istraživanja navode da sudjelovanjem u izvannastavnoj aktivnosti „Građanski odgoj i obrazovanje“ učenici stječu znanja koja kroz druge nastavane predmete nisu u mogućnosti usvojiti.

*GOO za mene podrazumijeva nastavu učenja kroz zabavu. Na GOO-u radimo na nekim važnim pravilima, važnim angažmanima u njihovoj zajednici i problematikom društva koje se oni znaju kroz predmete doticati ali nigdje nemaju prilike da toliko detaljno ulaze u takve vrste problema. To za mene znači jedan zanimljiv način rada jer su dosta opušteni, što je meni jako važno. Vidim po njihovim povratnim informacijama i po načinu kako se oni dogovaraju, taj osjećaj nekakve samostalnosti i odgovornosti kojeg ranije nije bilo. (LIDIJA)*

Razvoj društva donosi nove i nepredvidive promjene. U kontekstu provedbe izvannastavne aktivnosti „Građanski odgoj i obrazovanje“, društvene promjene utjecale su na snažnije i kompleksnije pripreme učitelja za nastavu i rad s učenicima. Smjenama generacija i razvojem društva mijenja se poželjan pristup djeci školske dobi, no usprkos tome kvalitetnim je radom moguće ostvariti pozitivne pomake.

*Za mene GOO podrazumijeva učenje za život. Mislim da nije floskula 'škola za život a ne za ocjene'. Danas pripremiti dijete za budućnost je puno teže nego prije deset i dvadeset godina. Zahtjevnost se ubrzano mijenja i mislim da će vještine koje djeca, budući građani, u tijeku svog sustavnog obrazovanja usvoje kroz GOO biti ključne za neko njihovo pozicioniranje u društvenu životu. (...) Sve silnice u našem i u europskim*



*društvima govore u tom smjeru da u biti naš posao tek počinje puno ozbiljnije nego što je bio s generacijama prije deset, petnaest godina. (MAGDALENA)*

U tom se pogledu učenici ponovno navode svojevrsnim spasom društva i države u koju oni trebaju implementirati svoja znanja te navedena prenositi drugima. O tome svjedoči sljedeći navod sudionice istraživanja.

*Za mene je građanski odgoj jedini način za spas našeg društva i naše države, odnosno jedini način da buduće generacije naučimo da aktivno participiraju u budućnosti naše zajednice i da postanemo naprednije društvo. (KLARA)*

Građanski odgoj i obrazovanje, osim što se bavi konceptima društvene pravde, demokracije i ljudskih prava, pomaže mladim ljudima da razviju vještine kritičkog razmišljanja i sposobnosti za sudjelovanja u raspravama o važnim temama (Fettes, 2007). Analizom navoda sudionika istraživanja utvrđeno je da GOO, za proveditelje, predstavlja važan čimbenik razvoja kritičkog mišljenja učenika, odnosno da ih potiče na „razmišljanje svojom glavom“ (DORA). Sudionici istraživanja ističu važnost poticanja djece na analiziranje i vrednovanje određenih tvrdnji ili svakodnevnih događaja koji ih okružuju te na zauzimanje vlastitog stava naspram tih događaja.

*Za mene je GOO vrlo bitan. Smatram važnim naučiti učenike da razmišljaju svojom glavom, što znači da promišljaju o svim informacijama i sadržajima koji im se prezentiraju, ali i o onome što uče i rade u školi. Na temelju toga oni odlučuju hoće li se slagati s nečime, podržati to, je li nešto dobro i smatraju li da bi nešto u društvu trebalo promijeniti. Jako mi je važno da ih potaknem da počnu razmišljati svojom glavom. (DORA)*

## 9.2. MOTIVACIJA ZA ANGAŽMAN U IZVANNASTAVNOJ AKTIVNOSTI GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA

Sudionici istraživanja mnogo su govorili o aspektu motivacije za angažman u izvannastavnoj aktivnosti „Građanski odgoj i obrazovanje“. Načelno, iskazali su nezadovoljstvo različitim aspektima društveno-političkog i odgojno-obrazovnog sustava Republike Hrvatske te su učenike istakli mogućim nositeljima pozitivnih promjena zbog čega navode važnost njihova učenja i pripremanje za participaciju i aktivno djelovanje u zajednici. Kodiranjem prikupljenih podataka, izdvojili smo sedam temeljnih motivacijskih razloga ključnih za

angažman provoditelja. Razlozi su: (I) nezadovoljstvo aktualnom društveno-političkom situacijom u Hrvatskoj, (II) nezadovoljstvo aktualnim stanjem u odgojno-obrazovnom sustavu u Hrvatskoj, (III) nezadovoljstvo aktualnom međupredmetnom provedbom, (IV) obrazovanje nove generacije društveno odgovornih građana, (V) povezanost vlastitog profesionalnog usmjerenja i tema iz područja GOO-a, (VI) utjecaj značajnih drugih na motivaciju za angažman u GOO-u i (VII) događaji iz vlastitog života koji su ih potakli na djelovanje. U nastavku će se teksta svaki od razloga interpretirati.

#### *9.2.1. Nezadovoljstvo aktualnom društveno-političkom situacijom u Republici Hrvatskoj*

Među sudionicima istraživanja postoji konsenzus da je trenutno društveno-političko stanje u Hrvatskoj nezadovoljavajuće te nezadovoljstvo iskazuju u više smjerova. Problemiziraju manjkav društveno-politički interes za poboljšanje i unapređenje kvalitete odgoja i obrazovanja. Spajić-Vrkaš (2015) navodi da su „Hrvatske političke elite zanemarile činjenicu da konsolidacija, razvoj i stabilizacija demokratskog društva i države ne ovisi samo o uspostavi demokratskih političkih institucija nego i o tome u kojoj je mjeri njihovo djelovanje usklađeno s političkom kulturom građana“ (str. 232). Na navedeno nadovezuju se iskazi sudionika istraživanja koji smatraju da političke elite ne žele pismene, obrazovane i kompetentne građane koji potencijalno mogu ugroziti njihovu vlast.

Provedena međunarodna OECD-ova istraživanja, koja su bila usmjerena na utvrđivanje kompetentnosti učenika (primjer PIAAC), navode niski rang hrvatskih učenika u određenim područjima kompetentnosti<sup>13</sup>. Usprkos navedenom izazovu, u našem se društvu, prema mišljenju sudionika istraživanja, ne događaju promjene, no ako se i dogode one su uvedene pod prisilom ili radi ispunjenja nekih formalnih zahtjeva o čemu svjedoči sljedeći navod.

*Mislim da Hrvatske vlasti jesu one koje kreiraju naš život u velikom djelu. Građani, posebice starije generacije koje činu većinu našeg društva nemaju demokratsko iskustvo, ne mogu ga prenijeti na mlađe. Oni koji bi ga prenijeli teško dobivaju prostora za to. Naše političke elite ne žele pismene, obrazovane i kompetentne građane jer takvi građani poništavaju njihovo postojanje. Bojim se da se kod nas stvari, kada se spominju pozitivni pomaci, uvode ili pod prisilom izvana, samo formalno na kratak rok, odnosno na rok do ispunjenja tog nečeg što je opet neki formalni cilj a ne stvarni. Naše se društvo*

---

<sup>13</sup> Više informacija na mrežnoj stranici: <http://www.oecd.org/countries/croatia/> . Posjećeno 15. svibnja 2018.

*uopće pozitivno ne mijenja ili u onim segmentima gdje se mijenja to ide presporo. Gotovo na svim ljestvicama Hrvatska je pala na dno Europskih država što je meni nevjerojatno. Jedno društvo koje je prije trideset godina bilo među naprednijim zemljama istočne i jugoistočne Europe došlo u red zemalja s kojima se mi tada nismo niti približno uspoređivali. Mislim da se ne žele kompetentni građani jer oni su opasnost za vlast i moć, tražit će nešto. (MAGDALENA)*

A kao objašnjenje za navedeno sudionica istraživanja izjavljuje:

*Zato što je poslušan i blesav narod najbolje imati, odgovor je jasan kao dan. (KLARA)*

Osim političkim vlastima, sudionici istraživanja kritiziraju i ostatak društva, odnosno građanstva. Uočavaju i promjene nekih opće prihvaćenih vrijednosti koje su tradicionalno bile vrednovane kao poželjne i dobre. „Društvo je poremetilo sustav vrijednosti. Nešto što rušite, rušite puno brže nego što ćete ponovno izgraditi“ (MAGDALENA). Također, navode da se u praksi primjećuje nedostatak odgovornosti i pasivnost u rješavanju društvenih izazova o čemu svjedoče sljedeći navodi:

*Ima ljudi koji jednostavno su pasivni, njima je čak sve u društvu svejedno, pa mislim okreni se, barem oko svog dvorišta, nećeš globalno promijenit nešto ali u dvorištu možeš. (...) Mi u hrvatskom društvu nemamo odgovornosti i to vam se prenosi na djecu. Uloga nas je onda tu jako velika, pruža učenicima stjecanje nekih temeljnih znanja, ali i vrijednosti koje su najveće, najvažnije. (VANESA)*

*Uvidjela sam da treba mlade generacije učiti nekim vrijednostima koje smo mi prije hodajući pokupili, a oni ih danas uopće ne znaju. (...) Što se tiče općenito društva ja sam zapanjena svakim danom sve više i više. Pomislim kako sam 'oguglala' na neke stvari, a onda kao grom iz vedra neba pogode me stvari u društvu. Pogađa me to da ljudi mogu biti takvi, sebični, cinični, jednostavno da nisu ljudi. Dok se u našem društvu to ne promjeni nikad nećemo napredovat. (DUNJA)*

Sudionici istraživanja navode da ljudi ne propituju dovoljno svoju stvarnost. Oni usvajaju informacije i uvjerenja kakva im se predstavljaju, neovisno o njihovom stvarnom postojanju, na što upućuje sljedeći navod:

*Što god pokušate, koju god temu otvorite, ovo društvo je polarizirano i ne znam je li društveni konsenzus oko toga moguć s etiketama koje se lijepo na stvari, koje se u krajnju ruku ne razumiju ili pokušavaju razumjeti. Naše društvo je takvo, ne pokušava razumjeti. Svi znaju sve unaprijed, jer netko tako kaže. Ljudi donose zaključke o važnim temama na temelju jednog pročitano članka. Odmah sve znaju, apriori. Bas zato je potreban građanski odgoj i obrazovanje. (NIKOLA)*

Sudionici istraživanja iskazuju nepovjerenje prema hrvatskom društvu te prema mogućnosti ostvarivanja vlastitih zakonskih prava. Mišljenja su da ih se sustavno želi zakinuti za njihova prava te da u ostvarivanju istih uspješno prolaze jedino informirani građani. Navedeno povećava važnost učiteljske profesije, a učitelj bi trebao poticati učenike na stjecanje znanja i informacija neophodnih za život u društvu što će im omogućiti ostvarivanje vlastitih prava.

*Doista je zabrinjavajuće da mi u nekim pojavnostima kao društvo nazadujemo. Da mi je netko rekao prije samo deset godina da ćemo se mi ponovno boriti za neka ostvariva prava da se ta prava sada stavljaju pod upitnik rekla bih da je to nemoguće. (MAGDALENA)*

*Puno puta sam doživjela i osjetila nepravdu. Osvijestite da je određene stvari moguće riješiti tek kad se zauzmete za sebe i znate svoja zakonska prava. To je u Hrvatskoj jako bitno, doći na 'crno na bijelo' i znati što piše u zakonu. (LUCIJA)*

*Ja inače kad idem nekamo i kad moram nešto riješiti, navečer sve na internetu pročitam i onda kad oni vide da ja nešto znam, za minutu se sve što mi je u tom trenutku potrebno riješi. (VANESA)*

Emigracija iz Hrvatske motivirana je nepovoljnim gospodarskim prilikama i političkim neprilikama. Na emigraciju su znatno utjecale deagrarizacija, regionalne različitosti te izostanak prostorne komponente razvoja i usmjeravanja investicija (Vukorepa, 2018). Sudionici istraživanja ističu da se nezadovoljstvo trenutnim stanjem u društveno-političkoj zbilji Hrvatske odražava i na sve veću motivaciju građana za iseljnjem, emigracijom iz zemlje. Pojavljuje se pitanje odgovornosti roditelja za odgajanjem vlastite djece u takvoj zemlji, pitaju se je li bolje biti promjena i pokušati stvoriti neku promjenu u društvu ili je sigurnije napustiti zemlju te otići živjeti u neku poticajniju te tolerantniju kulturu. O navedenome svjedoče sljedeći iskazi sudionika istraživanja.

*Sve sam sklonija misliti da broj naših sugrađana koji odlaze je sve veći radi atmosfere, neperspektivnosti, apatije i negativnosti. Mislim da su to veći razlozi odlaska nego nezaposlenost i potplaćenost. Svi ovi drugi ekonomski činitelji čini mi se da padaju u našem društvu po prvi put u drugi plan. Prvi plan ispada da je to što ljudi više ne žele živjeti u tom ozračju koje nije kreativno, pozitivno niti obećavajuće. Odgajat djecu u takvom ozračju – vrlo teško. (MAGDALENA)*

*Ako živiš u društvu u kojem vidiš da se neke zdravorazumske stvari što se svjetonazora tiče dovode u pitanje onda se pitaš jesi li odgovoran da odgajaš djecu u ovoj zemlji. Što znači, budi ti taj koji će pokušat donijeti promjenu, pa makar se sutra možeš pogledat u ogledalo i reći pokušavao sam nešto. (...) Kvrugu, ja sam i roditelj, o tome se radi. Najviše gajim tu nadu i motivaciju. Kad shvatiš da si jedan glas razuma među ljudima dođe do toga da se pitaš šta s tobom nije u redu. Zatim shvatiš da zdravorazumski razmišljaš, u Hrvatskoj je to šifra. (...) Već je došlo kod mene do stanja gdje razmišljam dali ostati u zemlji ili ići van. Vidim puno više negativnosti u našem društvu nego pozitivnih strana a onda sam shvatio da mi je ovo prilika da djelujem na promjene a ne samo da podučavam. (NIKOLA)*

*Nagovaram svog muža da mi ipak odemo negdje. Financijski ja ne mogu reci da nam je loše da nemamo za jest ili tako nešto. Ali razmišljamo o tome u kakvoj mi to zemlji živimo. (EDITA)*

Hrvatska je danas, nažalost, ponovno suočena s odljevom svoga stanovništva i to najčešće mladih i visokoobrazovanih (tzv. odljev mozgova i mladih), a dolazi i do gubitka radne snage u pojedinim sektorima. Navedeno može imati dalekosežne i višestruke nepovoljne demografske, strukturne i razvojne ishode za naše društvo. Veće gubitke, na osnovu odljeva visokoobrazovne snage, trpe male zemlje jer je takav odljev proporcionalno veći u odnosu na njihovu ukupnu populaciju (Vukorepa, 2018). O tome svjedoče i navodi sudionika istraživanja. Smatraju da nepoticažno okružje potiče obrazovane i visokomotivirane pojedince za napretkom, na odlazak i život u kulturi koja će ih cijeliti kao individue, no ujedno i stručnjake, što u Hrvatskoj nije slučaj.

*Odlazi i inteligencija, odlaze ljudi koji bi mogli nešto promijeniti. Ostat će oni ljudi koji slušaju, koji moraju ostati i kojima je u principu dobro tu iz nekog razloga i koji neće*

*dovoditi u pitanje trenutnu vlast. Nažalost čini mi se da je koliko je Hrvatska samostalna država, skoro pa uspjela u tome, jer su narod potpuno zatupili. (ANA)*

Prema navodima sudionika istraživanja, jedan je od razloga odlaska i taj što ljudi ne žele preuzeti odgovornost za svoje postupke, odnosno svoj život. Smatraju da nekolicina građana odlazi upravo iz razloga što nisu spremni „uzeti vlastiti život u svoje ruke“ čemu svjedoči sljedeći navod.

*Dotakla bih se dvije teme a to su odgovornost i rad. Sudjelovati u demokraciji kao aktivan građanin znači jednu nezgodnu stvar a to je preuzeti odgovornost. Preuzimanje odgovornosti je jedan teret koji mnogi ljudi ne žele. (KLARA)*

Sudionici istraživanja smatraju da su današnjem Hrvatskom društvu nametnuta poželjna zaposlenja te se javno govori da je raditi u uslužnim djelatnostima sramotno, dok radi istih poslova iseljavaju u druge države i u tom drugom okružju smatraju da je takvo zaposlenje prihvatljivo te društveno prihvaćeno. Javlja se problem radne etike te širenja vjerovanja da je raditi sramotno te, konsenzusno, necijenjeno.

*Mi smo jedno malo smješno društvo, jedna relativno vrlo mlada demokracija i vrlo mlada samostalna država. Nemamo puno iskustva u samostalnom opstanku, pa tako imamo i puno kompleksa koje nosimo kao društvo, radi se o radu. Mislim da se našu djecu jako potiče da je raditi sramotno da ne treba raditi. Sve manji broj učenika upisuje smjer konobara, bez obzira što porasti svih pokazatelja turizma kao gospodarske grane, svih informacija o tome kako nasušno fali kadra koji uz to je vrlo dobro plaćen, naš narod ima golem kompleks. Pa i tako oni koji idu van, ja bih rekla da ostaju oni koji se mogu prilagoditi tim društvima. (...). Mislim da imamo ozbiljan problem sa radnom etikom koja se njeguje u društvu i rekla bih u mnogim modernim obiteljima.(...) Mislim da je radna etika strašno važan dio građanskog odgoja. Moja djeca idu i čiste okoliš, kopaju, čupaju, sade, čiste smeće i njihovi roditelji se s time slažu, vraćamo se nekakvim temeljima odgoja. Zato smo vjerojatno u tom smjeru i krenuli, previše smo i predugo u odgoju djece da bi mogli olako preći preko toga. (KLARA)*

Kao jedan od ključnih razloga nezadovoljavajućeg stanja u društvu, navodi se i narušena komunikacija unutar obitelji u kojoj dijete odrasta. S obzirom da prva socijalizacija započinje

unutar obitelji, očekuje se da ona bude kvalitetna te da se na dijete djeluje iz pozitivnog odgojnog aspekta, međutim sudionici istraživanja navode da je aktualno stanje suprotno.

*Nestalo je to prenošenje znanja i vrijednosti. U principu nestalo je komunikacije između djece, roditelja, djedova baka itd. Ja sam od svoje bake naučila mnogo toga onako kroz hod. Danas oni ništa ne komuniciraju niti se družu jedni s drugima. (LUCIJA)*

*Oni jednostavno ne komuniciraju, kako s roditeljima tako i između sebe. Često si upućuju različite riječi koje nisu primjerene ni njihovom uzrastu, ni dobi, ni ničemu. Čuješ svega i svačega. (DUNJA)*

Smanjenjem komunikacije dolazi do smanjenog prenošenja tradicijskih vrijednosti koje sudionici istraživanja navode važnima za kvalitetno i aktivno društveno djelovanje.

*Na GOO-u pokušavaš im te stvari dočarati, možda to i je tradicija, ali u tradiciji leži i smisao društva i svega. Uredu, ono što je zastarjelo treba odbaciti ali ima nekih dobrih stvari koje ne bi trebalo odbaciti, a mislim da su se pravila ponašanja počela odbacivati na veliko. (LUCIJA)*

Promjene stavova o vrijednostima odnose se i na vrednovanje učiteljske profesije što, posljedično, utječe na smanjenje kapaciteta njihova odgojna djelovanja. Razlog pada takvih vrijednosti, prema mišljenjima sudionika istraživanja, dolazi od stavova utemeljenih unutar obitelji koje dijete usvaja te u konačnici primjenjuje. O navedenome svjedoče sljedeći iskazi sudionika istraživanja.

*To je kriza cijelog društva. U školi se to osjeća iz razloga što mi nismo kao struka poštovani. Ako me ne poštuje roditelj neće ni dijete, to je jedan krug iz kojega treba izaći van. Nekad vidim da je dijete bistrije, pametnije od toga roditelja i bolje shvaća kada sam odlučuje. (...) Roditelj će napraviti od djece generaciju ne znam kakvu, samo učenik će napredovati. Ima djece predivne sa znanjem, oni koji redovito uče koji imaju sve te rekla bih kompetencije koji će biti nešto. Ovi ostali ne znam čemu će služiti, zato sam jako nezadovoljna. (VANESA)*

*Kada je jedna moja kolegica odlazila u mirovinu rekla je ovako: odlazim 5 godina ranije samo zato što više ne mogu trpiti neodgojene roditelje, znači ne djecu, ne odgojene*

*roditelje. Nije bilo pitanje niti zasićenje svojom profesijom u razredu, radom s djecom, dakle ništa od toga. Ona je izdahnula nakon toga. (MAGDALENA)*

Pred roditelje se postavlja izazov u odgoju djeteta a taj je pripremiti ga za život u današnjem svijetu te pripremiti ga na korištenje svih prednosti koje mu život pruža. Roditelji ponekad zanemaruju djetetove potrebe pa dolazi do toga da ga, s jedne strane, žele modelirati prema svojim životnim uvjerenjima te potaknuti na usvajanje njihova načina razmišljanja i ustaljenih stavova, što mu, u konačnici, otežava djelovanje u demokratskom društvu, a to potvrđuju sljedeći navodi.

*Je li moguće da ljudi koji imaju djecu ne shvaćaju da je osnova zaštiti ih. Odgovornost nam je i obveza odgajati ih, ali ako nema temelja i konsenzusa u društvu, ljudi, čemu služi građanski odgoj i obrazovanje. Mislim da čak to nije ni pitanje toliko informiranosti. Bar u ovom gradu imaju priliku biti informirani, pa ako je u ovom gradu takva reakcija, što je onda u drugim sredinama. (NIKOLA)*

*Rođeni smo za sve i za puno toga različitoga djeca dobivaju prigodu da uopće spoznaju što jesu. Roditelji uopće ne daju šansu djeci da se nađu u određenim aktivnostima, već ih sile da se zadrže u onoj gdje su započeli. Ja im znam reći kako će dijete znat je li ono za sport ili za violinu ili za strani jezik ili za plivanje, ako nije dobilo priliku probati. (MAGDALENA)*

Sudionici istraživanja upućuju kritiku i „današnjoj“ djeci koju smatraju nezadovoljavajućim primjerom promjene u društvu. Navodi se da su lijeni za izvršavanje određenih aktivnosti. Trenutne generacije smatraju znatno manje aktivnima od starijih na što upućuje sljedeći navod.

*Prijašnje generacije su bile puno samostalnije. Moj prvi projekt su napravile učenice same, bilo ih je možda 12. Ja sam bila samo moderator te bih se povremeno uključila i dala im bubicu u uho. One su bile poduzetne, ali zato su i sad uspješne. U današnje vrijeme ja moram imat puno snage da ih potaknem da oni nešto naprave. (...) Oni su gotovani, valjda čekaju tako doma da mama donese sok i onda da moram i ja sve napraviti umjetno njih, to se osjeća. (VANESA)*

Usprkos izazovima koji se javljaju kao spona između roditelja, djece, učitelja i škole, u praksi ipak postoje i pozitivni primjeri dobre suradnje. Provoditelji izvannastavne aktivnosti



„Građanski odgoj i obrazovanje“ senzibilizirani su za važnost uvođenja roditelja u život škole te poticanje suradnje u pogledu odgojnog djelovanja na učenike što je prikazano u nastavku.

*Postoje vrlo dobre i idealne mogućnosti i poticajne suradnje škole i roditelja. To najčešće budu pozitivne interakcije koje su u konačnici najpozitivnije s obzirom na one ishode koji su usmjereni na djecu. Oni dobivaju tako podršku i učitelja i roditelja a dječjoj sreći kraja nema kad nas vide na okupu. Takve suradnje jako pozdravljam i jer pokazuju vrlo pozitivne rezultate. (ANA)*

*Zbilja vidim da nisu sva djeca jednaka i da očito postoje obitelji u kojima se razgovara o svačemu. To sam vidjela i iznenadila sam se ugodno s njima. Vidim da su uključeni u neke teme, od volontiranja ili tako što. Mislim da prosječno ljudi nisu toliko informirani. (EDITA)*

Na temelju prikazanih podataka zaključuje se da postoji konsenzus sudionika istraživanja oko nezadovoljstva aktualnom društveno-političkom situacijom u Hrvatskoj. Smatraju da je hrvatska politika nepoticajna te da svoj fokus djelovanja ne usmjerava na obrazovanje. Promjene u društvu su spore ili se uopće ne događaju. Iskazuju nezadovoljstvo nedovoljno poticajnom atmosferom u društvu, rušenjem vrijednosti te izostankom odgovornosti građana za unapređenje vlastitih života što u konačnici rezultira emigracijom stanovništva. Osim generalnog nezadovoljstva društvom, izazov predstavljaju obitelji i sama djeca koja su se, prema navodima sudionika istraživanja, znatno promijenila u usporedbi s prijašnjim generacijama. Iz nezadovoljstva trenutnim stanjem društva, najvećim je djelom proizašla motivacija provoditelja izvannastavne aktivnosti „Građanski odgoj i obrazovanja za angažman u istome, vjeruju da je to trenutno jedini put ka promjenama i boljitku u društvu.

#### *9.2.2. Nezadovoljstvo aktualnim stanjem u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavom*

Analizom prikupljenih podataka utvrđeno je da postoji snažan konsenzus sudionika istraživanja o nezadovoljstvu aktualnim stanjem u odgojno-obrazovnom sustavu Republike Hrvatske. Prema njihovu mišljenju, ne potiče se dovoljno razvoj kritičkoga mišljenja. Također, ponovno navode da se u društvu primjećuje nazadovanje učenika što zahtijeva od provoditelja još intenzivniji rad na temama koje imaju za cilj promicati kritičko mišljenje. O navedenom svjedoči sljedeći navod.

*Muči me to što naš školski sustav ne uči djecu misliti svojom glavom. Ja sam se sa građanskim temama počela baviti pred više od dvadeset godina i visoko sam motivirana i dan danas za taj rad. Mislim da se danas još manje uči djecu misliti svojom glavom, s obzirom na to da smo došli do ozbiljnih razmišljanja da je Zemlja ravna ploča. Nažalost, u svom radnom vijeku svjedočim jednom strašnom nazadovanju kojem smo se do nedavno mogli iskreno, zaista i od srca nasmijati, tako da me sve te pojave zabrinjavaju. Iz tog razloga danas još intenzivnije nego prije radim na toj temi. (KLARA)*

Sudionici istraživanja smatraju da su školski kurikulumi preopterećeni zahtjevima za usvajanjem prekomjerne količine znanja što podrazumijeva previše činjeničnog znanja koje nije usko povezano s životima učenika. Da bi se kod učenika razvile „sposobnosti za djelovanje (kompetencije i vještine), potrebno je razviti obrazovanje kroz djelovanje, a ne samo klasično školsko (knjiško) učenje. Tek je tako moguće prevladavati dualizam između znanja i djelovanja, a on je uvelike posljedica jednostranog intelektualizma i verbalizma u obrazovanju“ (Vujčić, 2016, str. 40). Potrebno je promijeniti postojeći koncept odgojno-obrazovnog sustava, a samim time i prevladavati uočeni jaz između znanja, odlučivanja i djelovanja te uvesti isključivo područja učenja koja su u skladu s učeničkim sposobnostima i mogućnostima (Jurić, 2014). Sudionici istraživanja ističu da sve dok se sadržaji predmeta ne promijene, GOO će predstavljati jedini prostor koji omogućuje osobni napredak učenika. O navedenome svjedoče sljedeći iskazi provoditelja.

*Svaki predmet ima sigurno 30% sadržaja koji je nepotreban. Zbog tog viška sadržaja vi nemate dovoljno vremena za važne teme. Zbog toga je važna hrabrosti i iskustvo pojedinca učitelja koji će reci 'aha, ja to sve trebam staviti u 70 sati, mogu sve površno proći zadovoljiti traženu formu ili ću teme koje smatram doista važnima za razvoj osobe, njezinih znanja kompetencija, ću odraditi na više sati, a neke teme koje smatram manje važnima neću proći ni informativno'. Neki se učitelji tijekom cijelog svog radnog staža to ne usude. Sve je na neki način prepušteno učitelju koji će tome pristupi na ovaj ili na onaj način. Našlo bi se itekako prostora za građanski odgoj i obrazovanje kada bi se kurikulumi pojedinih predmeta kvalitetno mijenjali, kvantitativno i kvalitativno. Međutim, to ne znam kad će se dogoditi i hoće li se dogoditi. Sve sam skeptičnija u tom pogledu. (MAGDALENA)*

*Natrpane su sve te sline informacije koje djeca sve moraju naučiti. Kao da nas netko namjerno zatrpava. Nemaš vremena se zapravo iskobeljat iz te gomile podataka i djetetu reći 'to ti je jako važno a ovo drugo nećemo niti raditi jer ne stignemo'. Kao da je cilj našeg obrazovnog sustava da zatupi tu djecu da ih zaspe sa svim mogućim informacijama s kojima ne znaju što će. Kad on sve to nauči napamet što će on sad s tim, osim što će dobiti ocjenu. To je nešto što bi građanski sigurno s vremenom barem malo pomaknuo u glavama, potaknuo bi ih da počnu drugačije razmišljati. (ANA)*

Motivacija provoditelja za angažman proizlazi iz njihove prepoznate potrebe za uvođenjem sustava koncepata koje smatraju da nedostaju u odgojno-obrazovnome sustavu. To se u prvom redu odnosi na potrebu za podučavanjem učenika o temama vezanim uz elemente s kojima se učenici svakodnevno susreću te koji im olakšavaju djelovanje u današnjem svijetu. Ponovno se potvrđuje prednost GOO-a u stvaranju informiranih građana te se sugerira njegovo uvođenje kao izborne nastave.

*Uočila sam da taj dio nedostaje u školstvu. U njemu imate svašta, previše uče činjeničnog znanja, a zapravo taj neki životni dio nedostaje. Ono što je svakodnevno i što nam svima treba i što smo zaista mi nekad negdje naučili usput a oni nisu. Zaista sam iznenađena na satovima građanskog koliko toga oni ne znaju, koliko nisu upućeni u neke svakodnevne životne stvari. Čini mi se da je upravo to pun pogodak, mislim da bi zapravo bilo super kad bi se GOO uveo kao nekakva izborna nastava. (LUCIJA)*

Sudionici istraživanja ističu svoje nezadovoljstvo aktualnim odgojno-obrazovnim sustavom u Republici Hrvatskoj. Navode da Hrvatski odgojno-obrazovni sustav izgleda kao da ga netko namjerno opstruira. Smatraju da se njime teži ka zatupljivanju djece i nametanju obveza vezanih uz usvajanje bespotrebnih informacija koje im u budućnosti neće koristiti. Preopterećenost učenika obvezama i teškoće u usvajanju brojnih sadržaja potiču ih da se osjećaju manje vrijednima što se u konačnici odražava na njihovo poimanje sebe i nisko samopoštovanje. Osim preopterećenosti sadržajem, kao izazov, sudionici navode i stalne kritike učenika i studenata te nepriznavanje truda koji pojedinci ulažu u svoj rad. Osim u osnovnoškolskom i srednjoškolskom sustavu, navedeni se izazovi, prema mišljenju provoditeljice, javljaju i u visokoškolskom obrazovanju posebice prilikom obrana diplomskih radova. Usporedbe radi, sudionici istraživanja iznose primjer vrednovanja obrazovanja u

drugim državama te dovodi u pitanje razloge za opstruiranje hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava.

*Mislim da je osnovna kompetencija mladog čovjeka koji izlazi iz obrazovnog sustava da sam sebe smatra kompetentnim za život, a ja bih rekla da naš školski sustav zapravo svakog želi uvjeriti u to da je nesposoban, glup i lijen. Bila sam u jednoj drugoj zemlji na obrani diplomskog rada jedne mlade osobe koja je završila s ponosom svoj fakultet u dvije strane države. Tamo je obrana diplomskog rada zapravo slavlje znanja, vrhunac svega. Pozivaju se prijatelji, studenti s godine i rodbina. Tamo vlada jedno potpuno pozitivno, prekrasno podražavajuće ozračje, ne samo od okupljenih podražavatelja nego i od strane komisije koji su tamo da svima ostalima pokažu što su i oni radili svo to vrijeme i da proslave vrhunac školovanja dotične osobe. Nažalost sudjelovala sam na jako puno obrana diplomskog rada i doktorskih radnji u Hrvatskoj gdje se nažalost, uporno, kontinuirano i zdušno studente pokušava uvjeriti u to da su nekompetentni, nesuvereni i da će im netko drugi a ne njihov trud i rad pomoći da dobiju to nešto što bi trebali dobiti. Mislim da su ishodi koji su istaknuti kompetencijama suprotni onima koje bih ja našoj djeci željela. (KLARA)*

#### 9.2.3. Nezadovoljstvo aktualnom međupredmetnom provedbom

Ministarstva znanosti obrazovanja i sporta, 27. kolovoza 2014. godine, donijelo je odluku o uvođenju Programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja Građanskog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj. Provoditelji smatraju da je program stupio na snagu bez da je učiteljima za to pružena potrebna materijalna i nematerijalna potpora, bez da su se održale potrebne edukacije i dale potrebne, detaljno razrađene, smjernice i materijali za rad. U konačnici to je utjecalo na cjelokupnu kvalitetu te uopće prisutnost provedbe GOO-a u praksi.

Ključne točke kritike međupredmetne provedbe su: (I) nezadovoljstvo Programom međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja GOO-a za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj, (II) zadani okvir redovne nastave koji ne ostavlja prostor za provedbu međupredmetne teme GOO-a, (III) učitelji ispunjavaju samo formalne zahtjeve – ispunjavanje formulara.

Provoditelji izvannastavne aktivnosti GOO-a iskazuju nezadovoljstvo donesenim programom. Smatraju da nije prilagođen uvjetima odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj te da preopterećenost učenika opsežnim sadržajima predmeta ne ostavlja dovoljno vremena za kvalitetnu međupredmetnu provedbu GOO-a. Navedenome svjedoče sljedeći citati sudionika istraživanja.

*Kad sam prvi put taj program čitala pitala sam samu sebe, prvo što je ovo, drugo mi je bilo, kako je ovo zamišljeno, treće mi je bilo kako ću ja to. Dakle izrazito nezadovoljstvo iskazujem naspram toga. Ja građanske teme zdravo razumski provodim unutar nastave povijesti tamo gdje je to prirodno prisutno u samoj temi i onda pokušavate naći vrijeme za neku od tih tema za koju smatrate da je važna, pa joj tražite neko dodatno vrijeme koje inače nemate. (MAGDALENA)*

*Onaj formalni dio nije osmišljen kako treba i to je netko osmislio samo zato jer mu je netko dao zadatak da to napravi. Učitelji su uglavnom prepušteni sebi i svojoj dobroj organizaciji koliko će to vremenski uspjeti u svom predmetu izgurati. To je samo na nama učiteljima i na našoj međusobnoj dobroj volji, a ne zato što je to netko napisao na papiru. (ANA)*

*Mišljenja sam da postojeća regulativa o građanskom kao međupredmetnom sadržaju apsolutno ne pruža prostora za kvalitetnu provedbu ničega od toga. (...) Mislim da skućeni i zadani okvir redovne nastave pa tako i građanskog odgoja i obrazovanja kao međupredmetne teme zaista ne dozvoljava razvoj kompetencija nužnih da bi netko bio aktivan građanin. Broj djece u odjelu, ograničenje sata, količina nastavnih sadržaja i očekivanja koja su postavljena na predmetne profesore isto kao i na učitelje u razrednoj nastavi jednostavno su potpuno nepogodna za postizanjem kompetencija i ishoda koji su dobrodošli. (KLARA)*

*Na izvannastavnoj aktivnosti na određenim aktivnostima i temama se zadržavamo i po nekoliko sati, dok u redovnoj nastavi to ne mogu zbog preopterećenosti. (EDITA)*

Kao drugu važnu kritiku međupredmetnoj provedbi, sudionici navode to što se školski sustav najvećim djelom svodi na zadovoljavanje formalnih zahtjeva, odnosno na lažno predstavljanje izvršenoga rada koje se, zapravo, uopće nije proveo. U formulare učitelji upisuju da su proveli

aktivnosti što, uglavnom, nije točno. Ako do međupredmetne provedbe i dođe, ona, najvećim djelom, ne doprinosi svrsi. O navedenome svjedoče sljedeći navodi sudionika istraživanja.

*Mislim da međupredmetna provedba nije neko rješenje. Pogotovo jer znam da većina kolega GOO svede na formalno ispunjavanje obveze - pisanje tema, spomenu da su nešto radili što niti nema veze sa građanskim. (EDITA)*

*Međupredmetna provedba se vrlo često svodi na formu da djeca moraju napisat nekoliko rečenica koja im se izdiktiraju i tako je zadovoljena forma i imaš bilješke o tome da se nešto realiziralo što uopće nije. Sve od građanskog ostao je jedan trag neugode, nekakvog diktiranja i pisanja. To je sve što od građanskog bude kao kroskurikularne teme. (KLARA)*

*Ta međupredmetna povezanost tema GO svela se na pisanje nekakvih formulara koje škola onako napravi za sve predmete, i onda mi to po paralelkama pišemo i prepisujemo gore zaglavlja, ako netko dođe, ako netko pita da se vidi što se radi, a to uopće nije realna slika. (ANA)*

Usprkos stavovima provoditelja da međupredmetna provedba nije kvalitetna te da se u praksi ne provodi, već se samo formalno, u određene formulare, upiše da je provedena, kroz praksu ipak svjedočimo i drugoj strani. Postoje primjeri pozitivne provedbe koji naglašavaju važnost njihove provedbe. O navedenome svjedoče sljedeći primjeri.

*U mojoj školi se to provodi već 16tu godinu. Mi svake godine napravimo međupredmetnu korelaciju dogovornu i odaberemo nekoliko tema s kojima ćemo mi doći do tog cilja. Jedan primjer, imali smo jednu međupredmetnu korelaciju gdje smo napravili sistem analiziranja reklama. Djeca su analizirala povijesne reklame 20 st gdje su prema povijesnom datumu i razdoblju analizirali kako to utječe na ljude, kako to na neki način manipulira s njima, i onda su to uspoređivali sa današnjim reklamama. (LIDIJA)*

*Ja provodim u hrvatskom jeziku, kolegica iz povijesti i geografije i tako zaista imamo pregršt prilika da govorimo o temama GOO unutar svojih predmeta. Ja recimo pogotovo iz književnosti i medijske kulture. Meni se svaki sat lektire svede upravo na ovakav način rada osim naravno ako stavimo književni dio sa strane, djeca zaista moraju iznijeti svoje mišljenje i svoje stavove, argumentirati i tako dalje o nečemu što*

*su pročitali. (...) Tu su onda nekakvi satovi gdje ja mogu implementirati međupredmetno GOO. Mi raspravljamo i razlažemo i donosimo zaključke o puno puno tema koje su se iz priručnika pojavile. Sada ih i petašići prepoznaju, govore 'da da pa to smo govorili tamo na građanskom', pojavljuju se u književnim djelima ili u nekom filmu koji gledamo ili seriji ili lektiri ili već nešto, tako da u praksi to postoji. (ANA)*

*Provodim međupredmetnu temu na razini nekih školskih projekata ili aktiva. Gdje god mogu temu povezati s nekim drugim predmetima to i napravim. Međutim, dubinski sam, bez pomoć kolegica ne mogu. Kad radimo kao kolektiv, ili bar nas nekoliko, onda se međupredmetne teme lako obrađuju. (LUKA)*

*Ja nemam puno iskustva, ali znam da se u školi to dosta radi. Jedna tema ide kroz više predmeta ili područja rada, s time da teme koje mi radimo na građanskom nisu djeci u potpunosti nepoznate jer ih već dugi niz godina oni slušaju i radimo ih sa svom djecom u školi. (DORA)*

Navodi se prijedlog i, prema riječima sudionika istraživanja, jedina idealna opcija koja bi u budućem radu osigurala kvalitetniju provedbu međupredmetne provedbe građanskog odgoja i obrazovanja.

*Idealna situacija bi bila da cijela zbornica kroz godinu planira iduću školsku, cijelu godinu ne oni kad mi završimo s nastavom na kraju nastavne godine kad smo već svi sprženi i spaljeni. I nekako bi se ti hodogrami, jednostavni nisu svi kolege upoznati s planom i programom svih ostalih, predmetne nastave, na taj način bi se bolje upoznali, u tom slučaju bi i te međupredmetne teme funkcionirale. (NIKOLA)*

Kako bi se uvidjela stvarna razlika u provedbi izvannastavne aktivnosti „Građanski odgoj i obrazovanje“ i međupredmetne provedbe građanskog odgoja i obrazovanja, sudionici istraživanja su navedeno usporedili. Istakli su svoj stav i prijedloge načina provedbe za koje smatraju da su kvalitetni. Ključni zaključci su da im provedba izvannastavne aktivnosti pruža više slobode u odabiru metoda rada, provođenju terenske nastave te rada na istraživačko-problemskoj nastavi nego što je to slučaj kod redovnih predmeta. Kao idealan oblik navode mogućnost uvođenja GOO-a kao zasebnog predmeta koji se provodi u svim razredima u školi te bi s vremenom ta pokrivenost dala neke značajnije rezultate po pitanju razvoja našeg društva. Također, navode da je rad na izvannastavnoj aktivnosti intenzivniji, no redovnom

nastavom obuhvatio bi se veći broj djece zbog čega smatraju važnim razmotriti i navedenu opciju. O navedenome svjedoče sljedeći navodi sudionika istraživanja.

*Međupredmetna tema radi se unutar redovnog sata i ne postoji tolika sloboda izbora metoda rada, izlasci su puno teži, postoji veći broj ograničenja u tom smislu. Razlog tome je taj što se međupredmetna tema mora provući kroz glavnu temu. Budući da se nije išlo na smanjivanje broja predmeta povezivanjem određenih predmeta u jedan predmet oni su formalno stavili međupredmetno povezivanje građanskih tema. Zbog toga ispada kao da Hrvatska to ima. Međutim u stvarnosti to Hrvatska nema. Kvalitetni ishodi se ne mogu očekivati takvim načinom provedbe. S druge strane, izvannastavna aktivnost pruža mogućnosti od izbora metoda, tema, terenske nastave, istraživačke, problemske nastave i svega ostalog. Razlika je neusporediva. (MAGDALENA)*

*Izvannastavna aktivnost na neki način je utjecajnija, ali teško je reći jer međupredmetna provedba više učenika obuhvati. U izvannastavnoj aktivnosti je manji broj učenika ali je intenzivnije. (...). Klinci su na izvannastavnim aktivnostima puno otvoreniji, tako i na građanskom i onda svašta čujem i svašta saznam, što trebam i što ne trebam. Iznenadujuće je kako znaju granicu gdje je granica na izvannastavnoj aktivnosti, a gdje je na satu povijesti, to funkcionira. Jedno na jedan način, a drugo na drugi način i tako to ide (LUCIJA)*

*Dobro neki učenici su možda malo otvoreniji u izvannastavnoj aktivnosti, prisnije se osjećaju jer opet je drugačiji oblik nastave, tako da oni sad slobodniji po tom pitanju. (HANA)*

Sljedeća sudionica istraživanja navodi da bi provedba GOO-a bila najučinkovitija kad bi se provodio kao zaseban predmet, o čemu svjedoči sljedeći navod.

*Da se mene pita građanski odgoj ne bi trebao bit niti izvannastavna aktivnost, niti međupredmetni sadržaj nego bi zaista bio zaseban predmet. Mislim da bi sva djeca trebala proći nekakvu osnovu obuku, odnosno da se sa svom djecom treba proći barem ta osnovna građanska pismenost i funkcioniranje državnih i društvenih tijela, značenje toga što je to biti građanin, koja su njihova prava, koje su njihove obveze, nisu oni tako maleni. Sigurno bi se time smanjila mogućnost terenskih nastava, izlazaka, ali ja mislim da bi s vremenom ta pokrivenost ipak dala nekakve rezultate a ne da i dalje razmišljamo*



*je li zemlja ravna ploča. Trebalo bi se ići korak dalje. Ovo je super da je izvannastavna aktivnost, da ga bar neki dio djece bira, iako u nekim školama nema ni toga. Trebao bi biti prisutan u svim školama, barem taj jedan sat u tjednu nekakve radionice ili već nešto sto bi se po tom pitanju GO radilo. (ANA)*

Kao jedan od ključnih nedostataka međupredmetne provedbe, sudionici istraživanja, navode nemotiviranost učitelja za rad na temama iz područja građanskog odgoja i obrazovanja, a kao ključan razlog tomu ističu njihovu neinformiranost i nedovoljno dobru upoznatost s važnošću te teme. Predlažu edukaciju svih zaposlenika radi kvalitetnog i sustavnog uvođenja građanskog odgoja i obrazovanja u aktualne obrazovne okvire rada o čemu svjedoče sljedeći iskazi sudionika istraživanja.

*Ostali učitelji koji s ovim predmetom, ako ću ga tako nazvati, sadržaj nemaju dodirnih točaka, oni u biti nemaju ni saznanja, u kakve mogućnosti djeca ulaze kroz ovakve aktivnosti od toga da su djeca te dobi već sposobna organizirati i neke aktivnosti, ozbiljnije akcije unutar škole i surađivati s udrugama i institucijama izvan škole, znači proizvesti jednu sveobuhvatnu stvar koju ozbiljno organiziraju i ne nužno bolje od odrasle osobe ili učitelja s ne znam već kojim radnim iskustvom. Tako da su to stvari koje su djeci važne. (MAGDALENA)*

*Stvarno mogu reći da na povijesti ima puno tih tema. Ali znam, da kolege koji su iz matematike itd. oni traže neke poveznice koje često nisu ni smislene samo kako bi zadovoljili formu, stvarno ne vidim smisao u tome na taj način, dok ljudi ne prođu neku edukaciju što zapravo GOO podrazumijeva. Mene su kolege iz škole ispitali kao 'što ti tamo radiš'. Imam i jednu kolegicu u drugoj školi koja svoje dijete nije dala na građanski jer kao nije joj jasan plan i program. Vidim kod kolega da oni uopće ne znaju što je to, tako da mislim da bi stvarno trebali provesti edukaciju svih koji rade u obrazovanju. (EDITA)*

*Županijsko stručno vijeće organizira i provedi neko kvalitetno predavanje profesora npr. sa zagrebačkog fakulteta, da ne bude iz Rijeke kako vi se vidjelo da se utrošilo više napora u organizaciju, tema bude izvrsna a samo se petero ljudi prijavi. (VANESA)*

#### 9.2.4. Osobni stav o važnosti učiteljske profesije i njezina utjecaja na učenike

Provoditelji izvannastavne aktivnosti „Građanski odgoj i obrazovanje“ prepoznaju svoju ulogu važnom za obrazovanje nove generacije društveno odgovornih građana koji će biti spremni ujediniti hrvatsko društvo te potaknuti razvoj pozitivnih promjena. Postoji konsenzus sudionika istraživanja oko motivacije za uključenje u provedbu te se kroz njihove odgovore može zaključiti kako je njihova želja usmjerena upravo na poticanje aktivizma učenika te njihovog djelovanja na poboljšanje trenutne slike društva i države u kojoj živimo i to kroz širenje spoznatih vrijednosti na vršnjake, roditelje i ostale.

*Mi smo mlada demokracija i trebamo potaknuti kulturu građanskog življenja i shvatiti da nam nitko neće ništa promijeniti. Treba djecu od malih nogu uputiti da imaju načina za djelovanje, kroz udruge i istraživanja. Vrijedno je izdvojiti svoje vrijeme za ispravljanje onih pojava koje ne želimo oko sebe, a ima ih puno. Nadam se da će se to s vremenom oko djece akumulirati i da će oni sami biti motivatori svojih kolega jer je to za sada izvannastavna aktivnost. Pozitivno je i to što znaju djeca i roditelje ponekad usmjeriti i obrazovati tako da je to višestruka korist, ali i za same nas učitelje mislim da je dragocjeno. (NIKOLA)*

Sudionici istraživanja iskazuju nezadovoljstvo trenutnim stanjem u društvu. Svoje učenike vide kao buduće nositelje promjena. Smatraju da oni, kao obrazovni djelatnici, imaju mogućnost utjecati na razvoj nove generacije društveno odgovornih građana. O navedenom svjedoče sljedeći navodi sudionika istraživanja.

*Ponekad ispada da mi provoditelji pričamo bajke. Sve to što učenicima pričamo na građanskom je zapravo super, ali kad pogledate hrvatsku stvarnost to u principu ne funkcionira. Nema tu neke prevelike pravde, o ničemu u današnjem svijetu. Neki učenici i jesu tako divna stvorenja pa onda pomislite da oni mogu uvoditi promjene, posebice kada jednoga dana budu bili na nekim višim pozicijama. (LUCIJA)*

*Moja motivacija je bila da dobijem grupu djece koja će se s vremenom nadam se povećavati, koju ću natjerati da malo drugačije razmišljaju. Uopće da razmišljaju svojom glavom i onda jednog dana da uistinu počnu mijenjati stvari u društvu. (ANA)*

U navodima, sudionika istraživanja, prepoznaje se potreba za informiranjem učenika o područjima u kojima mogu djelovati. Također, navodi se da ih je važno osvijestiti o mogućnosti i o potrebi za aktivizmom.

*Važno je osvijestiti ih da oni mogu sami stvarati nešto, ne moraju napraviti velike stvari ali te neke sitnice da. Za početak mogu otići u mjesni odbor, mogu nešto predložiti, da se i njih nešto pita. Neka sitnica je već dovoljna, ne moraju ništa više od toga. (HANA)*

U ujedinjenju hrvatskog naroda važnu ulogu ima razvoj tolerancije i prihvaćanja različitosti u društvu. Značajnu ulogu u tome ima učitelj i njegov utjecaj na učenike. Važno je naučiti ih živjeti u raznolikom društvu te ih osvijestiti o prednostima koje donosi rad s osobama različitijima od njih što potvrđuje sljedeći navod.

*Mislim da je osnova da nam djeca odmah razumiju da različita viđenja istih stvari ne moraju biti nedostatak, nego dapače da mogu sprječavati potencijalne sukobe danas. Da shvate da jednostavno smo svi različiti, da imamo svi različit pogled na svijet i da je to bogatstvo, da to nije ništa lose. Dapače, što više mišljenja imaš u društvu onda ćeš imati i različita mišljenja i oko problemskih stvari i onda ćeš lakše uvažavati drukčija mišljenja i argumentirati, jedan način rješavanja nekih bitnijih problema svega. (NIKOLA)*

#### 9.2.5. Obogaćivanje znanja iz područja vlastite struke

Neki od sudionika istraživanja naveli su da je njihova motivacija za uključenje bila njihovo strukovno usmjerenje iz povijesti, geografije i sociologije. Navode da se teme iz područja GOO-a uvelike poklapaju s temama koje predaju učenicima kroz redovni program nastave. To su teme koje oni osobno smatraju vrlo značajnim, stoga su GOO uvidjeli kao područje koje im dodatno omogućuje poticanje razvoja društva i osoba pojedinačno.

*Moje zvanje je profesor filozofije i povijesti pa mi je to nekako srodno područje koje smatram da je vrlo važno. Kad učim djecu u OŠ povijest dotičem se GOO-a u svim temama, pogotovo kad govorimo o nekim društvenim promjenama koje su se dogodile kroz prošlost i kad se uspoređuju s današnjim dobom. (...) To su vrlo srodne teme gdje moramo stalno isticati nekakva pravila koja su općenito važna za opstanak društva i za njegov razvoj. Naravno i moral koji je jako važan psihički motivator svakog čovjeka. Moja motivacija prije svega je zbog moje struke i zbog toga što sam imala priliku i sama*

*voditi razno razne aktivnosti u kojima se kod djece te dobi razvija kriticizam, tako da jednostavno to je moj posao koji ja volim raditi. (LIDIJA)*

*Imala sam jedinu priliku baviti se sociologijom u nastavi i to je u biti negdje kasnije usmjerilo i moju nastavu povijesti koja je onda velikim djelom išla ka ovim temama. Smisao učenja povijesti danas u školama sigurno nije učenje datuma, štrebanje događaja, osoba, neko u biti smisleno razumijevanje te naše društvene prošlosti kako bi iz toga stvarno nešto naučili, što vidimo da u našem životu ne ide u najboljem smjeru. (MAGDALENA)*

Sudionici istraživanja navode da ih je za uključanje u provedbu izvannastavne aktivnosti GOO-a, osim povezanosti područja GOO-a s temama koje predaju u redovnoj nastavi, motiviralo i iskustvo provedbe izvannastavne aktivnosti „Debata“. U njoj se potiče razvoj kritičkog mišljenja i iznošenja vlastitoga stava što je težnja i „Građanskog odgoja i obrazovanja“.

*Mene su motivirale godine baljenja debatom. Tad sam ja stvarno vidjela da postoje tehnike, načini da se djecu nauči kako da procjenjuju društveno važne teme, da ih sagledaju objektivno, da ih prouče i da naprave nekakva mini istraživanja i na temelju toga donesu svoj stav. Ali isto tako da se nauče i objektivno zalagati, čak i ako ne misle tako, da ipak znaju iznijeti svoj stav i argument. I onda kako više se s tom debatom ne bavim onda je ovo bio samo nekakav logičan nasljednik te debate koji je manje zahtjevan od debate i mogu manju djecu uključiti. (ANA)*

Motivacija, provoditeljima, za uključanje u provedbu izvannastavne aktivnosti GOO bila je i njihova želja za osobnim i profesionalnim razvojem. Doživjeli su to područje kao priliku za usvajanjem informacija i usavršavanjem postojećih znanja i vještina za rad.

*Stručno usavršavanje, rad na sebi motivirali su me da se uključim u provedbu GOO-a. Ali i GOO došao je kao preslika sadržaja iz geografije, također kako sam profesor povijesti i tu ima velike poveznice, a i da pokušam biti malo šaljiv uz sve to. (LUKA)*

#### *9.2.6. Utjecaj značajnih drugih na motivaciju za angažman provoditelja u građanskom odgoju i obrazovanju*

Na odluku provoditelja za uključanje u provedbu izvannastavne aktivnosti GOO-a u nekoliko je slučajeva utjecala ravnateljica, no isključivo kao motivator, a ne kao osoba koja im

je zadala obvezu. Potakla ih je na razmišljanje o mogućnostima vlastitog djelovanja u zajednici te razvoju građanske kompetencije i participacije mladih o čemu svjedoče sljedeći navodi.

*Pa mene je prvo motiviralo kad me ravnateljica pitala želim li sudjelovati u tome, pa sam prvo sama sebe motivirala, da se dotaknem nekih tema koje sam zaboravila. Od studija htjela sam sama sebe obrazovati i doticati se nekih tema koje su mi stvarno malo sa strane. (ANA)*

*Meni je ravnateljica u prolazu rekla da ona mene vidi kao da bi bio dobar nastavnik GOO-a, al prije nego sto sam uopće znao da je to moguće voditi. Ja jesam tip koji iznosi svoja mišljenja vezana uz aktualne dnevno političke situacije i slično, ali u neku ruku mi je laskalo kad mi je rekla da me vidi kao nekog tko to vodi. Možda bas zbog toga što se ne libim izraziti svoj stav. Onda je došao poziv za edukaciju i promišljajući jesam li ja tip za to, jer ja sam tip koji je dosta demokratičan, shvatio sam da sam ja taj dio društva koji je već lagano apatičan(...)shvatio sam da mi je ovo prilika da djelujem, a ne samo da podučavam. (NIKOLA)*

Jedna od sudionica istraživanja kao „značajne druge“ navodi svoje roditelje koji su je poticali na kritičko promišljanje svijeta oko sebe što potvrđuje sljedeći navod.

*Ja bih izdvojila jedino moje roditelje mog oca i moju majku koji su me od najranijih dana učili i hrabрили da idem u životu onim težim putem, a to je svojim putem i kritički promišljajući sve što se oko mene zbiva. Na tome sam im ponekad zahvalna, a rjeđe nisam, to su oni malo teži trenuci krize i umora od raznih borbi, ali na tome sam im zahvalna, oni su mi jedini dali zapravo pravi smisao. (KLARA)*

#### *9.2.7. Događaji iz osobnih života koji su ih potaknuli na djelovanje*

Sudionici istraživanja naveli su događaje iz osobnog života u kojima su uvidjeli da postoji potreba za djelovanjem u zajednici te osvještavanjem djece o temama, posebice, vezanim uz održivi razvoj – ekologiju te zaštitu ljudskih prava što je ukratko prikazano u nastavku.

Sudionik istraživanja (NIKOLA) prepričava događaj koji oni u svojoj obitelji zovu šifrom 'baby girl'. Navodi da njegovo dijete od 3 godine pohađa aktivnost plesa. Voditeljica ih je pripremala za nastup s pjesmom koja je na engleskome jeziku te čiji se tekst protivi vrijednostima koje on zagovara; tekst je neprimjeren djeci te govori o tome kako pjevačica traži da ju dečko tretira kao objekt te da s njom može raditi što god želi samo ako bude zauvijek njen. Uzrujalo ga je to

što nitko od ostalih roditelja nije razumio njegovu zgroženost. Zaključio je da je potrebno društvo podučiti nekim vrijednostima i moralu koje je s vremenom zaboravljeno, a to je ono što ugrožava razvoj djece u današnjem društvu.

*Prije par godina volontirao sam na Unijama. Čistili smo obali i pronašli smo jako puno smeća svih vrsta, ali najviše je bila plastike. Tada sam promislio da bi bilo dobro učenicima ukazati na spas od plastike danas. Prošle godine doslovno kap koja mi je prelila čašu je kad bih plivao ljetom na jednom mjestu pola kilometra od obale i znao sam naletjeti na plastičnu bocu i vrećicu. Tako da su me zaštita okoliša i stanje okoliša baš pogurali da se uključim u provedbu GOO-a. (LUKA)*

*Ima jedna stvar koja mi se dogodila ove godine. Dijete mi ide u privatni vrtić koji se plaća. To nije vrtić koji se deklarira kao katolički, ali tamo su neke stvari koje dijete upija i sluša. Mene nitko nije pitao dopuštam li to. Ima nekoliko stvari koje su me baš šokirale. Tu sam se našla u razmišljanju da mu se nameće vjera jer on to doma ne provodi. To nije moja vjera pa mi zbog toga nije jasno kako do takvih situacija može doći. (EDITA)*

### 9.3. PROCJENA DOPRINOSA STRUČNIH USAVRŠAVANJA KOMPETENTNOSTI PROVODITELJA

Prije početka provedbe izvannastavne aktivnosti GOO-a provoditelji su bili obvezani pohađati stručno usavršavanje koje je bilo usmjereno na razvoj kompetencija potrebnih za kvalitetan rad s učenicima. U nastavku će se prikazati nalazi koji upućuju na važnost i doprinose (I) stručnog usavršavanja, (II) supervizijskih grupa te u konačnici i (III) procjeni njihove kompetentnosti za rad u GOO-u.

#### 9.3.1. Korisni aspekti stručnog usavršavanja provoditelja

Prije početka provedbe izvannastavne aktivnosti „Građanski odgoj i obrazovanje“, Grad Rijeka organizirao je provedbu stručnog usavršavanja za provoditelje. Usavršavanje je bilo usmjereno na ključne aspekte za uspješnu provedbu GOO-a kao što su, primjerice, usvajanje i područavanje novih tema, simulacije radionica, podučavanje novih metoda rada i drugo. Kod sudionika istraživanja postoji konsenzus da su provedbom stručnog usavršavanja izrazito zadovoljni, da je bila korisno, doprinijelo usvajanju novih znanja koja im služe kako za poboljšanje poslovnog /učiteljskog tako i privatnog života. Posebice ističu važnost kvalitetno

provedenih i demonstriranih radionica s kojima su izrazito zadovoljni te koje su ih motivirale za nastavak rada. Također ističu važnost kvalitetnih predavača koji su još u većoj mjeri doprinijeli kvaliteti usavršavanja te koji su ih inspirirali za nastavak rada na što upućuju sljedeći navodi.

*Super je bilo na stručnom usavršavanu zato što su predavači bili ljudi koji su bili izrazito dobro pripremljeni za svaku temu. Za svih 6 dimenzija koje smo prošli plastično su nam pokazali što i kako trebamo raditi s djecom. (LIDIJA)*

*Meni je stručno usavršavanje bilo odlično. Sve teme i radionice koje su nam prezentirali i način na koji su to odradili bilo je super. (HANA)*

*Pokazali su nam svojim primjermom kakvi bi trebali biti mi kao učitelji, ne samo svog predmeta i građanskog nego općenito, kakvi bi trebali biti u školi. (LUKA)*

*Mene su osobno inspirirali samom demonstracijom tih metoda. U radu treba eksperimentirati i koristiti veću paletu metoda rada. Postao sam svjesniji da nije svaka generacija ista, nisu svi učenici isti, nemaju svi iste stilove, pa i društveni kontekst se mijenja pa treba s tim metodama što više eksperimentirati, jer ne mora se danas pokazati neka metoda u ovoj godini uspješna kao što će sljedeće, ali ti je imaš pa je možeš uvijek izvući. Mislim da nam je to još jedno dodatno bogatstvo. Nama učiteljima je građanski pružio mogućnost da budemo kreativniji nego sto smo ranije bili, a onda to možemo primijeniti i na ostale predmete koje podučavamo. (NIKOLA)*

Sudionici istraživanja navode da je u takvo stručno usavršavanje važno uključiti i ostale učitelje bez obzira na to provode li ili ne provode izvannastavnu aktivnost GOO-a. Ono je izrazito motivirajuće te potiče učitelje na uvođenje promjena i noviteta u svoj rad.

*Mislim da bi bilo jako dobro da svi zaposlenici škole prođu takvu edukaciju, bez obzira hoće li oni to predavat kao izvannastavnu aktivnost ili će provoditi kao međupredmetne teme. Mislim da bi to za svih bilo motivirajuće i da bi dalo taj neki motivacijski aspekt nekim ljudima reaktivirao jer smo jedno društvo koje je postalo malo apatično i pesimistično. (NIKOLA)*

Usprkos tome što su provoditelji izrazito zadovoljni edukacijama, smatraju da one nisu dovoljne za kvalitetnu provedbu GOO-a. Mišljenja su da je edukacija bila davno te da je

potrebno usustaviti stručna usavršavanja koja će ih podsjećati na stečena znanja te ih poticati na usvajanje novih korisnih aspekata. Usprkos potrebi i želji za učestalijim održavanjem i pohađanjem stručnih usavršavanja, sudionici navode kako je zbog prevelike satnice u školi to ponekad i problem jer teško usklađuju brojne obveze koje im rad u odgoju i obrazovanju nameće.

*Znam da ŽSV organizira usavršavanja za građanski odgoj, ali problem je to što je to uglavnom u popodnevno vrijeme kada ja imam nastavu. (DUNJA)*

*Što se tiče tih dodatnih edukacija ja često vidim da mi iz ŽSV jave i dosita budu kvalitetne, ali zaista su veliki problem odlasci na te dodatne edukacije. Ne možete iz nekih razloga, ili je to što svi predajemo još jedan predmet i imamo puno obveza u školi. Ja sam još i razrednik, stalno je nešto i jednostavno morate odabrat gdje ćete ići, jer ne možete ni fizički ni psihički, nit vas puste na sve to skupa. (LUCIJA)*

Navode da je previše vremena prošlo od vremena provedbe stručnog usavršavanja do početka rada u izvannastavnoj aktivnosti GOO-a što smatraju da je potrebno promijeniti.

*Ja mislim da je to bila samo jedna baza i da to treba nadograđivati. Mi smo to završili prije dvije godine, ja imam te papire, ali ja sam osoba koja stalno treba nešto novo i neka usavršavanja. (DUNJA)*

*Edukacija bila jako davno, a ja sam nekako kad smo mi krenuli na edukaciju očekivala da ćemo mi odmah to tu jesen nastaviti, međutim nismo već smo tek godinu nakon toga, realno gledajući u godini dana ispari. (LUCIJA)*

*Nakon edukacije mi smo doista zapravo čekali, bilo mi je žao što odmah u devetom mjesecu ne krećemo te godine jer smo svi bili puni ideja i entuzijazma. Možda smo se malo bojali kako će to funkcionirati ako izgubimo kontakt, pa nećemo više se moć dogovarati. Na kraju je sve to super ispalo s prvom supervizijskom grupom, baš je bilo odlično. Podrška, pozitivno u svakom pogledu. (HANA)*

Na tragu posljednje navedenog iskaza, koji pohvaljuje edukaciju i ističe važnost češćih susreta provoditelja, najavljuje se sljedeće poglavlje koje za cilj ima prikazati stavove spram provedbe supervizijskih grupa kojima oni obnavljaju svoje kontakte i razmjenjuju iskustva.



### 9.3.2. Doprinos supervizijskih grupa

Provoditelji se samoinicijativno sastaju te sudjeluju u supervizijskim grupama koje vode dvije provoditeljice, odnosno svaka vodi jednu od dvije grupe te svaku grupu čini jedanaest provoditelja. U supervizijskim grupama provoditelji (I) razmjenjuju svoja iskustva provedbe, aktivnosti kojima se bave, socijalne kontakte kojima se povezuju te (II) određene izazove s kojima se susreću i pružaju si podršku u njihovu rješavanju. Sudionici istraživanja navode da supervizijske grupe doprinose kvaliteti njihova rada, inspiriraju ih za uvođenje inovacija te ih ohrabruju za nastavak rada i aktivnog djelovanja u provođenju GOO-a.

Prema Kusturin (2007). time se zadovoljavaju dvije ključne funkcije supervizije, a to su: (I) podržavateljsko-pomažuća funkcija<sup>14</sup> i (II) poučavateljska funkcija<sup>15</sup>.

O korisnim aspektima provedbe supervizijskih grupa radi razmjene iskustva provedbe i savjetovanja svjedoče sljedeći iskazi sudionika istraživanja.

*Prvi put sam išla vrlo skeptična misleći si što ćemo raditi sat vremena, a zapravo mi je super, vrlo dobro i korisno upravo radi te neke razmjene iskustva. Vrlo rijetko imamo priliku sjest s kolegama i tako izmijeniti iskustva i saznati neke nove informacije. Saznala sam puno korisnih informacija, od osoba udruga, koji su nam došli u školu i držali predavanje s kime možete surađivati. (LUCIJA)*

*Supervizijska grupa je važna jer izmijenimo iskustva, tko je gdje bio, što je loše, što dobro. Neke savjete kolega gdje vam u biti skraćuju put u traženju nekog rješenja. Ili u svakom slučaju jedno i drugo važno je i pohvalno za mene. (MAGDALENA)*

*To je stvarno odlična stvar i ono ljudi si najbolje daju ideje, kao 'ovo ti je dobro, ovo nemoj, ovo daj ovako'. (ANA)*

Osim razmjene iskustva, supervizija je doprinijela i poboljšanju dinamike te uvođenju inovacija u rad s učenicima. Savjetuju se o metodama i načinima provedbe određenih tematskih cjelina,

---

<sup>14</sup> Podržavateljsko-pomažuća funkcija uključuje razgovor o emocijama koje su vezane uz rad s korisnicima, davanje poruka potpore, rad na promicanju brige o vlastitom mentalnom zdravlju i jačanju profesionalca (Kusturin, 2007).

<sup>15</sup> Poučavateljska funkcija uključuje iskustveno učenje novih metoda, tehnika i strategija rada, davanje povratne informacije o kvaliteti rada te razmatranje konkretnih slučajeva kroz prizmu teorije, prakse, iskustava, emocija, etike i dr (Kusturin, 2007).

a ističu važnom podršku koju si međusobno pružaju u donošenju odluka i provedbi programa. Osjećaju se dobro kada shvate da dijele slična mišljenja i način rada.

*Meni je puno pomoglo, dalo mi je ideju dodatno što bih i kako bih mogao raditi, npr. tu sam baš dobio ideju kako organizirati onu jedinicu i „Wao i mjao imaju svoja prava“, pa su učenici sami bili predložili posjet azilu, oni su sve pripremili i to je to. Ma da istu tu stvar sam čuo baš i ovdje, valjda smo svi na istoj valnoj duljini ili isto razmišljamo i poklopilo se da ono što sam čuo ovdje, generalno negdje 90% se poklopilo onako kako sam ja obradio lekciju, tako da je ovamo stvarno bilo puno savjeta i puno pomoći, mislim da sam od posljednjeg puta supervizije postao malo dinamičniji u nastavi, koristim manje frontalnog a više grupnog rada. (LUKA)*

Provoditelji si pružaju podršku i u rješavanju nekih izazova koji ih muče. Međusobno si iskazuju razumijevanje i potiču se za nastavak i unapređenje kvalitete rada. O navedenom svjedoče sljedeći navodi.

*Mislim da je super da se nađemo povremeno, da razmijenimo iskustva, da budemo u toku, da dobijemo neku novu ideju. Da otvoreno kažemo ako imamo nekakav problem ili da zatražimo pomoć u ostvarivanju nekih malo većih ciljeva a i dogovora. Vjerujem da možemo nekakve i druge suradnje tu realizirati koje su jako važne za provedbu projekta. (LIDIJA)*

*Shvatite da niste sami u nekim problemima koji vas vuče, ponekad se pitaš je li samnom sve uredi i onda shvatiš da i drugi imaju te probleme pa ti je nekako lakše i naći rješenje ali i suočiti se s činjenicom da problem postoji. (LUCIJA)*

### *9.3.3. Kompetencije važne za rad u izvannastavnoj aktivnosti Građanskog odgoja i obrazovanja*

Kompetencije su ključne u svakom dijelu procesa odgoja i obrazovanja. Nastavniku omogućavaju fleksibilnu prilagodbu zahtjevima raznovrsnih visokostručnih poslova. Njima on produbljuje i širi uspješnost i učinkovitost – kvalitetu u svim područjima nastavnoga rada (Jurić, 2014). Na pitanje koje kompetencije smatraju ključnima za uspješnu provedbu izvannastavne aktivnosti GOO-a, sudionici su najvećim djelom odgovarali da je to (I) 'otvoren um' za nova iskustva, (II) želja za kontinuiranim usvajanjem novih znanja te (III) svjesnost okoline. U nastavku su prikazani iskazi sudionika koji svjedoče navedenom.

*Pa mislim da je ključno jednostavno otvorenost prema novinama, zatim stručno usavršavanje, malo širi horizonti i ne zatvaranje učenika samo u učionicu. (DORA)*

*Biti u toku i biti aktivan, biti svjestan okoline što se dešava, tako da se djeci mogu dati neki novi podaci. (LUKA)*

*Svakako aktualne teme koje bi stvarno bilo poželjno da ta osoba prati i da bude uvijek u također djeca dođu, djeca dođu od kuće sa razno raznim pitanjima i ako vi niste u toku oni nemaju tu uporište, nemamo ni tu odgovor. (...) Mislim da je to živ posao. Kompetencije se moraju cijeli život kao i sve u životu stalno nadograđivati, tako da da se trudim nadograđivati da, a sad koliko. (LIDIJA)*

*Mislim najprije da je to dosljednost i priprema samog učitelja i želja njegova za napretkom društva, volja i motivacija. (DUNJA)*

Smatraju se kompetentnima za podučavanje tema iz područja građanskog odgoja i obrazovanja, no navode da je potrebno stalno se usavršavati, neprestano raditi na sebi i produbljivati svoja znanja.

*Kategorički mogu reći da jesam kompetentan. Istražujem, radim na sebi, to se mora obnavljati i produbljivati. Često odlazim na stručna usavršavanja. Nema ništa gore nego kad te učenik nešto pita a ti nemaš pojma. (LUKA)*

Usprkos navedenim kompetencijama i potrebama za stalnim usavršavanjima, ono na što sudionici istraživanja stavljaju naglasak je „poziv učiteljske profesije“. Ističu važnost unutarnjeg poriva koji ih motivira za obavljanjem tako odgovornog rada što opisuju riječima: „mora to imati u sebi“.

*Prije svega, moraš imati, moraš to htjeti, jer ako i ima netko sve kompetencije nije ponekad sigurno da i taj koji ima kompetencije je kompetentan za određena saznanja. Važno je usvajati novosti koje nam pružaju razno razni seminari i edukacije. (LIDIJA)*

*Da nisam takva osoba ja to nikad ne bih...toliko je ljudi kroz tih 20 godina pokušavalo nešto napraviti i odustalo je, to čovjek mora nositi u sebi. Ovo sve što se mi educiramo to samo dodatno obogati i oplemeni. Važno je da to mora osoba imati u sebi, kao što umjetnik ima u sebi, učitelj ili je učitelj ili nije učitelj. (VANESA)*

## 9.4. OSOBNO ISKUSTVO PROVEDBE IZVANNASTAVNE AKTIVNOSTI

### GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA

Podaci prikupljeni istraživanjem upućuju na raznolika iskustva provedbe izvannastavne aktivnosti „Građanskog odgoja i obrazovanja“. Sudionici istraživanja ističu brojna pozitivna, ali uz to i neka izazovna iskustva provedbe. Pozitivna i izazovna iskustva provedbe podjeljena su u dvije kategorije te će se u nastavku rada prikazati i analizirati kroz dva detaljno razrađena potpoglavlja.

#### 9.4.1. POZITIVNI ASPEKTI PROVEDBE IZVANNASTAVNE AKTIVNOSTI GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA

Analizom podataka prikupljenih istraživanjem, upućuje se na to da se provoditelji izvannastavne aktivnosti u najvećoj mjeri susreću s pozitivnim aspektima provedbe GOO-a. Pozitivna iskustva odnose se na: (I) sadržaj koji na nastavi obrađuje te participaciju učenika u određivanju tema i dinamike rada na pojedinim tematskim područjima, (II) raznolike metode rada koje koriste u nastavi i njihov utjecaj na učenike i (III) terensku nastavu. Navedeni pozitivni aspekti u nastavku će se analizirati i prikazati.

##### 9.4.1.1. *Korisnost priručnika/sadržaja*

Pozitivan aspekt priručnika „Učenik građanin“, namijenjenog za rad i obrađivanje tema na izvannastavnoj aktivnosti GOO-a, je taj što je zamišljen tako da provoditeljima i učenicima pruža mogućnost samostalnog određivanja ritma i dinamike rada te tema koje će se obrađivati. Priručnik sadrži ukupno trideset tematskih jedinica te je zamišljeno da ih se pola obradi u petom, a druga polovica u šestom razredu. Učiteljima je pružena sloboda u određivanju ritma i odabira nastavnih jedinica koje će obraditi. Taj odabir temelji se na učeničkim interesima i potrebama za upoznavanjem određenih tema. Ukoliko se dogodi da ih određena tema zanima više no obično, nju obrađuju i na njoj temeljito rade dulje od predviđenog što ističu velikom prednošću.

Među sudionicima istraživanja postoji konsenzus da je priručnik „Učitelj građanin“, kojemu je izdavač Grad Rijeka, dobro razrađen te da je primjeren djeci te dobi. Navode da on služi kao kvalitetno osmišljeno polazište u daljnjem kreiranju rada s učenicima na temama iz područja GOO-a. Zadovoljni su predloženim nastavnim jedinicama i temama te navode „Teme su super,

idu nekako u dubinu“ (EDITA) i „*mislim da je sadržaj odlično pogođen*“ (LUCIJA). Provođitelji odabir nastavnih jedinica prilagođavaju potrebama i željama učenika. O navedenome svjedoče sljedeći navodi sudionika istraživanja.

*Priručnik ni nije zamišljen kako nešto čega se treba slijepo držati nego za smjernice i kao poticaj za teme i za rad. Uzimamo prostora koliko nam treba. Sadržaji se nameću i sami, otvaraju se. Teme idu jednostavno jedna iz druge i nekako mi se čini da to sve jedno uz drugo ide dobro.* (KLARA)

*Sadržaj koji je u knjizi meni je super, nekakva mi je baza. Kada ja ili s učenicima odaberem temu kojom ćemo se sljedećom baviti, uvijek pogledam što je u priručniku, može li mi to biti neki smjerokaz ili nešto gdje mogu krenut. Zatim i sama radim sliku u glavi što ćemo raditi dalje.* (LUCIJA)

*Mislim da je programski osmišljen cijeli program, što se vidi za sada jako dobro, kao 'open source'. Daje mi veliku slobodu u kreiranju aktivnosti. Sam priručnik daje neke ideje koje me mogu zadržati na tome ali mi mogu otvoriti i neke druge pristupe.* (MAGDALENA)

*Djeca je sve bilo super i sve su oni to nekako s lakoćom radili. Zanimljivo im je to bilo i bilo je jedno par tema koje nisu bile u priručniku ali su se onako pojavile, iskrsnule na tim nekim našim sastancima, razgovorima, pa smo onda otišli u tom smjeru.* (ANA)

Provođitelji su zadovoljni time što imaju mogućnost samostalno odabirati i razrađivati teme i dinamiku rada: „*mislim da je program jako dobar i da je dana mogućnost učiteljima da to realiziraju na prilično slobodan način*“ (MAGDALENA). Pozitivno je to što im priručnik pruža bazu u radu kojom se mogu voditi, a ako uvide da je potrebno mogu ju proširiti i dodatnim izvorima znanja. Znanja prikupljaju kroz kontakt s kolegama te putem interneta. „*Vrlo često se služim internetom, u potrazi za neakvim radionicama, kratkim filmićima. S kolegama komuniciram o tome što oni imaju kao prijedloge, osobito za vanjsku suradnju. Jedni drugima predlažemo s kim da surađujemo*“ (LUCIJA)

#### 9.4.1.1.1. *Participacija učenika u određivanju tema i ritma/dinamike rada na pojedinim tematskim jedinicama*

Provedba izvannastavne aktivnosti Građanskog odgoja i obrazovanja je opuštena te podložna promjenama. O tijeku rada, uz učitelje, odlučuju i učenici. Aktivno su uključeni u

određivanje tema i dinamike rada na pojedinim tematskim jedinicama. „Djeca imaju jako važnu ulogu u kreiranju aktivnosti, njihov interes tu dolazi do izražaja (MAGDALENA). Iznose vlastita mišljenja o važnosti određenih tema te o potrebi za učenjem nekih novih. Sudionik istraživanja navodi: „Učenici ponekad sami traže temu, znaju što žele i to mi je super“ (NIKOLA). Važno je pratiti interese i reakcije učenika te sukladno tome prilagođavati teme i dinamiku rada. U nastavku će se prikazati izjave sudionika istraživanja koje potvrđuju navedeno.

*Meni je uvijek bilo važno kako djeca reagiraju. Neke su im teme bile puno interesantnije od drugih. U pravilu, jako vole teme koje se tiču njihovog trenutačnog trenda, ono oko čega oni raspravljaju. To je primjerice mobing, buling, volonterizam koji je recimo njima postao nešto u što se oni rado uključuju. Također i njihov odnos sa starijima i pravila koja oni trebaju poštivati. Jako pozitivna reakcija djece na to. (...) Oni su općenito više-manje zadovoljni s temama, neke teme koje su unutar udžbenika ako se slučajno nadovezuju unutar nečega što nije u priručniku onda oni to sami idu istraživati pa donesu, porazgovaramo o tome ili napravimo neku akciju. Ovisi isključivo o njihovim željama i o tome što oni žele. (LIDIJA)*

*Ja sam im dao da si oni sami odaberu nastavne jedinice i neke nastavne teme. Neke nastavne jedinice više obradimo pod jednim satom, ponekad jednu obrađujemo po mjesec dana. Pustim njima da sami odaberu što ćemo raditi i kako bi oni htjeli raditi, oni pršte idejama i ja jednostavno samo usmjeravam. Nije da ih pretjerano koordiniram, pustim jednostavno da ide svojim tokom. (LUKA)*

Važno je da provedba GOO-a učenicima omogućuje da shvate da mogu samostalno djelovati u društvu te uvoditi promjene. Pruža im se mogućnost da iskustveno uvide na koje je načine moguće djelovati i to kroz „nekonvencionalnu nastavu i puno izlazaka iz učionice. Važno je da sama djeca vide da i oni kroz neke svoje aktivnosti mijenjaju stvari, oni pokreću promjene“. (MAGDALENA). Provoditelji naglašavaju važnost iskustvenog rada te sudionici istraživanja u nastavku navodi i primjer takve situacije.

*Jako ih je zanimalo školski jelovnik, zašto nam je marenda tako loša, što oni mogu promijeniti i kako oni mogu promijeniti taj jelovnik. Onda su vidjeli da to nije jednostavno već da to zahtjeva dosta posla. Ali oni mogu to promijeniti, ne možda baš sve, ali neke dijelove mogu i to ih je jako motiviralo. To je meni bio možda najuspješniji*

*dio jer su oni vidjeli da mogu nešto pomaknuti, makar u našoj školi, to je bila poanta.*  
(ANA)

#### *9.4.1.2. Nove metode rada i njihov utjecaj na učenike*

Analizom navoda sudionika istraživanja, uočeno je da provoditelji izvannastavne aktivnosti GOO-a navode da ih je pohađanje edukacije potaknulo za uvođenjem široke lepeze metoda i oblika rada koje do sada, u redovnoj nastavi, nisu mogli primjenjivati.

*Naglasak je na onim metodama kojih je manje u redovnoj nastavi jer ih je tamo puno teže primijeniti zbog kratkoće sata, velike grupe razreda, sadržaja i niza problema. Zbog toga se nastava sporije osuvremenjuje nego što je mogućnost u ovakvoj izvannastavnoj aktivnosti.* (MAGDALENA)

Provoditelji navode da u svom radu u najmanjoj mjeri koriste frontalni oblik rada o čemu svjedoče sljedeći navodi: „frontalni rad koristimo samo kad govorimo o nekim temama koje moram objasniti a o kojim oni ne znaju puno. Treba im te definicije na neki jednostavniji način objasniti“ (LIDIJA)

Oblici i metode rada koje provoditelji najčešće koriste u provedbi izvannastavne aktivnosti GOO-a su: „demonstracije, uživanje u uloge, izrada raznih plakata, prezentacija, govorništvo, izrada kratkih govora, ako se govori o nekoj temi pa se onda ima potrebu možda raspravljati o tome, zauzimanje stava, vizualizacija, analiziranje nekih kratkih isječaka...“ (LIDIJA), „oluje mozгова, učenici sami nabrajaju neke stvari što ih asociraju na neko određeno razdoblje i nastavnu jedinicu“ (LUKA), „Problemska, projektna, istraživačka i terenska nastava. Mislim da su tu doista svi oblici i metode uključene“ (MAGDALENA).

Sudionici istraživanja navode da je najučestalija metoda rada razgovor u kojoj glavnu riječ imaju učenici. „Puno razgovora! Na prvom mjestu. Puno njihovog mišljenja, ja sebe doživljavam kao nekog moderatora, ali vrlo malo prisutnog“ (MAGDALENA). Također, sudionica navodi da vremenski „jako puno razgovaramo i baš nam puno vremena ode na to, ponekad se pitam da nije previše, ali čini se da im taj dio baš nedostaje i tu oni stvarno svašta izraze“ (LUCIJA),

U radu GOO-a koriste se 'intelektualni alati'<sup>16</sup> koji učenicima pomažu kritički razmišljati i zauzimati argumentirana i odgovorna stajališta o nekim važnim pitanjima (Lončarić-Jelačić i Ogrinšak, 2014). Učenici kroz izvannastavnu aktivnost imaju mogućnost iznositi vlastita mišljenja i doživljaje. Pružen im je slobodan prostor za iznošenje stava i viđenja određenih situacija što učenici posebice vole. O navedenome svjedoče sljedeći navodi.

*Najviše vole izražavati svoje mišljenje. Jako vole diskusiju, razgovor, igranje uloga i barametar stavova i sve ostalo kroz što iznose vlastite stavove. (NIKOLA)*

*Učenici vole iznositi svoje nekakve doživljaje i dijeliti nekakve situacije u obitelji i to mi je jako bitno da podjele. Jako slobodno to iznose, bez problema. Pričaju o svojim iskustvima što na redovnom satu normalno ne mogu. (HANA)*

Učenici na GOO-u vole debate i raspravljanje o određenim temama. Debata može biti djelotvorno sredstvo poticanja učenika na jasno i logično formuliranje svojih argumenata utemeljenih na dokazima. Rasprava učenike uči kako na ispravan način potkrijepiti svoje stajalište o nekome problemu. Ona razvija smisao za učinkovitost i samopouzdanje u nastojanju da se utječe na javno mnijenje ili da se izmjeni javna politika (Lončarić-Jelačić i Ogrinšak, 2014). U nastavku sudionica iznosi svoje iskustvo uključivanja debatnog kluba u izvannastavnu aktivnost.

*Često znam upotrijebiti debatu i to im se jako sviđa. Već nam se par puta debatni klub uključio u sat građanskog odgoja. Pokaže im se kako debata treba izgledati, usmjeri ih se. Stalno me pitaju kad ćemo opet debatirati. Uz debatu, ponekad znamo imati i parlaonicu i okrugli stol. (LUCIJA)*

#### *9.4.1.3. Uključivanje učenika s teškoćama u razvoju*

Provoditeljica navodi iskustvo rada s učenikom s teškoćama u razvoju koje je u početku smatrala izazovnim te je bila skeptična po pitanju njegova uključivanja. Trenutno je zadovoljna napretkom i pozitivnim pomacima koje učenik postiže što je vidljivo u sljedećem navodu.

*Ja imam učenika u grupi koji je učenik sa posebnim potrebama, ima neki oblik iz poremećaja iz spektra autizma. Osobno mi je u počecima bilo baš ono jako teško raditi*

---

<sup>16</sup> Pojam intelektualni alati odnosi se na široki spektar ideja i skupina pitanja korisnih kod propitivanja i donošenja odluka o pitanjima kao što su vlast, privatnost



*s njim, bila sam jako skeptična. Njegova mama je baš htjela da on ide, a ja zaista u početku nisam znala niti vidjela neku svrhu, jer ni na satovima nisam vidjela, međutim zaista se on, baš skroz našao u tome. Danas sam mu baš rekla 'ti si moj pomoćnik', onako nekako sam ugodno iznenađena njegovim naprednom, sudjelovanjem i komunikacijom. On sa mnom puno komunicira, nedavno su bili na nekoj izvannastavnoj aktivnosti i on je cijelo vrijeme nekako bio uz mene, pričamo, komuniciramo. Mislim da je ogroman napredak, baš sam se onako ugodno iznenadila. (LUCIJA)*

#### *9.4.1.4. Pozitivni učinci terenske nastave*

Obrazovanje učitelja osnovnih škola za terensku nastavu vrlo je važno u današnjem društvu kada su djeca više usmjerena na aktivnosti u zatvorenom prostoru, uglavnom zbog razvoja tehnologije (televizije, video igara i interneta) (Bogut, Popović i Mikuška, 2017). Iako se škole nose s izazovima u provedbi terenske nastave (prikazat će se u poglavlju 9.4.2.5.) postoje brojni pozitivni učinci njezine provedbe. Učenici vole odlaziti na terensku nastavu te neposredno sudjelovati u izučavanju okoline: „*Jako vole da izađemo van, da još nešto snimimo i tako, vole ono što nije onako kao što izgleda normalna klasična nastava, znači traže nešto novo*“ (VANESA)

Terenska nastava omogućuje im da se upoznaju s područjima rada s kojima kroz redovnu nastavu i/ili rad u učionici ne bi mogli. Upoznaju se s načinima djelovanja zajednice u kojoj djeluju i žive te šireg društva. Omogućuje im da komuniciraju s predstavnicima vlasti te iznose vlastita viđenja situacije u društvu i na nju utječu. Takva su iskustva posebice važna te im olakšavaju kasnije snalaženje u društvu. O navedenom svjedoče sljedeći navodi sudionika istraživanja.

*Jako vole kad nekog sretnemo, npr. mjesni odbor pa postavljaju im pitanja nakon čega si pomislim da će oni riješiti sve u Hrvatskoj. Važno je staviti ih u situaciju da budu odgovorni, znaju i da osvijeste te probleme. (VANESA)*

*Kako smo u kontinuiranom kontaktu sa našim srednjoškolcima oni nam kažu kad su došli negdje u 3 razred SŠ ili čak u 4. da im je tek tad zapravo sjelo, odnosno da su tek tada zapravo osvijestili gdje su oni bili, s kime su oni razgovarali. Od podpredsjednika sabora, radni posjet, dožupana, gradonačelnika, voditelja ureda Europske komisije u Zagrebu, Europskog parlamenta u Zagrebu. Razgovora u koje su oni spontano ulazili*

*kao djeca. Tek sada kao gotovo punoljetni mladi ljudi shvaćaju koliki je značaj da se takve aktivnosti provedu u ranijoj dobi. Sve one barijere i strahovi s kojima onda čovjek stasa i ne usudi se uopće pomišljati na tako neku vrstu dijaloga i akcija kroz GOO imaju priliku proći u osnovnoj školi. (KLARA)*

Terenska nastava omogućuje učenicima da neposrednim viđenjem stvarne situacije kritičnije promišljaju o stvarima koje ih okružuju. To se odnosi na ono što inače viđaju, a za koje do sada nisu bili svjesni kakvu poruku šalje, kao npr. Jumbo plakati, pomno promišljene i razrađene marketing kampanje o čemu svjedoči sljedeći iskaz sudionika istraživanja.

*Nastojim kad god mogu organizirati nekakav izlet ili izlazak van iz učionice, pa makar oko škole napraviti krug. Pa tako npr. kad smo radili tematsku jedinicu 'Reklame svud oko nas', gledali smo koje su reklame oko škole, slikali smo ih i komentirali zašto baš te reklame na takvim mjestima. (LUKA)*

#### 9.4.2. IZAZOVNI ASPEKTI PROVEDBE IZVANNASTAVNE AKTIVNOSTI GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA

Usprkos tome što provedba nosi brojna pozitivna iskustva, provoditelji se u svom radu susreću i s određenim izazovima. Izazova u radu nema mnogo, no usprkos tome smatraju da je potrebno na njih u daljnjem radu staviti veći fokus te težiti ka njihovom otklanjanju ili poboljšanju. Analizom navoda sudionika istraživanja utvrđeno je da najučestalije izazove u provedbi izvannastavne aktivnosti GOO-a predstavljaju: (I) opterećenost učenika ocjenama, (II) brojne školske obveze, (III) opterećenost učenika satnicom, (IV) nepoticažno radno okruženje, (V) uključivanje učenika s teškoćama, (VI) izazovi terenske nastave i (VII) nedostatak prostora i resursa. U nastavku će se prikazati navedeni izazovi.

##### 9.4.2.1. Opterećenost učenika ocjenama

Iskustva sudionika ovog istraživanja upućuju na sve veću težnju učenika za uspješnošću što se veže uz veću opterećenost ocjenama. Neocjenjivanje izvannastavne aktivnosti pruža prednost gledano s aspekta slobode u izražavanju i ponašanju koje takav način rada i nudi: „meni super što oni meni dolaze a ne dobivaju ocjenu.. Nemaju nikakve prisile, potpuni slobodnjak u punom smislu te riječi“ (LIDIJA). S druge strane, djeca teže ka ekstrinzičnom uspjehu te posjedovanju dobrih ocjena što otežava rad izvannastavnih aktivnosti.

*Djeca nemaju još uvijek posloženo 'ja to želim, ja idem', nego oni najčešće idu na dodatne aktivnosti i izbornu nastavu zbog ocjena, to je problem. Bez obzira koliko vi imate neke nadarene djece koja vam idu na natjecanja jer žele, jako je mali postotak takvih. Ponekad ne mogu doći upravo zbog toga što moraju odraditi nekakav projekt, iz dodatne nastave iz nekog predmeta jer znaju da će dobiti možda bolju ocjenu. Oni to sve sakupljaju da bi na kraju školske godine bili proglašeni za najboljeg učenika škole.*  
(LIDIJA)

#### 9.4.2.2. Brojne školske obveze

Učenici ponekad moraju izostajati s izvannastavne aktivnosti zato što u istom terminu imaju ili neku dodatnu /dopunsku nastavu, natjecanje ili nešto drugo što ih ekstrinzično motivira. Teško usklađuju brojne školske obveze i aktivnosti. Provoditeljima to predstavlja izazov u organizaciji rada i nastavnoga sata jer teško okupljaju, u jednom terminu, sve učenike.

*Kod mene je zapravo vrlo ekstremno. Imam grupu od njih deset koji konstantno dolaze, pet koji su odličaši i isto idu na sve moguće dodatne, i pet koji od kojih će svako od njih otići na barem jedan popravni, odnosno produžni, i onda im se potrefi. Odličašima nekad zna biti recimo dodatno natjecanje iz matematike u to vrijeme, to bude jednom mjesečno, a ovi uvjetno rečeno slabiji učenici imaju dopunsku i baš moraju ići ispravljati. Planiram sa desetero učenika obraditi sat, a njih dođe četiri, i što onda raditi s njima.*  
(LUKA)

*Ponekad je problem okupiti djecu, zato što su to djeca koja idu i na ostale aktivnosti. Dogovorite se s njima da idete na teren i onda se dogodi da oni tada pišu neki ispit, pa ne možete... Ja ne mogu reći, ja se s kolegama stvarno dogovorim ako je nekakva frka, onda oni iziđu u susret, ali vrijeme je problem. Preopterećeni su sa tom satnicom i sad ja tu čak ne bih toliko krivila niti školu koliko, ne mogu niti njih kriviti.* (LIDIJA)

#### 9.4.2.3. Opterećenost učenika satnicom

Na tragu prethodna dva navedena izazova koji se odnose na opterećenost učenika ocjenama i školskim obvezama, veže se i izazov opterećenosti učenika nastavom, odnosno satovima odražavanja nastave u školi. Izvannastavne aktivnosti najčešće se održavaju posljednji sat kad su, prema navodima sudionika istraživanja, učenici već umorni i iscrpljeni od prethodnih sati, no isto vrijedi i za učitelje. Pojavljuju se obostrane teškoće s održavanjem

koncentracije i fokusa na određenim temama, no također i želja za hranom i odmorom. O svemu navedenome svjedoče sljedeći navodi.

*Jedini problem je to što je uglavnom zadnji sat. Učenici budu jako umorni, iscrpljeni, isto tako se i ja osjećam. S obzirom kakva je situacija mislim da dosta dobro guramo, dosta dobro.* (LUKA)

*Problem je zadnji sat. Ponekad se i ja osjećam totalno na izmaku snaga. Ponekad su djeca umorna, oni rado ostaju, daleko od toga, ali da se svaki put radi istim intenzitetom, to ne mogu reći sa sigurnošću. To je problem satnice, to je problem.* (LIDIJA)

*Kod mene oni imaju zadnji sat građanski, to je prije ručka kada su oni umorni, gladni i jedva čekaju taj ručak. Meni je to drugi sat tako da ja nisam umorna i onda ih ja motiviram 'ajmo ajmo', a oni kažu 'gladan sam, umoran sam', i onda se protegne neka tema na 3 sata a trebali smo ju staviti na dva.* (DORA)

*Veliki je problem satnica i opterećenje djece i vrijeme kada možemo taj sat realizirati. Rekla bih da se mi jako dobro držimo.* (KLARA)

S obzirom na opterećenost satnice redovnom nastavom, sudionici istraživanja sumnjaju u mogućnost rješavanja navedenog izazova: „*Ja nemam uopće ideju kako to riješiti, osim da promijenimo i smanjimo predmete. Kad imate razrednu nastavu ili projekt ovoga tipa vi nemate pravo ulaziti u satnicu za redovnu nastavu, i tu priča prestaje. Tu uopće nema rješavanja problema*“ (LIDIJA).

#### 9.4.2.4. Nepoticajno radno okružje

Za pozitivno i efikasno provođenje izvannastavne aktivnosti GOO-a od velikog je značaja radno okružje (značajni drugi) provoditelja. Da bi cjelokupan sustav provedbe kvalitetno funkcionirao važna je međusobna suradnja i ujedinenost svih dionika odgojno-obrazovnog procesa. Sudionici istraživanja, uz pozitivna iskustva, navode i izazove koje donosi suradnja s njima odnosno navode izazov „nepodržavajućeg radnog okružja“ što se u prvom redu odnosi na (I) druge kolege, (II) ravnatelje i (III) roditelje, a navedeno će se u nastavku prikazati.

#### 9.4.2.4.1. *Nepodržavajući i neinformirani kolege*

Problem „nepodržavajućih kolega“ u najviše se slučajeva javlja zbog njihove neinformiranosti i neupoznatosti s područjem rada i korisnim elementima koje građanski odgoj i obrazovanje donosi. Navode da ostali ne razumiju težinu i korisnost tog područja obrazovanja te ih ne podržavaju u njihovu radu: „*Ponekad je problem sa kolegama koji znaju reći 'a opet ti sa građanskim, pa šta ne možeš napisati da si to napravila, moraš baš napraviti tako'*“ (DORA)

Sudionici iznose vlastite stavove spram ostalih neinformiranih kolega koji se prikazuju u nastavku.

*Znači to ostali učitelji koji s ovim predmetom nemaju dodirnih točaka. Oni u biti nemaju ni saznanja, u kakve mogućnosti djeca ulaze kroz ovakve aktivnosti. Od toga da su djeca te dobi već sposobna organizirati i neke aktivnosti, ozbiljnije akcije unutar škole i surađivati s udrugama i institucijama izvan škole. Proizvesti jednu sveobuhvatnu stvar koju ozbiljno organiziraju i ne nužno bolje od odrasle osobe ili učitelja sa ne znam već kojim radnim iskustvom.* (MAGDALENA)

Provoditelji upućuju na važnost podučavanja ostalih kolega o građanskom odgoju i obrazovanju. Učitelji nemaju jednaku želju i osviještenost za rad na tim temama niti za edukacijom, stoga navode važnim utjecati na njih i motivirati ih.

*Mislim da bi bilo jako dobro da svi zaposlenici škole prođu edukaciju kakvu smo i mi prošli, bez obzira dali će oni to predavat kao izvannastavnu aktivnost, dali će provodit kao međupredmetne teme, mislim da bi to za svih bilo motivirajuće i da bi dalo taj neki motivacijski aspekt ljudima reaktivirao.* (NIKOLA)

*Ja bih preporučila tematiku građanskog odgoja za sve članove svog učiteljskog vijeća. Problem je u tome što zapravo nema tog sistema da ih netko natjera i onda najčešće uvijek vi vidite iste ljude na neakvim seminarima. Svi vam se iznova čude koliko vi sati provodite negdje, a ima super sustava edukacije, nacionalnih i međunarodnih, ljudi znaju za to, ali vam se neće prijaviti, neće ići.* (LIDIJA)

#### 9.4.2.4.2. *Nepodržavajući ravnatelj i ostali*

Na županijskim stručnim vijećima odvijaju se stručna usavršavanja iz područja GOO-a koja su namijenjena svim učiteljima. Međutim, prisustvovanje stručnim usavršavanjima ovisi o

potpori ravnatelja. S obzirom na obveze koje donosi rad u odgoju i obrazovanju, ravnatelji ponekad ne dopuštaju provoditeljima izostajanje s istih pa čak ni ukoliko je riječ o edukaciji korisnog karaktera. Sudionica istraživanja navodi: „*Ja ne mogu doći na stručna usavršavanja jer moja ravnateljica kaže 'tko će vas mijenjati'*“ (DUNJA). Sudionici istraživanja smatraju da to nije uredu te navode da bi svima trebale biti dostupne jednake mogućnosti što je vidljivo u sljedećem citatu.

*Ja bih svim ravnateljima dala otkaz kad bi mi to rekli. Lijepo piše u zakonu da su dužni to osigurati. Nemamo iste kriterije, isto smo državna škola, svi papiri nam isti, neke puste, a neke ne puste. Ja bih za to tražila odgovornost, zato ljudi odustanu. Ja imam sreću da me pusti, ali ako me ne pusti jedanput šta ćeš više pitati. Sudjelovanje na stručnim usavršavanjima trebalo bi biti sustavno uređeno.* (VANESA)

#### 9.4.2.4.3. Nepodržavajući roditelji

Obitelj i škola dva su krucijalna okruženja djeteta koja doprinose njegovu cjelokupnom razvoju i učenju te utječu na tijek i kakvoću njegova obrazovanja (Sušanj-Gregorović, 2018, str. 102). Škola je mjesto gdje se susreću roditelji i učitelji, odnosno odrasli koji skrbe o mladima.

Sudionici istraživanja iskazuju negativan stav spram komunikacije s roditeljima. Navode da je njihova suradnja uglavnom nezadovoljavajuća te da im ne pružaju podršku u radu. Također, navode da ih ne poštuju kao struku što se u još većoj mjeri odražava na kvalitetu njihovog partnerstva. „*Mislim da je to kriza cijelog društva. Mi kao struka nismo poštovani, pa ako me ne poštuje roditelj pa neće ni dijete, to je jedan krug iz kojega treba izaći van*“ (VANESA).

Sudionici ovog istraživanja navode da im izazov u radu stvaraju roditelji koji se u prevelikoj mjeri žele uključiti u donošenje odluka. Također, navode da se bespotrebno uključuju u rješavanje nekih internih pitanja ili sukoba što dodatno otežava njegovo razrješenje.

*Nekad vidim da je dijete bistrije, pametnije od toga roditelja. Dijete bolje sam razumije riješiti kad dođe do nekog sukoba. Ali onda se javi roditelj koji nepotrebno reagira, roditelj u stvari napraviti će od djece lošu generaciju.* (VANESA)

*Mene bode i smeta uloga roditelja kojima se zaista sve dozvoljava. Mislim da roditelji u nekim procesima i odlukama unutar škole ne bi trebali odlučivati, ne bi ih se uopće trebalo pitati. Sustav bi trebao sam odlučiti smije li dijete čistiti okoliš škole, ili ako je*

*pošarao zid da on sam uzme pinel pa da vidi što je to, a ne da mi raspravljamo 'pa ne smije jer će tata mama poslat odvjetnika' itd. (ANA)*

Pozitivan kognitivni, socijalni i emocionalni razvoj djeteta, važan je razlog za promjenu načina komunikacije roditelja i učitelja i osvještavanje njihovih uloga u facilitaciji toga procesa (Škutor, 2014). Međutim, provoditelji navode da u svome radu često susreću roditelje koji ne brinu, u dovoljnoj mjeri, o svojoj djeci. Govore im stvari koje im ne koriste pa ispada kao da je sav trud provoditelja u školi uzaludan. Ako roditelji ne zagovaraju vrijednosti koje se promoviraju u školi, ne djeluju motivirajuće na djecu. O navedenom svjedoče sljedeći navodi.

*Roditelji su puno puta faktor koji ruši i ono malo što mi uspijemo u školi s tom djecom izgraditi, potaknuti, pogurat. Kući dobivaju sasvim suprotne informacije. Ja sam dosta ljuta na roditelje, uopće na njihovu nebrigu, jer uistinu puno roditelji uopće ne brine o svojoj djeci. Zapravo im govori sasvim suprotno od onoga što bi im treba reći. (ANA)*

*Je li moguće da ljudi koji imaju djecu ne shvaćaju da je to osnova, zaštititi ih, a odgovornost nam je i obveza odgajati ih. Ako nema konsenzusa u društvu, ako temelji ne postoje, čemu služi građanski odgoj i obrazovanje. Roditelji prvo moraju motivirati sebe da bi mogli motivirati djecu. (NIKOLA)*

Zajedničkim djelovanjem roditelja i učitelja, u ozračju međusobnog uvažavanja i povjerenja, moguće je ostvariti temeljne odgojne zadaće: omogućiti djeci usvajanje znanja, razvijanje vještina i sposobnosti kako bi svako dijete moglo razviti svoje potencijale (Longo, 2005. prema Škutor 2014). Međutim, sudionici navode da se događa da roditelji ne poštuju želje i interese djece zbog čega ih sputavaju u njihovu razvoju. Određuju im kojim će se aktivnostima baviti, ne omogućuju im da otkriju koji su njihovi potencijali te koje je od njih potrebno dodatno razvijati.

*Rođeni smo za sve i za puno toga različitoga djeca dobivaju prigodu da uopće spoznaju što jesu, i onda roditelji kažu 'a držim ga na plivanju jer sad je tamo krenulo, sad smo tamo uložili u vrijeme ovo ono', u biti dijete pokazuje otpor a oni ga svejedno drže u tom plivanju. Dijete traži nešto drugo a onda roditelj kaže 'ne on će ostati u tom plivanju', ne daju djeci uopće šansu da se nađu ono što ih zanima. Onda im ja znam reći kako će dijete znat je li ono za sport ili za violinu ili za strani jezik ili za plivanje, ako nije dobilo priliku probati. (MAGDALENA)*

Škole koje ohrabruju i pozivaju roditelje na uključenost, na taj način razvijaju kvalitetnije programe partnerstva s roditeljima, a time dobivaju na kvaliteti (Sušanj-Gregorović, 2018). Sudionica navodi da u praksi postoje dobre mogućnosti za poboljšanje suradnje s roditeljima: *„Posebno sam mišljenja da postoje zaista vrlo dobri i idealne mogućnosti, vrlo dobre i poticajne suradnje škole i roditelja kada bi se naravno to jako dobro i metodički pripremilo kako za djecu naravno tako i za roditelje“* (KLARA). Cilj suradnje roditelja i učitelja uspostava je njihovih pozitivnih odnosa te, na temelju toga, poticanje pozitivno usmjerenog razvoja učenika i njegovo napredovanje (Kolak, 2006). Sudionica istraživanja također dijeli takav stav te navodi: *„tako bi došlo do jedne jako pozitivne interakcije koja je u konačnici najpozitivnija s obzirom na one ishode koji su usmjereni na našu djecu jer oni dobivaju tako podršku i učitelja i roditelja a dječjoj sreći kraja nema kad nas vide na okupu. Takve suradnje jako pozdravljam“* (KLARA)

#### 9.4.2.5. Prilagodba sadržaja učenicima s teškoćama u razvoju

Sadržaj priručnika „Učenik građanin“ prilagođen je uvjetima rada u redovnoj nastavi izvannastavne aktivnosti „Građanskog odgoja i obrazovanja“. Iz tog razloga priručnik te sadržaj koji se u njemu sadrži predstavlja izazov provoditeljima u čijem radu sudjeluju učenici s teškoćama u razvoju. Izazov se posebice odnosi na potrebu za njihovim većim angažmanom u prilagodbi tema, oblika i metoda rada sposobnostima učenika.

*Ja sam birala lekcije, nisam njima davala, od 30 lekcija njima je to previše da bi selektirali za cijelu školsku godinu, apstraktno je. Rad sam prilagođavala onome što je njima blisko. Znači ne ide se možda na grad ili na planetu Zemlju, nego se ide prvo na školsko dvorište pa moje dvorište kod kuće i onda se tako širi.* (DORA)

#### 9.4.2.6. Izazovi terenske nastave

Usprkos navedenim pozitivnim iskustvima i prednostima (poglavlje 9.4.1.4) provedbe terenske nastave, isto u praksi nije uvijek izvedivo zbog izazova koje donosi organizacija. Usprkos želji provoditelja da terenske nastave ima u što većoj mjeri to nije uvijek bilo izvedivo.: *„Žao mi je samo što nisam uspjela više puta izaći s njima van, jer se nije moglo tako organizirati i posložiti djecu. To bih si druge godine drugačije...“* (ANA).

Neki od izazova su brojna (I) prateća dokumentacija, (II) organizacija autobusa i (III) poklapanje s drugim nastavnim satima. U nastavku se navode izjave koje svjedoče istome.



*Tu je opet dokumentacija, mora se pisati ovaj pristanak, dakle suglasnost roditelja dali su suglasni, ako se ide oko škole da oni idu oko škole. (...) Dovoljno nas ubije to u pojam što su sedmi i osmi sat, a onda još moramo pripremiti takvu terensku nastavu, a to je ono baš birokratsko, dokumentacija i sve što se mora bilježiti na papiru. (LUKA)*

*Nama je problem šta mi koji smo u predgrađu mi moramo da bi došli u grad imati bus. Mi idemo gradskim busom jer nam je dopušteno, ravnatelj nam je dopustio, ali recimo ja ako hoću doći u školu na Kantridu ja to ne mogu. Meni je to predaleko, jer ja imam 2 autobusa do tamo. (DUNJA)*

*Problem je ponekad okupiti djecu, zato što su to djeca koja idu i na ostale aktivnosti Dogovorite se s njima da idete na teren i onda se dogodi da oni pišu neki ispit, pa ne možete... Ja ne mogu reći, ja se s kolegama stvarno dogovorim ako je nekakva frka, onda oni iziđu u susret, ali vrijeme je problem. (LIDIJA)*

#### 9.4.2.7. Nedostatak prostora i resursa

Sudionici istraživanja navode da im u radu nedostaju materijalni uvjeti. To se posebice odnosi na postojanje zasebne prostorije u kojoj će se GOO provoditi kako bi svi materijali koji se na nastavi izrađuju bili stalno dostupni i izloženi.

*Problem je što sad nema za građanski svoj učionicu, pa svi radovi a ne samo ovi veliki radovi stoje na vrhu ormara. To ne znam u kakvom je sad stanju jer ne mogu stalno skidati pa stavljati, pa samo stavljam nove na vrh. (DORA)*

### 9.5. PROCJENA DOPRINOSA GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA ZA UČENIKE

Grad Rijeka uveo je građanski odgoj i obrazovanje u riječke osnovne škole s ciljem promicanja nenasilja, tolerancije i solidarnosti te da bi kod učenika razvijao ljudske vrijednosti koje se temelje na prihvatanju i uključivanju različitosti te poštovanju ljudskih prava kao i na razumijevanju života u građanskom društvu.<sup>17</sup> Istraživanjem prikazanim u ovome radu želio se procijeniti doprinos navedenog cilja provedbe. Analizom navoda sudionika istraživanja,

---

<sup>17</sup> <https://www.rijeka.hr teme-za-gradane/odgoj-i-obrazovanje/osnovne-skole/programi-i-projekti-u-osnovnim-skolama/gradanski-odgoj-obrazovanje/> (Pristupljeno: 1.6.2018).

utvrđeno je da provoditelji smatraju da se doprinos provedbe izvannastavne aktivnosti građanskog odgoja i obrazovanja za učenike u najvećoj mjeri odnosi na: (I) promjenu stavova i razvoj kritičkog mišljenja učenika, (II) usvajanje novih znanja, (III) angažman učenika u zajednici i (IV) samoaktualizaciju i razvoj samopoštovanja učenika. U nastavku rada analizirat će se prethodno navedeni doprinosi.

#### *9.5.1. Promjena stavova i razvoj kritičkog mišljenja učenika*

Sudionici istraživanja smatraju da se provedbom GOO-a mijenjaju stavovi učenika. Procjenjuju da učenici postaju senzibiliziraniji za određena područja. Navode da su postali odgovorniji i samostalniji u svom radu. Međutim, važno je kontinuirano raditi s učenicima na usvajanju i promišljanju o stvarima koje ih okružuju.

*GOO apsolutno je koristan, definitivno i u svakome pogledu. Sve te stvari unutar nekakvog redovnog procesa obrazovanja dotiču se stvari koje ih okružuju. Ali na ovaj način imaju jednu možda širu sliku. Ja sam uvjerena da, već nakon prve godine, druge, treće da mogu imati nekakve svoje stavove o kojima promišljaju i do kojih dolaze sami. Trebalo bi proći možda neko vrijeme da se evaluiira cijeli taj projekt, ali u svakom slučaju hoću reći da je pozitivno i njihove reakcije za sada su pozitivne. (...) Definitivno vidim tu nekakvu odgovornost i samostalniji su u radu. (LIDIJA)*

Vjeruju da su pozitivni pomaci mogući, ali jedino ako se dosljedno radi na poticanju njihove odgovornosti i savjesnosti. „Kad govorimo o radu, kad radite na svijesti tako malih ljudi onda vidite promjene ali nije sad to ništa revolucionarno. Vi stalno morate ispravljati ukoliko dođe opet u nekim drugim situacijama do problema“ (LIDIJA).

Sudionici procjenjuju da je GOO koristan i potreban posebice radi toga što se njegovom provedbom razvija kritičko mišljenje učenika o čemu svjedoči sljedeći navod: „Smatram da je koristan i isto tako potreban. Primijetio sam da su postali kritičniji, na primjer kad su gledali reklame, znali su primijetiti neke stvari koje ja uopće ne doživljavam“ (LUKA). Važnost razvoja kritičkog mišljenja u suvremenom kontekstu proizlazi iz zahtjeva za demokratizacijom društva koja podrazumijeva aktivne građane koji promišljaju, preispituju, vrednuju i donose odluke. Istraživanja pokazuju kako pristup obrazovanju u čijoj je osnovi kritičko mišljenje doprinosi razvoju učenja i poučavanja koji kao rezultat donose dugotrajnije, dublje, uporabnije pa samim time i vrijednije znanje (Nikčević-Milković, 2004. prema Buchberger, Bolčević i Kovač, 2017. str.

115) što ujedno i potvrđuje potrebu za njegovih neophodnim zagovaranjem. U sljedećem citatu navodi se procjena doprinosa GOO-a razvoju kritičkog mišljenja učenika odnosno promišljanju učenika svojom glavom.

*Ono što meni osobno dosta znači od ovih petnaest učenika je to da je od njih barem 50 – 70% djece koji razmišljaju svojom glavom. Kada usporediš pete razrede inače s njima, vidiš koliko s njima možeš više razgovarati i kojih se tema doticati, ja bih rekla da su oni stvarno iznad ostalih. (EDITA)*

#### 9.5.2. Usvajanje novih znanja

Određene stavove i kritičko mišljenje važno je temeljiti na informiranosti stoga se važnost GOO-a ogledava i u usvajanju novih znanja. Znanja se odnose na teorijske i praktične koncepte određene društvene situacije. GOO je mjesto gdje oni na opušten i spontan način usvajaju spoznaje koje će im služiti u daljnjem životu te im omogućiti aktivno sudjelovanje u zajednici. Znanja koja usvajaju su brojna, međutim ona su temelj aktivne participacije stoga je poželjno da budu sveobuhvatna te da uključuju širok spektar tema.

*Počeli su povezivati neke aktivne stvari. Učili smo predrasude i stereotipe i već nakon par sati što je to prošlo kažu 'profesorice pa to je predrasuda'. Bila sam sva ponosna da su oni uočili da je to predrasuda. Tako da sve što uče ostane negdje u njima. (LUCIJA)*

*Prve nastavne jedinice koje smo obrađivali s petim razredom, ljudska prava i tako dalje, povezala sam kroz redovnu nastavu s recimo Rimljanima, Grcima, robovima, i neka djeca ne shvaćaju što to znači biti bez slobode. Stvarno se primijeti razlika između djece koja jesu i onih koji nisu uključeni na GOO. To nešto govori. (EDITA)*

*Bilo je sukob između dvije djevojčice iz jedne moje grupe i koristilo im je to što smo radili metode rješavanja sukoba. Bile su oštre jedna prema drugoj pa su malo popustile. Vježbali smo to i kroz igranje uloga. (NIKOLA)*

Usvajanje novih znanja doprinosi njihovoj mogućnosti za izražavanjem vlastitog stava i mišljenja o određenim temama. Informiranost ih osnažuje za raspravljanje o nekim značajnim temama: „vole kad izražavaju svoje mišljenje i stavove a onda čim više znaju, tim su zadovoljniji kad shvate da već imaju nešto, da posjeduju određena znanja i kompetencije. Baš osjetiš kako su onda poletniji, kako ih to osnaži“ (NIKOLA).

### 9.5.3. Angažman učenika u zajednici

Nova znanja također doprinose aktivnom angažmanu učenika u zajednici. Sudionici istraživanja iznose primjere njihova djelovanja koja se odnose na volonterske akcije poput čišćenja i uređivanja javnih površina, prikupljanja novaca za azil, održavanja edukacija u nižim razredima te učenja obitelji o važnosti štednje novaca, humanitarnim akcijama s ciljem prikupljanja novaca za učenike lošijeg socioekonomskog statusa i slično. O navedenome svjedoče sljedeći iskazi sudionika istraživanja.

*Imam primjer inicijative učenika za Božić. Došla mi je jedna djevojčica i kaže da bismo mogli nešto napraviti i razveselit Božić jednoj djevojčici koja nema što za jest. Oni su sami sve organizirali, to nitko nije znao. Kad se skupilo dovoljno oni su njoj to dali. Sami su to napravili, zbilja nisam ni trepnula. Organizirali su akciju i za pse. U petak je učenik došao kod mene u 11 i pol i kaže kako bi on u ponedjeljak da bude humanitarna akcija za azil, rekla sam mu 'ali petak je, ponedjeljak, neće nam uspjeti', ali uspio je. Napisali su poziv, otrčali cijelu školu i u ponedjeljak je akcija uspjela, mislim ja sam samo ovako gledala i nisam mogla vjerovati. Uvijek ima djece koja imaju inicijative i njima treba poticaj... da, nisam se petljala. (VANESA)*

Nadalje, sudionica istraživanja (MAGDALENA) iznijela je primjer u kojem je opisala akciju čišćenja židovskog groblja koju je provela sa svojim učenicima. Nakon što je inicirala provedbu te ideje roditelji su bili začuđeni. Međutim, nakon što je provedba započela reakcije su bile pozitivne. Pa navodi: „u nekim stvarima kada mislite da ste na ispravnom putu jednostavno trebate biti uporni i ostati“. Zatim ista sudionica navodi sljedeće iskustvo provedbe:

*Imali smo veliku akciju za sklonište za nezbrinute pse, organizaciju radionica u školi, posjet skloništu, intervju veliki sa volonterima koji rade u skloništu, organizirali prikupljanje pomoći za skloniste, napravili video reportažu.. Nedavno smo kroz našu aktivnost vezanom uz brigu o okolišu, dobili donaciju otpadnika za škole za selektiranje otpada u dvorištu škole, što je opet jedna stvar koja će doprinijeti edukaciji ostale djece u školi. Same učenice GOO ulaze u mlađe razrede i provode radionice i edukacije djece prvog i drugog razreda. Mogu reći da je ova školska godina bila uspješna u provedbi programa. (MAGDALENA)*

*Mi imamo volonterski klub u školi, pa su oni imali neke ideje, da recimo svoje vrijeme provedu pomažući. Kako u školi imamo odjel sa djecom sa cerebralnom paralizom, pa su predlagali da bi oni išli njima pomagati, što je super da oni uopće imaju takve želje.*  
(ANA)

*Za provedbu raznih programa u školi, promicanje aktivizma i angažmana učenika u zajednici značajna je motivacija učitelja o čemu svjedoči sljedeći navod.*

*Ja jesam sklona volonterskim akcijama i sama sam ih u školi organizirala i pokretala. Imam ideju što to znaci i koji angažman to traži i znate da se nikada neće odazvati niti većina niti svi i da su to zablude ako netko tako misli da će se sve to tako realizirati ali imam neko svoje iskustvo i motivaciju za takve stvari, tako da mi je ovaj GO u biti samo došao kao prirodni nastavak već nekih stvari koje imate u svom radnom iskustvu.*  
(MAGDALENA)

#### *9.5.4. Samoaktualizacija i razvoj samopoštovanja učenika*

Sudionici istraživanja navode da je jedan od ključnih elemenata obrazovanja potaknuti razvoj nekih individualnih talenata i sposobnosti osoba koje one, najčešće, kroz redovan program školovanja ne ostvaruju. GOO im pruža prostor gdje oni dobivaju podršku, pruža im: „dugoročni ishod za život“ (MAGDALENA). Doprinosa kojeg trenutno dobivaju sudjelovanjem na GOO-u možda sada nisu svjesni, međutim sudionici smatraju da će sve što sad nauče i dožive utjecati na kvalitetu njihova budućeg života.

*Građanski je jedan dobar prostor daljnjeg otkrivanja nekih svojih prednosti i snaga koje nisu možda ni bili svjesni ili će tek poslati. Tu se ne može govoriti o nikakvom statičnom ili trenutnom ishodu to su ja bih rekla dugoročni ishodi za život. Znači, kada vam netko kaže 'a što sad radiš to sa tom djecom, pa to nije za njihovu dob, pa to oni sad ne shvaćaju dovoljno ozbiljno', trenutno oni nama neće možda odgovoriti na željeni mogući način, ali negdje kasnije u životu postoji šansa da to iskustvo odradi ono bitno za njih kasnije. U biti vi radite za neke stvari za njih kasnije kad će oni imati 30, 40 godina. Uostalom i na mene su učitelj u školi mnogi utjecali i ne znaju me sada a vjerojatno bi bili sad ponosni jer sam ja u onoj dobi bila, ne znam pupavac, pokazivala nekakva odstupanja od traženog ponašanja.* (MAGDALENA)

Prema mišljenjima sudionika istraživanja izvannastavna aktivnost GOO-a učenicima omogućuje da na njoj budu ono što uistinu jesu. Omogućuje im da pokažu svoje talente i sposobnosti, ali i da porade na svom samopoštovanju.

*U građanskom se otvara jedan novi prostor da ta djeca pokažu svoje iznimne talente, sposobnosti i mogućnost da se ozbiljno poradi kako na njihovu samopoštovanju koje hoćete ili nećete je strašno narušeno, ali isto tako i o njihovu položaju u toj skupini koje je vrlo definirano, u kojoj oni provode punih 8 godina, tako da mislim da je to jedan od silno važnih zadataka građanskog odgoja. (KLARA)*

Samopoštovanje je važno graditi te poticati njegov razvoj raznim aktivnostima među kojima se posebice ističe aktivnost prezentacije i kontaktiranja s ostalima. Učenike je važno osvijestiti da postoje područja u kojima mogu aktivno djelovati te da im je sve na ovom svijetu dostupno.

*Ja bih izdvojila nešto na čemu mi jako puno radimo a to je prezentacija, prezentacija samo prezentacija od strane učenika. Odnosno rad na razvoju njihovog samopoštovanja u smislu sigurnosti u nastupima, u kontaktu s raznim ljudima s kojima dolazimo u kontakt gdje oni uče i već su i naučili da sve na ovom svijetu je za njih, dakle da oni nisu mali, da oni nisu ne važni, da je sve što je zamišljeno u ovoj našoj državi misleći na razno razne strukture, ustanove itd. je ovdje za njih kao za građanin, dakle da shvate da su veliki da imaju pravo sudjelovati, što njima možda i nije jasno dok su ovako mali i dok taj projekt traje. (KLARA)*

Ono što je također važno, u tom kontekstu, je da to da učenici shvate da je važno da budu hrabri i da hrabro prihvate sve prilike za sudjelovanjem koje su im dostupne. "Građansku hrabrost treba početi njegovati u najranijoj dobi. To im naravno jako koristi u svem onom što ih u životu čeka" (KLARA).

Također, sudjelovanje u izvannastavnoj aktivnosti GOO-a utjecalo je na učeničku socijalizaciju. Stupili su u kontakt s osobama s kojima se ranije nisu družili.

*Meni se posebno sviđa zato šta mi imamo dosta razreda, pa su se djeca između sebe između razreda počela družiti, inače oni to ne rade, to je kod njih 'vao'. (DUNJA)*

## 9.6. PROCJENA UTJECAJA GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA NA ODNOS PROVODITELJA I UČENIKA

Opušten način rada na izvannastavnoj aktivnosti GOO-a donosi brojne prednosti i pozitivne posljedice koje se odnose i na poboljšanje odnosa provoditelja i učenika. Sudionici istraživanja navode da je nakon provedbe GOO-a njihov odnos s učenicima postao (I) otvoreniji i prisniji; komuniciraju s njima o nekim temama ili izazovima s kojima se nose, a o kojima ranije nisu razgovarali, navode da se promijenila i percepcija uloge provoditelja, odnosno da podsjeća na ulogu razrednika, (II) odnos međusobnog povjerenja i (III) GOO doprinosi novom prostoru za kvalitetniji odnos s učenicima te on sada postaje „ljudskiji“ (KLARA).

### 9.6.1. *Prisniji odnos i poboljšana komunikacija provoditelja i učenika „meni se sada dolaze požaliti/povjeriti“*

Postoji konsenzus među sudionicima istraživanja da je provedbom izvannastavne aktivnosti GOO-a njihov odnos s učenicima postao prisniji nego što je bio ranije što se u najvećoj mjeri odražava na poboljšanje njihove komunikacije te razgovore o nekim temama osobnog karaktera. Takav odnos podsjeća na odnos učenika i razrednika na što upućuju sljedeće izjave sudionika istraživanja.

*Prisniji je odnos, definitivno. Mene nije sad to promijenilo 360 na sat, ali da, djeca imaju potreba kad vas upoznaju. Kad stalno provodite vrijeme s njima i kad često idete negdje s njima imate prisniji odnos.. Puno češće će mi se sada doći požaliti nego prije iako nisam njihov razrednik. Ja sam taj neki koji s njima radi građanski i s kojim komuniciraju oko nekih stvari koje bi prije rekli samo razredniku. (LIDIJA)*

*Zbližio sam se s nekim učenicima do te mjere da sada meni dolaze i tužakaju jedan drugog. Dolaze se meni požaliti na nešto, povjeriti i pitati. Neke stvari koje bi možda trebali prije razrednika pitati, sad dođu pitati mene. Dakle da, zbližio smo se s tom grupicom i dragi su mi. (LUKA)*

*Točno vidim da im trebam. Nešto se dogodi i trče kod mene, kao da sam ja sudac za rješavanje problema, ono otvorenost, iskrenost, ne lažu. (VANESA)*

### 9.6.2. *Važan odnos povjerenja*

Sudionici smatraju da se u radu s učenicima važno usmjeriti na učenike, dati im prostor, saslušati ih, omogućiti im slobodu u izražavanju i osvijestiti ih da mogu računati na provoditelja

u bilo kojem trenutku. Važno je da provoditelji i učenici surađuju te da zajednički sudjeluju u kreiranju i donošenju odluka. Važno je biti „prijateljski raspoložen suradnik“ (KLARA) i dati sve od sebe da se učenici osjećaju slobodno i dobro.

*Svoj djeci bez obzira predajem im ili ne predajem, mlađoj ili starijoj, više imam kontakata ili manje, pristup mi je jednak. U smislu da sam usmjerena na njih, da im dajem prostor, da ih saslušam, da im ne dociram, da im dajem prostora za njihova razmišljanja njihove stavove, njihovu slobodu u tom smislu, da mogu računati na mene u bilo kojem segmentu. Mogu se osloniti i tražiti pomoć ne vezano za temu, privatnu ili ne privatnu, školsku. (MAGDALENA)*

*Mi smo si dobri, surađujemo. Postavljamo si pitanja, tražimo zajedno odgovore ako nešto ne znam. To im se jako sviđa, zato što učitelj nije svrha, nekakvo građanstvo djelo, biće koje sad s njima upravlja, kako im se možda čini na redovnoj nastavi, nego zaista jedan onako prijateljski raspoložen suradnik. Nemaju ocjenjivanja, prisile, procjena, dobrih i loših, svi su dobri. Dogovorimo se, ako sam ja zamislila neku temu taj dan a njima se ne sviđa oni predlože drugu, zašto ne, tako da njima se sviđa ta ideja da imaju uopće utjecaja na kreiranje nastave i naših razgovora i tema. Tu je onda naravno i jedno povjerenje između djece, moje prema njima i njih prema meni (ANA)*

Na tragu posljednje rečenice iz prethodno navedenog navoda, primjećujemo važnost međusobnog odnosa povjerenja između provoditelja GOO-a i učenika. Postoji konsenzus sudionika istraživanja da je povjerenje izrazito bitno za uspostavljanje kvalitetnog odnosa s učenicima. Kao pozitivna posljedica rada s učenicima na temama iz područja GOO-a, javlja se otvoreniji odnos, a učenici s lakoćom pristupaju provoditeljima te zajednički grade odnos povjerenja koji se odražava i na njihovu komunikaciju kako na nastavi tako i izvan nje. O uspostavljanju odnosa povjerenja, koje se javlja kao rezultat kvalitetne provedbe izvannastavne aktivnosti GOO-a, svjedoče sljedeće izjave sudionika istraživanja.

*Kvaliteta rada ovisi kako mi njima zračimo, odnosno ako oni imaju povjerenja u nas. Ako ima logike to što mi pričamo, povjerenje je onda definitivno to najvažnije, da ne trabunjamo gluposti... ali to je tako individualno ponekad. Ne znate kako će to sve završiti. Trebale bi škola i obrazovanje biti stup društva, temelj društva, a ne upitna stavka. (LIDIJA)*



*Nastojim dobiti to da imaju u mene povjerenje i da su sigurni da i ako se nešto povjere i traže neki savjet ili neku pomoć, da će to u tom našem odnosu moći naći. U tom slučaju ako nisam mogućnosti, onda ću im otvoreno reci da nisam u mogućnosti i da ih mogu uputiti negdje drugdje. (MAGDALENA)*

#### *9.6.3. Novi prostor za kvalitetniji odnos s učenicima – „ljudskiji“*

Rad u izvannastavnoj aktivnosti provoditeljima omogućuje da više vremena provode s djecom nego što bi to bili u mogućnosti kroz redovnu nastavu ili druge oblike susreta. Pomaže im u izgradnji iskrenog odnosa punog povjerenja i razumijevanja gdje se svakome pristupa individualno s fokusom na uvažavanje svih njegovih individualnih želja i potreba. Kroz izvannastavnu aktivnost, dobivaju priliku intenzivnije raditi s učenicima, a komunikacija je neposrednija, otvorenija i toplija. Navedeno potvrđuju sljedeći navodi sudionika istraživanja.

*GOO mi samo još više dao prostora da još više budem s tom djecom i da radim sve ono što radim i inače, osim što je naravno taj odnos puno puno intenzivniji, iz razloga što struktura građanskog osigurava da ćemo se mi vidjeti barem jedanput tjedno ako ne i češće pa da provodimo naše akacije, projekte itd. sto nažalost s drugima nje situacija (...) tako da je meni građanski otvorio jednu sigurnu nišu djece s kojom imam jedan krasan odnos, vrlo podržavajući u oba smjera a moj prostor je njihovo sigurno mjesto. (KLARA)*

*Kroz redovnu nastavu kad imate nastavnu temu tu nema prostora za priču o tome jesi li ti dobre volje, a ako nisi zašto nisi. Na građanskom možemo podijeliti nekakva privatna razmišljanja i kako se tog dana osjećaju djeca, imaju li neke poteškoće, u čemu sudjeluju. Upoznatija sam s nekim njihovim hobijima, u tom smislu aktivnosti nastojim ih podržavati i u tome pohvaliti, sudjelovati koliko god mogu. Tako da definitivno i komunikacija je neposrednija, toplija, bolje se upoznajemo obostrano, sigurno, jer ste upućeni na drugačiji način. Sve je drugačije, manja je grupa u pitanju ali i teme su drugačije. (MAGDALENA)*

*Na redovnoj nastavi moram odraditi svoje obrazovne zadatke a ovdje to ne moram, baš na takav način. (...) Oni jako vole da ih se uvažava jer se to na redovnoj nastavi često, ne da ne želiš nego ne možeš. Kamo bi stigli da uvažiš baš sva htjenja svakog djeteta u tom trenutku. To je jednostavno ne moguće, ali ovdje kad je manja grupa zaista se može*

*puno puta zadovoljiti neke njihove male znatiželje i zadovoljstva. Oni vole dolaziti. Počastimo se, donesemo kekse, sve je skupa to jedno lijepo druženje. (ANA)*

Na temelju svega navedenog, izdvajamo navod provoditeljice u kojemu su sažeta sva pozitivna iskustva i prednosti: „*građanski nam otvara prostor da budemo s djecom na jedan kvalitetniji i ljudskiji način*“ (KLARA) što je izrazito važno. Važno je da budu ono što jesu, iskreni i opušteni jer samo takav odnos doprinosi kvaliteti i pozitivnim ishodima rada.

## 9.7. PROCJENA DOPRINOSA PROVEDBE IZVANNASTAVNE AKTIVNOSTI GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA ZA PROVODITELJE

Navodi sudionika istraživanja upućuju na to da provedba, osim što donosi mnoštvo pozitivnih posljedica koji se odražavaju na učenike, pozitivno utječe i na provoditelje. Stručno usavršavanje koje su pohađali i podučavanje tema iz područja GOO-a potaklo je i njih same na promišljanje o svojoj osviještenosti te aktivnoj participaciji u zajednici. Usvojili su znanja koja im, osim za rad s učenicima u GOO-u te u drugim predmetima, koriste i u privatnom životu. Informiranost je utjecala na njihovo djelovanje i poimanje svijeta koji ih okružuje. Postali su spremniji po pitanju učenja vrijednosti, tolerancije različitosti, aktivizma te borbe za ljudska prava o čemu će se više govoriti u nastavku rada. Doprinosi provedbe su sljedeći: provoditelji su postali (I) proaktivniji u učenju tema koje su dio GOO-a, (II) više promišljaju o osobnom radu, angažmanu, pristupu poslu, podučavanju i utjecaju koji imaju na učenike, (III) usvojili su nova znanja, metode i oblike rada, (IV) povećali su osobni angažman i (V) postali bolji građani - češće odlaze na prosvjede, prenose nova znanja i energiju na svoju obitelj. Doprinosi provedbe prikazat će se istim redom kao što su prethodno navedeni.

### 9.7.1. Proaktivni u učenju tema koje su dio građanskog odgoja i obrazovanja

Analizom navoda sudionika istraživanja, utvrđeno je da su provoditelji izvannastavne aktivnosti „Građanski odgoj i obrazovanje“ postali proaktivniji u učenju tema koje su dio GOO-a. Unaprijed planiraju što će s učenicima raditi, a ako se bave temama koje im nisu srodne, dodatno se o njoj informiraju.

*Više istražujem neke probleme, trudim se više prikupit neke materijale. Prije nego što ću zaspiti razmišljam što ću raditi s njima, slažem si u glavi pripremu, malo sam studiozniji. (LUKA)*

*Za neke stvari morala sam sjesti za kompjuter i dobro ih proučiti i onda iz toga izdvojiti ono što ću sa svojim učenicima raditi. (DORA)*

Materijale za rad prikupljaju iz svih dostupnih izvora, uključujući i Internet, pa tako sudionica navodi: „Vrlo se često koristim internetom u potrazi za nekakvim radionicama, kratkim filmićima, ali pitam i kolege za savjet“ (LUCIJA).

Provoditelji su postali spremniji baviti se temama koje ranije nisu obrađivali te koje nisu u njihovom području interesa, a sve to radi dobrobiti učenika. O tome svjedoči sljedeći navod sudionika istraživanja.

*Nisam imao pojma o čemu pričamo kad smo radili nastavne jedinice „Uzori i idoli i talent show“. Ja to uopće ne gledam, mene to doslovno ne zanima. Kad su počeli spominjati nekakve ljude u Big Brotheru nisam znao tko je to, pa sam morao malo pogledati s vremena na vrijeme. Nije baš da volim. Kad sam radio te jedinice malo sam više patio, bilo mi je teško, ali zbog njih sam se potrudio. (LUKA)*

9.7.2. *Više promišljaju o osobnom radu, angažmanu, pristupu poslu, podučavanju i utjecaju koji imaju na učenike*

Postoji konsenzus da je rad u području GOO-a utjecao na provoditelje na način da ih je potaknuo da u većoj mjeri razmišljaju o osobnom radu, angažmanu, pristupu poslu i podučavanju, ali i o utjecaju koji imaju na učenike. Počeli su više promišljati o energiji koju odašilju nakon što uđu u razred. Smatraju da se ona prenosi na učenike, njihovu zainteresiranost za rad, ali i samu kvalitetu njihova rada.

*Meni je to možda podsjetilo da ponekad mi zaboravimo sebe, kakvi smo u svakakvim situacijama tog radnog dana. Nekada ne uđemo u taj lik učitelja nego samo odradimo. Pripremanjem počela sam više razmišljati koju energiju odašiljem svojim vlastitim učenicima kad obrađujemo možda neku njima malo dosadnu temu, ušla sam malo više u glavu djece, iskreno. (LIDIJA)*

*Kad se gledaš kao učitelj, ponekad uđeš u školu i osjećaš kao da si u nekoj drugoj. Ulazim ali se često zapitam 'ajme meni šta sam ja danas napravila' ili što sam ja rekla učeniku. Tada mu ne trebate ništa reći, dovoljna je samo ta energija koju odašiljete. S druge strane znaš da ne smiješ tako, ali ti ponekad pukne film i ne znaš drukčije. Počela sam promišljati o tome. (DORA)*

Provođitelji procjenjuju da su promijenili pristup radu u smislu da su postali otvoreniji za promjene i za toleriranje učenikovih individualnih potreba. Promijenili su vlastito gledište na sebe i okolinu, počeli su vjerovati da je njihov doprinos u zajednici moguć te da će svojim djelovanjem potaknuti učenike na emancipaciju i aktivno djelovanje u društvu. Cilj im je da time stvaraju pozitivne pomake i potaknu napredak društva u cjelini na što upućuju sljedeći navodi.

*Zbog njih sam postao, malo manje sarkastičan i ne smijem baš odmah bit barbaroga.*  
(LUKA)

*GOO utjecao je na mene tako da ponekad negdje vidim neku nadu, tračak nade. Pomislim da možda ipak ima nade, ima djece koja će narasti u dobre ljude, negdje nekada, u tom nekom kontekstu.* (LUCIJA)

*Važno je zaključiti da je naše sudjelovanje u ovakvim aktivnostima poradilo i na našem osjećaju vrijednosti, naše osobne važnosti. To je prepoznato kao nešto što je vrijedno. Sudjelujući u svim ovim aktivnostima, naravno da sam stekla još jako puno znanja vještina, kompetencija itd. Srela sam puno ljudi s kojima mogu dijeliti svoja mišljenja i iskustva što me snaži.* (KLARA)

#### 9.7.3. Usvojena nova znanja, metode i oblici rada

Provođitelji navode da su edukacijom i radom na temama iz područja GOO-a stekli nova znanja, posebice o Europskoj uniji i ljudskim pravima, ali i o novim oblicima i metodama rada. Smatraju da su s godinama postali „rezervirani i apatični u smislu mogućnosti ikakvih promjena“ (NIKOLA) što je utjecalo i na njihov interes i motivaciju za participacijom u zajednici. Nakon edukacije i uključenja u provedbu, postali su motiviraniji te su počeli vjerovati u mogućnosti ostvarivanja određenih promjena. Također, usvojene metode i oblici rada uvelike su doprinijeli kvaliteti njihova rada; shvatili su da postoje mogućnosti za podučavanjem sadržaja koje su prilagođene djeci i pomoću kojih djeca lakše usvajaju znanja, stoga ih koriste i u drugim predmetima koje predaju. O svemu navedenom svjedoče sljedeći iskazi sudionika istraživanja.

*Shvatio sam da postoji puno šira paleta metoda od onih koje sam do sad koristio, to mi je pomoglo i za podučavanje mog predmeta. Mislio sam pogrešno za neke stvari da znam ali tek sam kroz stručno usavršavanje koje je prethodilo shvatio da to nije tako.*

*Na njoj sam naučio puno više o EU nego što sam znao, o ljudskim pravima i slobodama. Koristilo mi je i ono ključno, dala mi je vritnjak u smislu da se ja malo trgnem jer ja sa svojim 40 godina i s mojim takvim temperamentom koji imam i s mojim pogledom na svijet, u mom društvu postao već prilično, rezerviran, apatičan u smislu mogućnosti, ikakvih promjena. S te strane me motiviralo da se borim za svoja prava i svoje djece i svojih učenika. (NIKOLA)*

*Prvo što mi je edukacija donijela su te neke metode rada i to da malo razmislim o svojoj nastavi svog predmeta kao povijesti, definitivno. Druga stvar je da sam shvatila da dosta i ja pomalo izmišljam. Dosta sam bila kritičnija prema sebi ove godine, shvatila sam da sam ponekad ja ta koja je ograničena u nekim stvarima, tako da u tom smislu mi je to dosta pomoglo da se otvorim. (ANA)*

#### *9.7.4. Veći osobni angažman „veći umor, podočnjaci i bore“*

Navodi sudionika upućuju na to da je njihov osobni angažman u radu puno veći nego što je bio do sada. Priprema za nastavni sat zahtijeva mnoge aktivnosti, od izučavanja teme do pripreme popratnih materijala i smišljanja cijelog procesa usvajanja znanja. Više truda i angažmana u radu utjecalo je na povećanje njihova umora te pojavljivanje podočnjaka i bora o čemu svjedoči sljedeća izjava sudionice.

*Meni je građanski napravio da budem umornija, definitivno, jer je to aktivnost koja se ne ograničava na ta dva sata tjedno koji su predviđeni, nego se odnosi na sate i sate koji se tjedno troše. Razloga tome je što svi izlasci iz škole, sve posjete, izlasci traže sate i sate pripreme, tako da definitivno Građanski je napravio da nakon svih ovih godina budem puno puno umornija. (...) Super je što građanski postoji samo su podočnjaci i bore malo veći. (KLARA)*

#### *9.7.5. Bolji građanin – aktivniji i tolerantniji, češće odlaze na prosvjede, prenose nova znanja i GOO energiju na svoju obitelj*

Provedba GOO-a utjecala je na provoditelje u kontekstu promišljanja o sebi kao 'dobrom građaninu' koji je aktivniji i tolerantniji u društvu. Motivirala ih je na participaciju u društvu, aktivno djelovanje, odlaske na prosvjede, prenošenje stečenih znanja i na ljude izvan sustava odgoja i obrazovanja te na svoju obitelj o čemu svjedoče sljedeći navodi.

*Kroz podučavanje i učenje kako podučavati GOO vidio sam da se i sam moram jako puno obrazovati. Kakvu sam primijetio promjenu kod sebe je, kad nekome nešto predaješ moraš to i živjeti pa onda si i ti u drugim očima, odnosno u očima kojima si zaboravio gledati prije ili si već umoran. Prestaneš toliko obraćao pažnju na sve negativne pojave u društvu. U zadnjih godinu dana postao sam aktivniji kao što sam recimo bio u studentskim danima, nisam više lijen za otići na prosvjed. I u odgoju vlastite djece već sam to primijenio. Primjećujem da je na mene uvelike djelovalo a za djecu u školi ćemo vidjeti. (NIKOLA)*

*Na mene je osobno utjecalo da budem tolerantnija prema drugima, to definitivno. (ANA)*

Na temu usmjerenu na spoznavanje njihova promišljanja o sebi kao aktivnom građaninu, sudionici su istraživanja iznijeli promišljanja koja su pozitivna, no djeluju kao da je ono još uvijek u procesu, odnosno da radeći s djecom rade i na sebi te na svom djelovanju. Govore da su svjesni važnosti GOO-a, no kako ponekad primijete da nešto što u nastavi zagovaraju, oni privatno ne primjenjuju. S obzirom da je nužno prije aktivnog djelovanja informirati se i senzibilizirati za važnost određenog područja, sudionici istraživanja ostavljaju dojam kao da su na dobrom putu prema društvenoj participaciji i nastavku djelovanja, učenja i podučavanja o važnosti GOO-a.

*Ispada da mi pričamo o nekim temama, moram s njima nešto raditi i onda se zapitam 'a mili Bože pa šta ti radiš'. Najiskrenije, da zapitam se i onda shvatim da taj moj aktivizam nekakvog građanina jako malo konzumiram, trebala bi više definitivno. (LIDIJA)*

*Vidim da postoje aktivni građani a ja ne idem u prosvjed. Nije da se sad radi samo o nekim prosvjedima, nego nisam baš ni aktivna u zajednici. Umoran si, dođeš umoran s posla, uđeš u svoje neke obveze. Bez obzira na to trebalo bi za neke stvari izaći iz svojih nekih okvira. (DORA)*

*Baš aktivnost u zajednici ne prakticiram, nekad mi se ne da ulaziti u kućni savjet, odnosno sastanak kućnog savjeta u vezi nekih problema a kamo li više od tog. Da, a bitno da o tome učimo djecu... (...) Učimo akcija – reakcija, aktivizam a sami se ne pridržavamo 90 % toga. (LUKA)*

Također, provedba je utjecala i na dobivanje informacija o mehanizmima pomoću kojih mogu djelovati u zajednici. Navode kako su oni generacija koja je upala u apatiju u kojoj vlada stav da promjene nisu moguće, stoga je važno preventivno djelovati na učenike kako oni ne bi upali u istu 'zamku' te kako bi ih se osnažilo i poduprjelo za ostvarivanjem želja usmjerenih na uvođenje pozitivnih promjena u društvo.

*Kroz stručno usavršavanje prije same provedbe shvatio sam koliko zapravo malo znam a dio sam tog. Imamo određene mehanizme kojima možemo utjecati, dok je nama to svima kao građanima nešto daleko, taj Bruxelles se spominje kao nešto strano. O tome već treba učiti djecu jer su njihovi umovi puno širi od naših i ako odmah krenu, razmišljaju na način da budu aktivni, ne samo građanin Hrvatske, nego kao i građanin EU, građanin svijeta, onda će biti kreativniji. Onda neće ni upasti u ove zamke apatije u koje smo mi, moja generacija upali, iako smo nekad bili aktivni, jednostavno smo podlegli tom osjećaju da ništa ne možemo promijeniti. Konkretno meni je to malo dalo hrabrosti, osnažilo me iskustvo nastave i edukacije. (NIKOLA)*

## 9.8. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE

Cilj provedenog i analiziranog istraživanja bio je dobiti uvid u motivacijske razloge učitelja i stručnih suradnika za angažman u provedbi izvannastavne aktivnosti „Građanski odgoj i obrazovanje“ u osnovnim školama Grada Rijeke te spoznati što njihova iskustva govore o ključnim aspektima uspješnosti i izazovima njegove provedbe. Nadalje, temeljno istraživačko pitanje na koje se izradom diplomskog rada nastojalo dati odgovor je *Koji su motivacijski razlozi za angažman učitelja i stručnih suradnika u provedbi GOO-a i što njihova iskustva govore o (nekim) ključnim aspektima uspješnosti i izazovima njegove provedbe?*

U skladu s ciljem i temeljnim istraživačkim pitanjem, provedenim istraživanjem nastojalo se dati odgovore na specifična istraživačka pitanja te će se u nastavku prikazati zaključci koji su iz njih proizašli.

### 1. Koji su motivacijski razlozi potaknuli angažman učitelja i stručnih suradnika u provedbi izvannastavne aktivnosti „Građanski odgoj i obrazovanje“?

Provedenim istraživanjem utvrđeno je da postoji široki spektar motivacijskih razloga koji su potaknuli angažman učitelja i stručnih suradnika u izvannastavnoj aktivnosti „Građanski odgoj i obrazovanje“ u osnovnim školama Grada Rijeke. Postoji snažan konsenzus sudionika istraživanja da je njihov angažman u GOO-u u prvom redu potaklo nezadovoljstvo aktualnom društveno-političkom situacijom u Hrvatskoj te manjkav interes hrvatske političke vlasti za poboljšanje i unapređenje kvalitete trenutnog odgojno-obrazovnog sustava. Sudionici istraživanja navode da djeluje kao da hrvatske vlasti namjerno teže ka opstruiranju hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava te ka zatupljivanju učenika nametanjem bespotrebnog nastavnog gradiva i drugih povezanih obveza. Razlog tomu navode to što je „poslušan i blesav narod najbolje imati“ (KLARA). Smatraju da su promjene u Hrvatskoj spore ili se uopće ne događaju, dok hrvatsko društvo smatraju nepoticajnim i narušenih vrijednosti. Prema navodima sudionika istraživanja, navedeno rezultira sve većim interesom građana za emigracijom, iseljenjem iz zemlje, što je ujedno planiralo učiniti i nekoliko sudionika istraživanja.

Usprkos uspješnoj eksperimentalnoj provedbi Kurikuluma Građanskog odgoja i obrazovanja on je bez ikakvog službenog objašnjenja zamijenjen novim Programom međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja GOO-a za osnovne i srednje škole. Sudionici istraživanja smatraju da on nije osmišljen na primjeren način te nije jasno naveden način njegove primjene; nejasan je i nestručan, odnosno nije utemeljen na znanstvenim nalazima. Učitelji su obvezani navedeni program provoditi kao međupredmetnu temu. Međutim, navodi sudionika istraživanja upućuju na to da je trenutna provedba nezadovoljavajuća te da se najčešće svodi na ispunjavanje formulara i to da „djeca moraju napisati nekoliko rečenica koje im se izdiktiraju i tako se zadovolji forma, imaš bilješke o tome da se nešto realiziralo, a uopće nije“ (MAGDALENA). Dodatnim nedostatkom međupredmetne provedbe GOO-a, sudionici istraživanja, navode to da su ostali učitelji nedovoljno motivirani za rad na temama iz tog područja. Razlog tomu je neinformiranost i nedovoljna osviještenost učitelja o važnosti tih tema.

Sudionici istraživanja dodatnim motivacijski razlozima za angažman u GOO-u navode: povezanost tema GOO-a s temama iz predmeta koji predaju u redovnoj nastavi, motivacijska uloga značajnih drugih te određeni događaji koji su kod njih probudili želju za uvođenjem pozitivnih promjena u društvo te vraćanjem u društvo „izgubljenih vrijednosti“ .



Na temelju navedenih motivacijskih razloga, utvrđeno je da su svi provoditelji intrinzično motivirani za uključenje u provedbu izvannastavne aktivnosti GOO-a te da su prostor koji im pruža GOO prepoznali kao mogućnost za djelovanjem i obrazovanjem nove generacije društveno odgovornih građana koji će biti spremni ujediniti hrvatsko društvo.

**2. Što (aktualna i prethodna) iskustva provoditelja izvannastavne aktivnosti „Građanski odgoj i obrazovanje“ govore o njihovoj (samo)procjeni kompetentnosti za rad u ovom području i kako procjenjuju doprinos (organiziranog) stručnog usavršavanja u kontekstu razvoja /unapređenja svojih nastavničkih kompetencija za vođenje izvannastavne aktivnosti „Građanski odgoj i obrazovanje“?**

Godinu dana prije početka provedbe izvannastavne aktivnosti „Građanski odgoj i obrazovanje“ provoditelji su bili obvezani pohađati edukaciju, odnosno stručno usavršavanje koje je bilo namijenjeno razvoju njihove kompetencije za rad u području GOO-a te unapređenju metoda rada. Među sudionicima istraživanja postoji konsenzus po pitanju kvalitete i korisnosti provedene edukacije. Njome su izrazito zadovoljni. Smatraju da je uvelike doprinijela razvoju njihovih nastavničkih kompetencija koje doprinose kako kvaliteti njihova vođenja izvannastavne aktivnosti GOO-a tako i kvaliteti rada na predmetu kojeg predaju u redovnoj nastavi. Ostalim ključnim kompetencijama za rad u izvannastavnoj aktivnosti GOO-a, provoditelji navode „otvoren um“ za nova iskustva, želju za kontinuiranim usvajanjem novih znanja te svijesnost okoline. Međutim, ono oko čega postoji konsenzus je to da je kompetencije teško procijeniti, ponekad i ako postoje one nužno ne određuju dobrog provoditelja, stoga koncizno naglašavaju kako je najvažnije da „čovjek to mora nositi u sebi“ (VANESA).

**3. Na što (aktualna i prethodna) iskustva provoditelja izvannastavne aktivnosti „Građanski odgoj i obrazovanje“ upućuju u kontekstu njihove (samo)procjene koristi za učenike?**

Sudionici istraživanja procjenjuju da je korisnost provedbe GOO-a za učenike izuzetno velika. Navode da, u odnosu na prethodne godine, u društvu uočavaju znatan pad vrijednosti, angažman učenika u zajednici, ali i smanjene sposobnosti komuniciranja, čitanja i želju za usvajanjem novih korisnih znanja. GOO su prepoznali kao prostor za djelovanjem bar na nekolicinu učenika. Navodi prikupljeni istraživanjem upućuju na to da se doprinos provedbe i

pohađanja GOO-a u najvećoj mjeri odražava na promjenu stavova učenika, razvoj kritičkog mišljenja, razvoj samopoštovanja, usvajanje novih znanja i širenje skupine učenika s kojima se druže. Sudionici istraživanja navode da je za detaljnu evaluaciju važno da prođe duži period kako bi se realno mogli sagledati svi pozitivni doprinosi njegove provedbe. Ono što već uočavaju kod učenika je to da su postali aktivniji, senzibiliziraniji te da već sad, nakon nepune godine dana provedbe, preuzimaju inicijativu te promišljeno organiziraju društveno korisne akcije poput čišćenja okoliša ili humanitarnog rada. Postoji konsenzus da su učenici jedini način za „spas našeg društva i naše države, odnosno jedini način da buduće generacije naučimo da aktivno participiraju u budućnosti naše zajednice i da postanemo naprednije društvo“ (KLARA), stoga ih je važno potaknuti da to i učine.

#### **4. Kako je iskustvo provedbe izvannastavne aktivnosti „Građanski odgoj i obrazovanje“ utjecalo na odnos provoditelja i učenika?**

Provedba izvannastavne aktivnosti „Građanski odgoj i obrazovanje“ utjecala je na poboljšanje i produbljivanje odnosa između provoditelja i učenika. Rad u izvannastavnoj aktivnosti se ne ocjenjuje te nema striktno definiran plan i program rada, već je on podložan promjenama i prilagodbama sukladnim s željama i potrebama učenika. Učenici imaju mogućnost samostalnog predlaganja tema kojima se žele baviti, ali i vremena u kojemu će se na njima raditi. Tijekom rada teži se ka tome da učenici budu dosljedni sebi, iskreni i opušteni te da slobodno pristupaju uvjetima kojima djeluju, odnosno temi, drugim učenicima, ali i provoditelju. Rad u takvoj pozitivnoj klimi doprinosi poboljšanju međudnosa učenika i provoditelja te on postaje prisniji i otvoreniji. Prema mišljenju provoditelja, on u velikoj mjeri podsjeća na odnos kakav učenik ima (ili bi trebao imati) s razrednikom. Sudionici istraživanja navode da je za njihov kvalitetan odnos ključno međusobno povjerenje koje rezultira potrebom učenika za povjeravanjem provoditelju te traženju pomoći i savjeta za rješavanje određenih izazova. Rad u GOO-u pruža im novi otvoreni prostor za kvalitetniji odnos s učenicima te im omogućuje da s djecom budu na jedan „kvalitetniji i ljudskiji način“ (KLARA) što kroz redovnu nastavu nije moguće u tolikoj mjeri.

#### **5. Kako iskustvo provedbe izvannastavne aktivnosti „Građanski odgoj i obrazovanje“ utječe na provoditelje u kontekstu njihova promišljanja o sebi kao učitelju i kao aktivnom građaninu?**

Provedba izvannastavne aktivnosti GOO-a osim što značajno utječe na učenike, utječe i na provoditelje. Postoji konsenzus sudionika istraživanja da je provedba GOO-a pozitivno doprinijela njihovu osobnom razvoju. Postali su proaktivniji u učenju tema koje su dio GOO-a, više promišljaju o osobnom angažmanu te pristupu poslu i utjecaju koje ono ima na učenike. Također, provoditelji uvelike pohvaljuju doprinos stručnih usavršavanja u pogledu usvajanja novih znanja s kojima ranije nisu bili upoznati te novih metoda i oblika rada koje primjenjuju i u redovnoj nastavi. Smatraju da je njihov rad postao kvalitetniji i odgovorniji te da više promišljaju o svojoj učiteljskoj ulozi i o energiji koju odašilju nakon što uđu u razred. Rad u GOO-u zahtjeva od njih puno veći angažman nego što je ranije bio, a navode da je odlično što je GOO uveden u škole „samo što su podočnjaci i bore malo veći“(KLARA). Provoditelji mnogo vremena i truda ulažu u pripremu nastavnoga sata, analiziraju dodatne dostupne izvore znanja kako bi sadržaj učenicima mogli prezentirati na jasniji i kvalitetniji način.

Pohađanje stručnog usavršavanja utjecalo je i na njihovo poimanje sebe u kontekstu promišljanja o sebi kao aktivnom građaninu. Prema navodima sudionika istraživanja utvrđeno je da su provoditelji u većoj mjeri počeli promišljati o svojem aktivnom djelovanju. Navode da dok se nisu uključili u provedbu GOO-a ni sami nisu bili svjesni da nedovoljno konzumiraju svoja prava. Postali su pozitivniji, optimističniji, počeli su vjerovati u mogućnosti razvoja i boljitka društva te na djelovanje djece kao participativnih, emancipiranih i društveno angažiranih građanina. Navode da su se počeli, više nego ranije, boriti za svoja ljudska i građanska prava te se zalagati za pravdu i odlaske na prosvjede. Također, proširuju osviještenost i na ostale ljude koji nisu direktno uključeni u sustav odgoja i obrazovanja, poput poznanika i obitelji.

### *PREPORUKE*

Sukladno navedenim odgovorima na istraživačka pitanja te ostvarenom prvobitno postavljenom cilju istraživanja, proizašle su preporuke za dalji nastavak i smjer provedbe izvannastavne aktivnosti GOO-a kako u Gradu Rijeci tako i u ostalim gradovima u Hrvatskoj koji se osjećaju spremnima za uvođenjem pozitivnih promjena u zajednicu i razvoj društva u cjelini.

U nastavku će se navesti četiri ključne preporuke proizašle iz navoda sudionika istraživanja, one su: (I) uvođenje GOO-a kao zasebnog predmeta što je moguće jedino uz cjelovitu kurikularnu reformu obrazovanja, (II) unapređenje postojećeg sustava međupredmetne provedbe GOO-a uz obvezno pohađanje edukacije učitelja, (III) kvalitetu trenutne provedbe izvannastavne aktivnosti pospješiti učestalijih edukacijama, supervizijom te stručnim usavršavanjima i konačno (IV) uvođenjem kolegija na fakultete, a sve će se u nastavku detaljnije opisati.

Postoji konsenzus sudionika istraživanja da bi idealna opcija podučavanja većeg broja učenika građanskoj kompetenciji bilo uvođenje GOO-a kao zasebnog predmeta u sve škole. Međutim, s obzirom na trenutnu situaciju u hrvatskim školama koja se u prvom redu odnosi na preopterećenu satnicu učenika, preopterećenost ocjenama i gradivom koje moraju naučiti, a koje ne sadrži nikakve vrijednosti, ili druge prednosti koje pripremaju za život, ni ne potiče da 'razmišlja svojom glavom' (DORA), takvu je zamisao zahtjevno realizirati.

*Da se mene pita građanski odgoj ne bi bio niti izvannastavna aktivnost, niti međupredmetni sadržaj nego bi bio zaseban predmet. Mislim da sva djeca u školi, trebaju proći nekakvu osnovu obuku. Važno je da se sa svom djecom prođe barem osnovna građanska pismenost i funkcioniranje državnih i društvenih tijela. Važno je upoznat ih s time kakvo značenje ima biti građanin, što to znači, koja su njihova prava, koje su njihove obveze. Nisu oni tako maleni koliko neki ljudi misle da jesu. Mislim da bi s vremenom ta pokrivenost ipak dala nekakve rezultate a ne da i dalje razmišljamo je li Zemlja ravna ploča. Trebalo bi ići korak dalje. (ANA)*

Usprkos snažnoj želji za uvođenjem GOO-a kao zasebnog predmeta, to nije moguća dok hrvatski odgojno-obrazovni sustav ne provede cjelovitu kurikularnu reformu. U odgoju i obrazovanju potrebno je otkloni bespotrebne nastavne sadržaje te omogućiti učenicima da dobiju priliku za stjecanjem korisnih i primjenjivih intelektualnih i praktičnih znanja. O navedenome svjedoče sljedeće izjave sudionika istraživanja.

*Rekla bih da je poneka građanska kompetencija puno važnija nego lupetanje nevažnih činjenica u hrvatskom jeziku. Vjerujem da do kraja srednje škole ispadne da djeca imaju i tisuće sati hrvatskoga jezika, pa svejedno percipiram da nam je narod silno nepismen.*

*Potrebno je provesti cjelovitu kurikularnu reformu te u njemu izdvojiti prostora za GOO, odnosno ono što je djeci nasušno potrebno. (LIDIJA)*

*Redovan predmet je poželjan eventualno ako prođe reforma. Pitanje gdje će se onda naći mjesto za građanski ako ne spadne obujam ostalih predmeta. Ukoliko se uvede neki novi predmet bez izbacivanja drugih, nisam siguran da bi to moglo biti dobro rješenje. (KLARA)*

Sljedeća sugestija sudionika istraživanja odnosi se na unapređenje postojeće kvalitete provedbe GOO-a kao međupredmetne teme. To se u prvom redu odnosi na uvođenje temeljitih i sveobuhvatnih obveznih edukacija za sve učitelje. Mišljenja su da je jedan od ključnih razloga trenutne neučinkovite provedbe nedovoljna informiranost ostalih učitelja o važnosti i nužnosti jačanja građanske kompetencije. Također, nedovoljno su osviješteni i o važnosti stvaranja emancipiranih i aktivnih građana što predstavlja „ključ razvoja društva“. Stoga, učitelje je važno motivirati na pohađanje edukacija i to tako da ih se informira i senzibilizira o važnosti te teme. Ako ne postoje motivirani pojedinci, teško je očekivati da će ishodi biti kvalitetni.

Motivacija učitelja za rad na temama iz područja GOO-a i to kroz međupredmetnu provedbu izrazito je važna za njezinu kvalitetnu provedbu. Za to potrebno je izdvojiti vrijeme za pripremu i planiranje. Sudionik istraživanja predlaže način na koji bi on bio ostvariv.

*„Mislim da bi međupredmetno bilo u redu kad bi mi učitelji funkcionirali po principu da smo svi u zbornici od 8 do 17 sati i da planiramo kroz ovu školsku godinu što ćemo raditi u sljedećoj. Važno je da se kurikulum i hodogram aktivnosti jako dobro isplaniraju. U tom slučaju bi međupredmetne teme funkcionirale puno bolje nego sto su možda do sada. Mislim i međupredmetne teme su bolje nego ništa, ali kad je to područje GOO-a toliko važno moramo se potruditi da ga provodimo na kvalitetniji način. (NIKOLA)*

Osim važnosti uključivanja drugih učitelja u program GOO-a, sudionici istraživanja prepoznali su važnost uvođenja i roditelja. Smatraju da je važno da roditelj i učitelj zastupaju jednake stavove kako bi, u konačnici, postavljen ishod bio ostvaren. Važno je da dijete ima što veću podršku ljudi koji ga okružuju.

*U projekte iz GOO-a važno je uključiti i roditelje. Kada bismo organizirali neke aktivnosti u školi ili izvan nje mogli bismo vidjeti kakve stavove imaju oni. Da bi dijete nešto*

*usvojilo moraju sa svih strana čuti jednako. Ne možemo mi učitelji govoriti jednu stvar a roditelji drugu, stvaramo im konfuziju. Projekti koji bi nas okupljali na jednom mjestu sigurno bi nam olakšali suradnju. Ukoliko bi oni bili korisni vjerujem da bi svakoga puta okupljali sve veći broj roditelja. (VANESA)*

Nadalje, sudionici istraživanja predlažu mogućnost uvođenja kolegija na fakultete čime bi se obuhvatila šira masa ljudi. S jedne strane, potaknulo bi ih se na promišljanje o sebi kao aktivnom građaninu. S druge strane, potaknulo bi ih se da, u budućem učiteljskom radu, spremno primjenjuju svoje kompetencije u podučavanju djece i poticanju njihova razvoja, aktivizma i emancipacije.

*Mogli bi uvesti neki kolegij na fakultete koji bi i mi mogli pohađati. U smislu da je i za studente i za buduće i trenutne provoditelje. Da bude trajni, dobro podložen kolegij. (NIKOLA)*

Provoditelji iznose vlastite preporuke za poboljšanje trenutnog sustava rada. Kao poželjnu stavku navode češće edukacije i stručna usavršavanja. Mišljenja su da je prva edukacija trebala biti neposredno prije početka provedbe, a ne godinu dana ranije. Smatraju da je toliki vremenski razmak utjecao na njihovu motivaciju i entuzijazam u radu. Navode da je takvih edukacija potrebno imati više te iznose stav da ih trenutno priželjkuju. Uz edukacije, navode da bi željeli češće sudjelovati i na supervizijskim grupama u kojima oni izmjenjuju vlastita iskustva provedbe, osnažuju se, pružaju si podršku i savjetuju se. Također, iznose stav da bi kvaliteti njihova rada doprinjelo redovito održavanje aktiva što se detaljnije opisuje u sljedećem citatu.

*Volio bih kad bi održavanje supervizija moglo biti češće, osobno bih volio da imamo aktiv, ili neki način da koristimo iskustva.... Ili da se nađemo jednom mjesečno, jer to osnaživanje jedan drugoga i razmjena iskustava i prakse mogla bi nam puno više pomoći, pogotovo nama koji smo novi u tome. Ja bih volio jednom mjesečno aktiv, porazgovarat, pa koliko god da nas dođe. Meni osobno bi to puno više koristilo nego dopisivanje putem e-maila. Volio bih da se to istakne kao prijedlog. (NIKOLA)*

## 9.9. ZAKLJUČAK

Sudionici istraživanja navode da je na njihov angažman u provedbi građanskog odgoja i obrazovanja u najvećoj mjeri utjecalo nezadovoljstvo aktualnom društveno-političkom zbiljom u Hrvatskoj te manjkav interes hrvatske političke vlasti za njegovim poboljšanjem. Provođitelji su izvannastavnu aktivnost građanskog odgoja i obrazovanja prepoznali kao mogućnost za djelovanjem i obrazovanjem nove generacije društveno odgovornih građana koji će biti spremni ujediniti hrvatsko društvo. Učenike su prepoznali kao „spas našeg društva i države“ (KLARA). Smatraju da je građanski odgoj i obrazovanje jedini način da se buduće generacije nauči aktivno participirati u budućnosti naše zajednice čime bi postali naprednije društvo. Već nakon nepune godine dana provedbe primjećuju pozitivne utjecaje koje izvannastavna aktivnost Građanskog odgoja i obrazovanja ima na učenike. Postali su aktivniji i senzibiliziraniji za pojave u društvu. Osim na učenike, provedba i pohađanje edukacije pozitivno su djelovali i na provođitelje koji od sada u većoj mjeri promišljaju o svojem djelovanju. Navode da nije moguće istaknuti kompetenciju koja određuje dobrog provođitelja već da je to nešto što „čovjek mora nositi u sebi“ (VANESA), ali, uz navedeno, važno je da bude iskren i otvoren za rad na širokom spektru tema. Provedba izvannastavne aktivnosti „Građanski odgoj i obrazovanje“ pružila im je novi otvoreni prostor za iskren odnos s učenicima te im je omogućila da s djecom provode vrijeme na kvalitetniji način.

## 9.10. ZAVRŠNA PROMIŠLJANJA

Građanski odgoj i obrazovanje temeljni je stup demokratskog društva. Da bismo živjeli u razvijenom i pravednom svijetu važno je da zajednički promišljamo o njemu i njegovu razvoju. Trenutno prisutno nezadovoljstvo građana apatičnim stanjem u našoj državi upućuje na to da je u njemu važno napraviti snažne iskorake koji će potaknuti razvoj pozitivnih promjena. Usprkos pokušajima da se GOO uvede u odgojno-obrazovni sustav Republike Hrvatske on je konstantno opstruiran čemu je razlog izostanak političke volje. Veliki iskorak u tome pružio je Grad Rijeka koji je prepoznao svoje građane kao moguće nositelje promjena u društvu. Uvođenjem građanskog odgoja i obrazovanja kao izvannastavne aktivnosti grad je, kroz škole koje u njemu djeluju, započeo sa širenjem svijesti građanstva o važnosti uloge koju svaki pojedinac nosi u svome društvu. Izvannastavna aktivnost „Građanski odgoj i obrazovanje“ prva je aktivnost u Hrvatskoj koja se u tolikoj mjeri približila učenicima i dala im mogućnost da

se u nju uključe. Nositelji izvannastavne aktivnosti te, usudim se reći, osobe čija je uloga trenutno od najvećeg značaja su njezini provoditelji. Svojom svjesnošću stanja u društvu, visokom motiviranošću i željom za stvaranjem bolje sadašnjosti te svojim predanim radom jedni su od ljudi koje u našem društvu želimo češće viđati. Osobe su za koje smatram da svojim radom spremno mogu motivirati ostale građaninje da postanu aktivniji, da osvijeste koliko svaka osoba vrijedi te koliki je značaj svake individue u kreiranju društva u kojem želimo živjeti. Vjerujem da je provedba GOO-a tek pozitivan početak, rekla bih 'vjetar u leđa', svima ostalima da budu ono što žele biti i rade ono što žele vidjeti kod drugih. Kako sudionica istraživanja (VANESA) navodi, da bi osoba provodila građanski odgoj i obrazovanje „čovjek to mora nositi u sebi“. Osobno vjerujem da svako od nas to negdje u sebi ima. Pa, hajdemo onda probuditi to nešto i zajedničkim snagama i radom pokažimo svijetu da svojom emancipacijom svjesno kreiramo idealan i pravedan svijet u kojem ćemo sretno i ispunjeno živjeti.



## 10. LITERATURA

- Audiger, F. (2000). *Basic Concepts and Core Competencies for Education for Democratic Citizenship*. Strasbourg: Concile od Europe.
- Bagić, D. (2011). *Politički stavovi maturanata i njihove determinante: odgaja li škola dobre građane?*, u: Bagić, D. (ur.): *Odgaja li škola dobre građane? Studija o političkoj socijalizaciji hrvatskih srednjoškolaca*. Zagreb: GONG/Fakultet političkih znanosti, 46-71.
- Bagić, D. i Gvozdanić, A. (2015, rujan). Istraživanje političke pismenosti učenika završenih razreda srednjih škola u Hrvatskoj. Preuzeto 9.11.2017. s <http://goo.hr/wp-content/uploads/2015/09/ISTRAŽIVANJE-POLITIČKE-PISMENOSTI-UČENIKA-ZAVRŠNIH-RAZREDA-SREDNJIH-ŠKOLA.pdf>
- Batarello, I., Čulig, B., Novak, J., Reškovac, T. i Spajić-Vrkaš, V. (2010). *Demokracija i ljudska prava u osnovnim školama: teorija i praksa*. Centar za ljudska prava: Zagreb.
- Baketa, N., Čulum, B. (2015, listopad). Građanski odgoj i obrazovanje u kontekstu visokoškolskog obrazovanja: Politike, praksa i izazovi europskog i nacionalnog visokoškolskog prostora. Preuzeto 5.11.2017 s <http://goo.hr/preuzimanja/istrazivanja/>
- Baranović, B. i Ilišin, V. (2004). Mladi i ljudska prava u Hrvatskoj. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 42(3/4), 339-361.
- Britvić Metva, B. (2007). Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (čl. 6) i upravni spor. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 45(1), 129-148.
- Bogović, I., Popović, Ž. i Mikuška, A. (2017). Uloga i važnost izvanučioničnog učenja i terenske nastave u obrazovanju učitelja razredne nastave. *Život i škola : časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 63(3), 127-132.
- Buković, N., Pažur, M., Spajić-Vrkaš, V. i Travar, M. (2016). *Rekonstrukcija građanskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj: koncept, institucije i prakse*. Zagreb: Mreža mladih Hrvatske.
- Buchberger, I., Bolčević, V. i Kovač, V. (2017). Kritičko mišljenje u obrazovanju: dosadašnji doprinosi i otvoreni smjerovi. *Metodički ogledi : časopis za filozofiju odgoja*, 24(1), 109-129.

- Diković, M. (2013). Značaj razrednog ozračja u građanskom odgoju i obrazovanju. *Pedagoški istraživanja*, 10(2), 327-341.
- (Europska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Narodne novine, 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10 (1950) .
- Europska komisija (2017). *Komunikacijom i kulturom jačati europski identitet*. Preuzeto 29.11.2017. s <http://www.universitas.hr/2017/11/sastanak-celnika-zemalja-eu-a-nova-vizija-europskog-prostora-obrazovanja-do-2025-godine/>
- Eurydice (2005). *Citizenship Education at School in Europe*. Brussels
- Fettes, T. (2007). *A Case for Action? Skills for Active Citizenship Research*. London: Quality Improvement Agency.
- Gajić, O. (2011). Interkulturalna dimenzija kurikulumu građanskog odgoja i demokratizacija obrazovanja. *Pedagoški istraživanja*, 8(1), 103-116.
- GONG (2011) „Odgaja li škola dobre građane? – Studija o političkoj socijalizaciji hrvatskih srednjoškolaca Gollb, R., Krapf, P., Olafsdottir, O. i Weidinger, W. (2010). *Obrazovanjem do demokracije. Metodički priručnik za odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava*. Strasbourg: Izdatništvo Vijeća Europe.
- GOOD Inicijativa (2015). Polazišne osnove uvođenja građanskog odgoja i obrazovanja u škole. Preuzeto 10.11.2017 s <http://goo.hr/good-inicijativa/polazista/>
- Grad Rijeka (2017). Građanski odgoj i obrazovanje. Preuzeto 10.11.2017 s <https://www.rijeka.hr teme-za-gradane/odgoj-i-obrazovanje/osnovne-skole/programi-i-projekti-u-osnovnim-skolama/gradanski-odgoj-obrazovanje/> (pristupljeno 10.11.2017).
- Hoskins, B. (2006). *Draft Framework for Indicators on Active Citizenship*. Ispra: Crell.
- Ilišin, V., Bouillet, D., Gvozdanović, A. i Potočnik, D. (2013). *Mladi u vremenu krize*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Jurić, M. (2014). Kompetentnost nastavnika – pedagoške i didaktičke dimenzije. *Pedagoški istraživanja*, 11(1), 77-91.
- Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije, Narodne novine, 124/2014 (2014)
- Klemenčić, E. (2007). *Građanski odgoj u europskim državama. Anali hrvatskog politološkog društva*, 3(1), 283-295.
- Kolak, A. (2006). Suradnja roditelja i škole. *Pedagoški istraživanja*, 3(2), 123-138.

- Kuća ljudskih prava (2016). *Građanski odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj: pregled i preporuke*. Preuzeto 2.11.2017. s [http://www.kucaljudskihprava.hr/wp-content/uploads/2017/03/KLJP\\_policy\\_GOOD1.pdf](http://www.kucaljudskihprava.hr/wp-content/uploads/2017/03/KLJP_policy_GOOD1.pdf)
- Kurikulum građanskog odgoja i obrazovanja, Narodne novine, 150/11 (2012).
- Kusturin, S. (2007). Supervizija - oblik podrške profesionalcima. *Metodički ogledi: časopis za filozofiju odgoja*, 14(1), 37-48.
- Ledić, J. i Brajdić Vuković, M. (2017). *Narativi o profesionalnoj socijalizaciji mladih znanstvenika*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
- Lončarić-Jelačić, N. i Ogrinšak T. (2014). *Metode prikladne za učenje i poučavanje i građanskom odgoju i obrazovanju*. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.
- Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima (1976). Preuzeto 25.11.2017. s [http://www.pariter.hr/wp-content/uploads/2014/10/medjunarodni\\_pakt\\_o\\_gospodarskim\\_socijalnim\\_i\\_kulturnim-pravima.pdf](http://www.pariter.hr/wp-content/uploads/2014/10/medjunarodni_pakt_o_gospodarskim_socijalnim_i_kulturnim-pravima.pdf)
- Mreža mladih hrvatske (2012). *Obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo kao instrument razvoja mladih*. Preuzeto 5.11.2017. s [http://www.mmh.hr/files/ckfinder/files/Pozicijski MMH obrazovanjezaljudskapravai dg.pdf](http://www.mmh.hr/files/ckfinder/files/Pozicijski_MMH_obrazovanjezaljudskapravai dg.pdf)
- Odluka o donošenju programa međupredmetnih i interdisciplinarnih sadržaja građanskog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole, Narodne novine, 105/10 (2014).
- Preporuke CM/Rec (2010.) Povelja Vijeća Europe o obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava. Preuzeto 1.12.2017. s [http://www.azoo.hr/index.php?option=com\\_content&view=article&id=5484:povelje-vijea-europe-o-obrazovanju-za-demokratsko-graanstvo-i-ljudska-prava-&catid=500:preporueni-dokumenti-vijea-europe&Itemid=623](http://www.azoo.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=5484:povelje-vijea-europe-o-obrazovanju-za-demokratsko-graanstvo-i-ljudska-prava-&catid=500:preporueni-dokumenti-vijea-europe&Itemid=623)
- Ramazan, Ö., Ezlam, S. (2017). The Evaluation of Prospective Teachers' Attitudes towards Citizenship and Citizenship Education. *Educational Research and Reviews*, 12(16), 801-810.
- Relja, J. (2010). Odgojni rad stručnog suradnika pedagoga s učenicima. *Napredak*, 151(2), 254-267.

- Reichert, F. i Print, M. (2018). Civic participation of high school students: the effect of civic learning in school. *Educational Rewiew*, 70(3), 318-341.
- Sablić, M. (2014). Sadržaj građanskog odgoja i obrazovanja u nacionalnom okvirnom kurikulumu. *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, 3, 83-92.
- Sibel, A. i Basak, C. (2017). Students as Change Agents in the Community: Developing Active Citizenship at Schools. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 17(3), 809-834.
- Skoko, B. i Benković, V. (2010). Znanstvena metoda fokus grupa – mogućnosti i načini primjene. *Politička misao: časopis za politologiju*, 46(3), 217-236.
- Spajić-Vrkaš, V., Stričević, I., Maleš, D. i Matijević, M. (2004). *Poučavati prava i slobode*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Spajić-Vrkaš, V. (2014). *Eksperimentalna provedba kurikuluma građanskog odgoja i obrazovanja. Zaključci i preporuke*. Zagreb: Mreža mladih Hrvatske.
- Spajić-Vrkaš, V. (2015). *(Ne)moć građanskog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja.
- Spajić-Vrkaš, V. i Čehulić, M. (2016). Istraživanja građanskog odgoja i obrazovanja: višerazinski pregled. Kovačić, M. i Horvat, M. (Ur.), *Od podanika do građanina: Razvoj građanske kompetencije mladih* (str.153-186). Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu GONG.
- Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije, Narodne novine, 124/2014 (2014).
- Sušanj-Gregorović, K. (2018). Dobrobiti roditeljske uključenosti u obrazovanje djeteta. *Napredak : časopis za pedagoškijsku teoriju i praksu*, 151(1-2), 101-113.
- Šalaj, B. (2002). Modeli političkog obrazovanja u školskim sustavima europskih država. *Politička misao*, (39)3, 127-144.
- Šalaj, B. (2005). Političko obrazovanje u školama: nepotrebna politizacija obrazovanja ili važan uvjet demokracije? Slučaj Engleske. *Politička misao*, 42(2), 77-100
- Šalaj, B., Uzelac, M., Gelb, D., Đorđević, I., Šindler, A., Žitko, M., Jurman, L. i Žnidarec Čučkovic, A. (2013). *Priručnik za nastavnike – pomoć u provedbu građanskog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Centar za mirovne studije.
- Škutor, M. (2014). Partnerstvo škole i obitelji – temelj dječjeg uspjeha. *Napredak: časopis za pedagoškijsku teoriju i praksu*, 154(3), 209-222.

- Ujedinjeni narodi (1948). Opća deklaracija o ljudskim pravima. Preuzeto 25.11.2017. s [http://www.pariter.hr/wp-content/uploads/2014/10/opca\\_deklaracija\\_o\\_ljudskim-pravima.pdf](http://www.pariter.hr/wp-content/uploads/2014/10/opca_deklaracija_o_ljudskim-pravima.pdf)
- Ujedinjeni narodi (1966). Međunarodni pakt o gospodarskim socijalnim i kulturnim pravima. Preuzeto 25.11.2017. s [http://www.pariter.hr/wp-content/uploads/2014/10/medjunarodni\\_pakt\\_o\\_gospodarskim\\_socijalnim\\_i\\_kulturnim-pravima.pdf](http://www.pariter.hr/wp-content/uploads/2014/10/medjunarodni_pakt_o_gospodarskim_socijalnim_i_kulturnim-pravima.pdf)
- Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10 i 05/14 (2010).
- Vujčić, V. (2016). Reforma obrazovanja: pogled na Okvir nacionalnog kurikuluma: primjedbe i prijedlozi. *Političke analize*, 7(27), 39-43.
- Vukorepa, I. (2018). Migracije i pravo na rad u Europskoj uniji. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 68(1), 85-120.

## 11. PRILOZI

### Prilog 1. *Informirani pristanak*

#### SUGLASNOST ISPITANIKA

za sudjelovanje u kvalitativnom istraživanju za potrebe izrade diplomskog rada

*Iskustva učitelja u provedbi građanskog odgoja i obrazovanja u Rijeci*

**Istraživačica:** Manuela Košeto

**Institucija:** Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek za pedagogiju

#### Kratak opis teme istraživanja

Mjesto koje građanski odgoj i obrazovanje ima unutar školskog kurikuluma europskih zemalja odražava važnost koju donositelji odluka pridaju tom predmetnom području. Na oblik i razvoj kurikuluma građanskog odgoja mogu utjecati prevladavajuće obrazovne politike i trendovi u poučavanju i učenju (Eurydice, 2012). Hrvatska je jedna od rijetkih europskih država u kojima se građanski odgoj i obrazovanje ne provodi sustavno kao zaseban predmet ili izvannastavna aktivnost, već je u obrazovni sustav uveden isključivo kao međupredmeta tema. S obzirom da ključnu ulogu za njegovu

implementaciju imaju škole i učitelji dovodi se u pitanje njihova motivacija za provedbu istog. Grad Rijeka stvara iznimku, jedini je Grad u Hrvatskoj koji je samoinicijativno uveo izvannastavnu aktivnost Građanskog odgoja i obrazovanja u sve svoje osnovne škole, što njegove provoditelje čini sudionicima istraživanja bogatim informacijama.

Temeljno istraživačko pitanje na koje će se izradom diplomskog rada pokušati dati odgovor je *Koji su motivacijski razlozi za angažman učitelja u provedbi GOO-a i što njihova iskustva govore o (nekim) ključnim aspektima uspješnosti i izazovima njegove provedbe.*

### **Opis procesa istraživanja**

U svrhu prikupljanja podataka potrebnih za realizaciju osnovnog cilja istraživanja i odgovora na istraživačka pitanja, provodi se kvalitativno istraživanje u obliku polustrukturiranih dubinskih intervjua s provoditeljima izvannastavne aktivnosti Građanskog odgoja i obrazovanja zaposlenima u osnovnim školama Grada Rijeke. Za potrebe analize podataka, intervju se snima diktafonom.

### **Mogući rizici i dobici**

Nema rizika povezanih s ovim istraživanjem osim korištenja Vašeg dragocjenog vremena. Ne postoji također niti direktan (osobni) dobitak. Međutim, rezultati ovog istraživanja mogu pomoći u unapređenju budućih projekata iz područja Građanskog odgoja i obrazovanja te osvješćivanju šire javnosti o važnosti njegove provedbe.

### **Pravo na odbijanje i odustajanje**

Kao što ste slobodno odabrali sudjelovati u studiji, također ste slobodni odustati u bilo kojem trenutku. Također možete odbiti odgovoriti na pitanja koja smatrate neugodnim.

### **Povjerljivost**

Sve informacije koje podijelite tijekom intervjua ostaju povjerljive. Nitko osim istraživača neće imati pristup tim podacima niti u obliku audio-zapisa niti u obliku dokumenta. Kvalitativna metodologija koja će se koristiti u analizi osigurava da iskorišteni podaci ne mogu ni na koji način ukazivati na Vaše ime te preko njih neće biti moguće rekonstruirati Vaš identitet.

### **Dostupni izvori informacija**

Ukoliko imate dodatnih pitanja možete kontaktirati istraživačicu, Manuelu Košeto, na sljedeći br. mobitela: +385919252670 te e-mail adresu: manuela.koseto@gmail.com

## AUTORIZACIJA

Pročitao/la sam i razumio/razumjela ovaj informirani pristanak te pristajem sudjelovati u ovom istraživanju.

Ime i prezime sudionika istraživanja :

Datum:

Potpis:

Informirani pristanak potpisan je u dva primjerka. Jedan priprada sudioniku a drugi koji pripada istraživaču.

### Prilog 2. Kodno stablo

<b>ZNAČENJE KOJE PROVODITELJI PRIDAJU GRAĐANSKOM ODGOJU I OBRAZOVANJU</b>	Što podrazumijeva građanski odgoj i obrazovanje za provoditelje	Platformu za stvaranje informiranih, odgovornih i aktivnih građana
		Platformu za osnaživanje učenika i njihovo djelovanje u školi i zajednici
<b>MOTIVACIJA PROVODITELJA</b>	Motivacija za angažman u izvannastavnoj aktivnosti Građanskog odgoja i obrazovanja	Nezadovoljstvo aktualnom društveno-političkom situacijom u Hrvatskoj
		Nezadovoljstvo aktualnim stanjem u hrvatskom odgojno obrazovnom sustavu
		Nezadovoljstvo aktualnom međupredmetnom provedbom
		Osobni stav o važnosti učiteljske profesije i njezina utjecaja na učenike
		Obogaćivanje znanja iz područja vlastite struke
		Utjecaj značajnih drugih na motivaciju za angažman provoditelja u građanskom odgoju i obrazovanju
		Događaji iz osobnog života koji su ih potakli na djelovanje
<b>STRUČNA USAVRŠAVANJA</b>	Procjena doprinosa stručnih usavršavanja kompetentnosti provoditelja	Korisni aspekti stručnog usavršavanja provoditelja
		Doprinos supervizijskih grupa
		Kompetencije važne za rad u izvannastavnoj aktivnosti Građanskog odgoja i obrazovanja
	Pozitivno iskustvo provedbe izvannastavne	Korisnost priručnika/sadržaja
		Participacija učenika u određivanju tema i ritma/dinamike rada na pojedinim tematskim jedinicama

<b>OSOBNOSTNO ISKUSTVO PROVEDBE IZVANNASTAVNE AKTIVNOSTI GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA</b>	aktivnosti Građanskog odgoja i obrazovanja	Nove metode rada i njihov utjecaj na učenike
		Uključivanje učenika s teškoćama u razvoju
		Pozitivni učinci terenske nastave
	Izazovni aspekt provedbe izvannastavne aktivnosti Građanskog odgoja i obrazovanja	Opterećenost učenika ocjenama
		Brojne školske obveze
		Opterećenost učenika satnicom
		Nepoticažno radno okruženje (roditelji, kolege, ravnatelji i dr.)
		Prilagodba sadržaja učenikima s teškoćama
		Izazovi terenske nastave
		Nedostatak prostora i resursa
<b>DOPISNOST GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA</b>	Procjena doprinosa građanskog odgoja i obrazovanja za učenike	Promjena stavova i razvoj kritičkog mišljenja učenika
		Usvajanje novih znanja
		Angažman učenika u zajednici
		Samoatualizacija i razvoj samopoštovanja učenika
	Procjena utjecaja građanskog odgoja i obrazovanja na odnos proveditelja i učenika	Prisniji odnos i poboljšana komunikacija proveditelja i učenika
		Važan odnos povjerenja
		Novi prostor za kvalitetniji odnos s učenicima
	Procjena doprinosa provedbe građanskog odgoja i obrazovanja za proveditelje	Proaktivniji u učenju tema koje su dio građanskog odgoja i obrazovanja
		Više promišljaju o osobnom radu, angažmanu, pristupu poslu, podučavanju i utjecaju koji imaju na učenike
		Usvojena nova znanja, metode i oblici rada
		Veći osobni angažman
		Postali su bolji građani – aktivniji i tolerantniji, češće i odlaze na prosvjede, prenose nova znanja na svoju obitelj